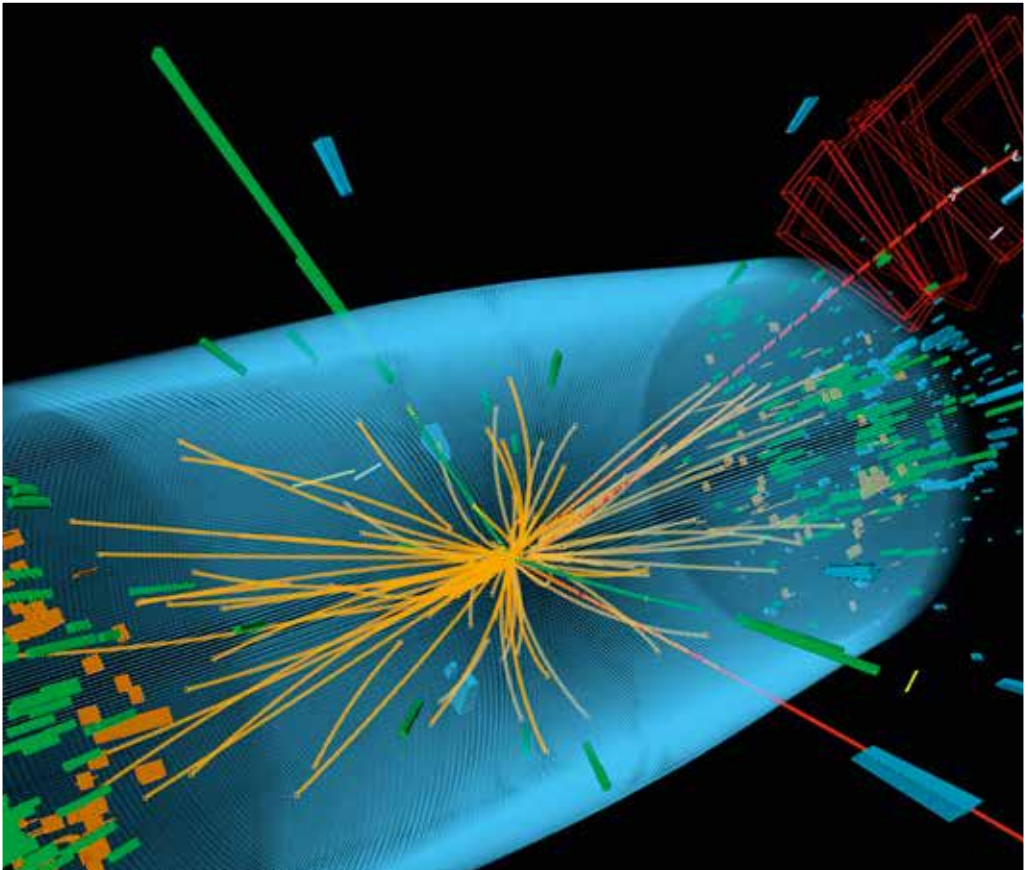

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 76^ο | ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2013 | ΑΡΙΘ. 741

«Τὸ σωματίδιον τοῦ Χίγκς καὶ ἡ Δημιουργία τοῦ κόσμου»

«Ἕνας πολὺ μικρὸς,
ἀλλὰ ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ»

«Καβάφης ὁ Ἀλεξανδρινός»

«Ἄγνωστες πτυχὲς τοῦ Ἔπους»

«ΚΑΤΕΒΗ ΛΑΙΛΑΨ ΑΝΕΜΟΥ»
 ΓΒΜ..... 153

ΑΓΝΩΣΤΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΕΠΟΥΣ
 ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ 155

ΤΟ ΣΩΜΑΤΙΔΙΟΝ ΤΟΥ ΧΙΓΚΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ «ΣΩΜΑΤΙ-
 ΔΙΟΝ ΘΕΟΣ», ΚΑΙ Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
 ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Β. ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ 166

ΕΝΑΣ ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΟΣ, ΑΛΛΑ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΣ
 ΕΧΘΡΟΣ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
 ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ 172

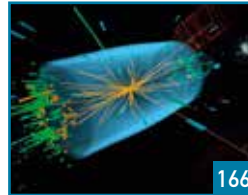
ΚΑΒΑΦΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΣ (1863-1933)
 ΑΓΓΕΛΙΚΗ Γ. ΣΚΑΡΒΕΛΗ-ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ 177

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΟΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ
 ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ
 Ι. Α. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ 182

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΠΡΟΣΟΧΗ ΣΤΟ FACEBOOK!
 ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ..... 190

ΘΕΡΙΝΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ
 Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ 191

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
 ΓΡΑΜΜΑΤΑ
 ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Ίδιοκτήτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»
 Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Έκδοτης

Γεώργιος Δ. Ιατρίδης
 Παρθενώνος 26, 117 42 Αθήναι

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
 Θεληξινόνας 1, 166 74 Γλυφάδα

Η Επιτροπή επιφυλάσσει σε αυτή τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της οποιοδήποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν επιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης επικοινωνίας
 Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
 www.lyhnia.gr, info@lyhnia.gr

Τόπος έκδοσης: Άθήναι, Σεπτέμβριος 2013

Τιμή τεύχους 2€
 Έτήσια συνδρομή
 Έσωτερικού 10€
 Έξωτερικού 20€

«ΚΑΤΕΒΗ ΛΑΙΛΑΨ ΑΝΕΜΟΥ»

Οί μαθηταί περίμεναν ένα ταξίδι άνετο. Τίποτα δὲν προμνηνοῦσε θύελλα. Διέσχιζαν μαζί με τὸν Κύριο τὴ θάλασσα με τὶς καλύτερες προϋποθέσεις. Ἄλλωστε, ἡ παρουσία τοῦ θεοῦ Διδασκάλου μέσα στὸ σκάφος ἦταν φυσικὸ νὰ τοὺς ἐμπνέει σιγουριά, ἀσφάλεια. Ἔτσι ἔδειχνε τὸ ξεκίνημα. Ὅμως τὰ πράγματα ἐξελίχθηκαν διαφορετικά. Τὴ γαλήνη διαδέχθηκε ἡ θύελλα. «**Κατέβη λαίλαψ ἀνέμου**» (Λουκᾶ, ν' 23). Πελώρια κύματα ἀπειλοῦν νὰ καταποντίσουν τὸ πλοῖο. Οἱ μαθηταί ἀγωνιοῦν. Ἡ ὀλιγοπιστία τοὺς παραλύει. Αὐτὴ τοὺς κάνει νὰ λησμονοῦν πὼς δίπλα τοὺς βρίσκεται ὁ παντοδύναμος Κύριος. Ἀτάραχος στὴ θύελλα. Κοιμᾶται. Τὸν ξυπνοῦν. Τὸν ἱκετεύουν. Κύριε, σῆκω, χανόμεσθε, σῶσε μας. Καὶ ὁ Κύριος προστάζει τὸν ἄνεμο καὶ τὰ κύματα νὰ ἡσυχάσουν. Ἡ γαλήνη ἔρχεται ἀμέσως. Καὶ τώρα εἶναι ἡ σειρά τοῦ Ἰησοῦ νὰ ἐλέγξει τὴν ὀλιγοπιστία τους. «**Ποῦ εἶναι ἡ πίστι σας;**», τοὺς λέει. Γιατί εἴσαστε δειλοί;

Ἐνα ταξίδι με τρικυμίες καὶ ἡ δική μας ζωὴ. Καὶ δυστυχῶς, ἡ στάση μας δὲν διαφέρει ἀπὸ ἐκείνη τῶν μαθητῶν. Ἔρχονται συχνὰ ἡ θλίψη, ὁ πόνος, τὰ ἀναπάντεχα χτυπήματα, οἱ ἀποτυχίες, ἡ οικονομικὴ κρίση, νὰ ἐλέγξουν τὴν ἀναιμική μας πίστι, τὴν ἀτροφικὴ πνευματικὴ μας ζωὴ, τὸν ἐπιφανειακὸ Χριστιανισμό μας. Ξεκιναίμε καὶ νομίζουμε πὼς ἡ χριστιανικὴ μας ιδιότητα, αὐτὴ καὶ μόνη,

ἀποτελεῖ ἀσφάλεια ἀπὸ τοὺς κινδύνους καὶ τὶς δυσκολίες. Φανταζόμεσθε πὼς ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ στὸ πλοῖο τῆς ζωῆς μας θὰ μᾶς ἐξασφαλίσει άνετο ταξίδι.

Ἐδῶ εἶναι τὸ λάθος μας. Ἡ περιπέτεια τῶν μαθητῶν μᾶς λέει κάτι πολὺ διαφορετικὸ. Ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ δὲν ἀπομακρύνει τὴν τρικυμία. Κάποτε καὶ τὴν προκαλεῖ. Καὶ αὐτὸ θὰ τὸ ψηλαφοῦσαν σὲ κάθε τοὺς βῆμα οἱ μαθητὲς στὴν πολुकύμαντη πορεία τους. Καὶ ὄχι μόνο οἱ τότε, ἀλλὰ καὶ ὄλοι οἱ πιστοὶ στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων. Δυὸ χιλιάδες χρόνια ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ τί ἄλλο μαρτυρεῖ; Τὸ πλοῖο τῆς Ἐκκλησίας, με

Ένα ταξίδι με τρικυμίες και ή δική μας ζωή. Και δυστυχώς, ή στάση μας δεν διαφέρει από εκείνη των μαθητών.

Έρχονται συχνά ή θλίψη, ό πόνος, τὰ αναπάντεχα χτυπήματα, οί άποτυχίες, ή οικονομική κρίση, νὰ έλέγξουν τήν άναιμική μας πίστη, τήν άτροφική πνευματική μας ζωή, τόν έπιφανειακό Χριστιανισμό μας.

κυβερνήτη τόν Χριστό, δέν διέσχισε ήρεμες θάλασσες. Άντιμέτωπισε τρικυμίες. Οί αίματηροί διωγμοί, οί άδίστακτες συκοφαντίες, οί ειρωνείες, συχνό φαινόμενο στη ζωή τής Εκκλησίας.

Είναι μιá πραγματικότητα. Ό άληθινός πιστός γνωρίζει πώς μαζί με τόν Χριστό τó σκάφος του «**κλυδωνίζεται, άλλ' ού καταποντίζεται, χεμάζεται, άλλά ναυάγιον ούχ ύπομένει**». Περιμένει τήν τρικυμία, άλλά δέν φοβάται τó ναυάγιο. Αυτό είναι πού δέν είχαν καταλάβει τότε οί μαθητές. Γι' αυτό και ό Κύριος τούς έλέγχει. «**Πού είναι ή πίστη σας;**» «**Γιατί είσαστε δειλοί, όλιγόπιστοι; Γιατί δέν έχετε πίστη;**»

Τό ίδιο επαναλαμβάνει και σέ μās και σέ κάθε έποχή ό Κύριος: Βλέπετε τὰ κύματα και τρομάζετε. Φοβόσαστε τούς άνέμους και τις θύελλες. Τά πρώτα νερά στο πλοίο σās πανικοβάλλουν. Γιατί ξεχνάτε τήν παρουσία μου; Γιατί αφήνετε τήν όλιγοπιστία νὰ φωλιάσει στην ψυχή σας; «Χανόμαστε», λέτε. Νομίζετε πώς κοιμάμαι κι άδιαφορώ; Αυτό είναι τó λά-

θος σας. Χανόσαστε όχι από τὰ κύματα, άλλά από τή δειλία σας. Ό φόβος πηγάζει όχι από τὰ τρομερά γεγονότα, άλλά από τήν άσπίρηκτη ψυχή σας. Γι' αυτό και οί κραυγές σας δέν είναι άπόδειξη τής πίστεως, άλλά τής όλιγοπιστίας σας. Οί προσευχές σας τήν ώρα τού κινδύνου δέν προέρχονται από βαθιά πίστη, άλλά από έλλειψη πίστεως. Μιά πίστη πού θέλει νὰ δει, για νὰ πιστέψει, δέν είναι πίστη. Η πίστη βλέπει «ήλιο τὰ μεσάνυχτα». Διατρυπά τὰ σκοτάδια. Έλπίζει και στην άπελπισία.

Και όταν αυτή ή πίστη λείπει, οί μαθητές φωνάζουν: «Χανόμαστε». Έδώ βρίσκεται τó κλειδί και ή λύση. Κανένας δέν χάνεται, όταν δέν χάνει τήν πίστη του στον Σωτήρα Χριστό. Γι' αυτό και ό άπόστολος Παύλος, ό στερεωμένος στον βράχο τής πίστεως, συνιστούσε στους Χριστιανούς τής Κορίνθου: «**Στήκετε έν τή πίστει**» (Α΄ Κορινθ., ιστί 3). Νά μένετε ασάλευτοι στην πίστη. Τό μυστικό τής νίκης.

Γ.Β.Μ.

ΑΓΝΩΣΤΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΕΠΟΥΣ

Ἄν και κάθε χρόνο τιμᾶμε τὸ Ἔπος τοῦ '40 με τὴ δέουσα μεγαλοπρέπεια και τὸν ἀρμόζοντα σεβασμὸ, ὥστόσο κάποιες πτυχές του παραμένουν στὸ σκοτάδι, ἄγνωστες στοὺς πολλούς. Καὶ ὁμως, μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἐνδιαφέρουσες, ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητες γιὰ τὴν πλήρη και οὐσιαστικὴ κατανόηση τοῦ ἔπους τῆς ἑλληνικῆς συμμετοχῆς στὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μερικὲς τέτοιες, ἄγνωστες πτυχές τοῦ Ἔπους θὰ παρουσιάσουμε ἐδῶ.

Ὁ ἀντίπαλος

Ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο τιμᾶμε τὸ Ἔπος τοῦ '40 στὶς καθιερωμένες ἐπετειακὲς ἐκδηλώσεις δὲν εἶναι ἴσως πάντοτε ὁ ἐνδεδειγμένος. Καὶ τοῦτο, διότι, στὸν βαθμὸ πὸν υἱοθετοῦμε τὴν περίπου γελοιογραφικὴ παρουσίαση τοῦ Μουσσολίνι και τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὶς ἐπιθεωρήσεις τῆς ἐποχῆς, συμβαίνει τὸ ἐξῆς παράδοξο: τὴν ἴδια στιγμὴ πὸν μειώνουμε τὸν ἀντίπαλο, στὴν πράξη μειώνουμε κατὰ μείζονα λόγο τὸ Ἔπος τοῦ '40 και τοὺς ἥρωες πὸν ὑποτίθεται ὅτι τιμᾶμε. Πράγματι, γιὰτί ἄραγε θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται τόσο σπουδαῖο κατόρθωμα και νὰ ἐξυμνεῖται ὡς ἔπος ἢ νίκη ἐπὶ ἐνὸς φαιδρουῦ δικτάτορα και ἐνὸς στρατοῦ «μακαρονάδων», πού... «τρέμουν ὅλοι τὸ χακί»;

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, περισσότερα ἀπὸ ἐβδομῆντα ἤδη χρόνια ἀπὸ τὸ '40, δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ ἀντιληφθοῦμε

τὶς πραγματικὲς διαστάσεις τοῦ «Ἀλβανικοῦ Ἔπους», ὅπως ἔχουμε συνηθίσει νὰ τὸ ὀνομάζουμε, ἂν δὲν καταλάβουμε ποῖα ἦταν ἡ Ἰταλία πὸν ἐπιτέθηκε τότε ἐνάντια στὴν Ἑλλάδα. Γιὰτί, ἂν σήμερα ἡ Ἰταλία φαντάζει στὰ μάτια μας ὡς ὁ ἀδύναμος κρῖκος τῶν δυνάμεων τοῦ Ἄξονα στὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, και ὁ Μουσσολίνι ὡς μία καρικατούρα ἡγέτη, αὐτὸς σίγουρα δὲν εἶναι ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο μποροῦσε κάποιος νὰ βλέπει τὰ πράγματα τὸ '40.

Ἄς μιλήσουμε ἐδῶ γιὰ τὸν Μουσσολίνι. Σήμερα βλέπουμε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰταλοῦ δικτάτορα και στὶς θεατρικὲς πόντες του μιὰ κενὴ ἔπαρση και μιὰ ὑπερφίαλη ἀλαζονεία. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς διέκριναν και οἱ ἴδιοι ἀσφαλῶς αὐτὴ τὴν ἔπαρση και αὐτὴ τὴν ἀλαζονεία, ἀλλὰ δὲν εἶχαν καμμία ἀπολύτως ἐνδειξη ὅτι ἡ ἔπαρση ἦταν κενὴ και ἡ ἀλαζονεία ὑπερφίαλη.

Ἄς δοῦμε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή. Κάτι πὸν λίγοι θυμοῦνται σήμερα εἶναι

ὅτι ὁ Μπενίτο Μουσσολίνι ὑπῆρξε στὰ νιάτα του μαχητικὸς δημοσιογράφος καί... ἔνθερος σοσιαλιστής. Εἶχε ἀπὸ νωρὶς ἀφήσει νὰ φανοῦν τὰ ἠγετικά του προσόντα. Ὅταν τὸ 1914 ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικὸ κόμμα τῆς Ἰταλίας, γιὰ νὰ χαράξει τὴ δική του, αὐτόνομη πορεία, ἐκδίδοντας τὴν ἡμερησίδα *Popolo d'Italia*, τόσο ὁ Λένιν ὅσο καὶ ὁ Τρότσκι δὲν παρέλειψαν νὰ οἰκτίρουν τοὺς Ἰταλοὺς κομμουνιστές, ποὺ εἶχαν ἀφήσει νὰ φύγει ἀπὸ τὶς τάξεις τους ἕνας τέτοιος φυσικὸς ἠγέτης. Ὁ Λένιν φέρεται νὰ εἶπε κατὰ λέξιν: «Καὶ ὁ Μουσσολίνι; Γιατί τὸν χάσατε; Κακῶς, πολὺ κακῶς. Εἶναι κριμα.

καὶ βεβαίως ὁ Μουσσολίνι ἐνισχύθηκε γι' αὐτὸ ποικιλοτρόπως ἀπὸ τὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἀγγλία, ποὺ εἶδαν στὸ πρόσωπό του ἕναν πολύτιμο σύμμαχο.

Μετὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον, σὲ μιὰ περίοδο σύγχυσης καὶ ἀναταραχῆς, ὁ Μουσσολίνι καὶ τὸ φασιστικὸ κίνημα τοῦ ὁποῖου ἠγείτο κατάφεραν νὰ προβληθοῦν ὡς μιὰ σανίδα σωτηρίας μέσα στὴν κρίση ποὺ διερχόταν ἡ Ἰταλία. Ἡ περίφημη Πορεία πρὸς τὴ Ρώμην τῶν ὄπαδων τοῦ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1922 ἀποτέλεσε μιὰ ἀληθινὴ ἐπίδειξη δύναμης, ποὺ ἔκανε τὸν βασιλιὰ Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ νὰ παραχωρήσει στὸν Μουσσολίνι τὴν ἐξουσία.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, περισσότερα ἀπὸ ἑβδομηντα ἥδη χρόνια ἀπὸ τὸ '40, δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ ἀντιληφθοῦμε τὶς πραγματικὰ διαστάσεις τοῦ «Ἀλβανικοῦ Ἔπους», ὅπως ἔχουμε συνηθίσει νὰ τὸ ὀνομάζουμε, ἂν δὲν καταλάβουμε ποια ἦταν ἡ Ἰταλία ποὺ ἐπιτέθηκε τότε ἐναντία στὴν Ἑλλάδα. Γιατί, ἂν σήμερον ἡ Ἰταλία φαντάζει στὰ μάτια μας ὡς ὁ ἀδύναμος κρικός τῶν δυνάμεων τοῦ Ἄξονα στὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον, καὶ ὁ Μουσσολίνι ὡς μιὰ καρικατούρα ἠγέτη, αὐτὸς σίγουρα δὲν εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο μποροῦσε κάποιος νὰ βλέπει τὰ πράγματα τὸ '40.

Ἦταν ἕνας ἄνθρωπος ἀποφασιστικὸς, ποὺ θὰ σᾶς ὀδηγοῦσε στὴ νίκη». Ὁμοίως καὶ ὁ Τρότσκι εἶπε ἀπευθυνόμενος στοὺς Ἰταλοὺς σοσιαλιστές: «Χάσατε τὸ μόνον σοβαρὸ χαρτί. Τὸν μόνον ἄνθρωπον ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐπανάστασιν στὰ σοβάρια».

Στὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον, ὁ Μουσσολίνι, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Βενιζέλος στὴν Ἑλλάδα, ὑποστήριξε μὲ πάθος τὴν εἴσοδον τῆς Ἰταλίας στὸν πόλεμον στὸ πλευρὸ τῶν δυνάμεων τῆς Ἀντάντ, μὲ παράλληλη καταγγελία τῶν προπολεμικῶν συνηθειῶν ποὺ εἶχε ὑπογράψει μὲ τὴ Γερμανία καὶ τὴν Αὐστροουγγαρία·

Ἀπὸ τότε καὶ γιὰ σχεδὸν δύο δεκαετίες, ὁ Ντούτσε τῆς Ἰταλίας, μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς ἐπιδέξιας προπαγάνδας, προβαλλόταν ὡς ἕνας ἀποφασιστικὸς πολιτικὸς ἠγέτης, ὁ ὁποῖος κινεῖτο μὲ ἄνεση τόσο στοὺς πνευματικοὺς κύκλους, ὅσο καὶ στὰ διεθνή πολιτικὰ φόρα. Μέσα ἀπὸ μιὰ σειρὰ μεγάλων δημόσιων ἔργων, περιορίσε θεαματικὰ τὴν ἀνεργία καὶ ἔβαλε τὴν Ἰταλία στὴν πορεία τῆς ἀνάπτυξης. Ἔλυσε τὰ προβλήματα στὶς σχέσεις τοῦ κράτους μὲ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησίαν μὲ τὶς περίφημες Συμφωνίες τοῦ Λατερανοῦ. Προβαλλόταν ἀκόμη ὡς ὁ σοβαρὸς οἰκογενειάρχης καὶ ὁ στιβαρὸς ἠγέτης,

πάνω στον οποίο μπορούσε να ακουμπήσει ολόκληρη η Ιταλία.

“Αν σήμερα ο Χίτλερ φαντάζει στα μάτια μας ως ο ισχυρός του Άξονα και ο Μουσσολίνι ως ο μικρός, αδέξιος μπιπής του, είναι σημαντικό να καταλάβουμε ότι στα μάτια του μέσου Ευρωπαίου τότε φαινόταν να ισχύει το ακριβώς αντίστροφο: ο Μουσσολίνι φαινόταν ο μεγάλος, και ο Χίτλερ ο μικρός, αδέξιος μπιπής του. Λίγοι θυμούνται σήμερα τα γεγονότα του 1934, τα οποία όμως μας δίνουν μία έντελως ανατρεπτική εικόνα των σχέσεων Μουσσολίνι και Χίτλερ. Τότε, όταν ο καγκελλάριος της Αυστρίας Ένγκελμπερτ Ντόλφους έπеше δολοφονμένος από ναζί που επιθυμούσαν την εξαγωγή της έθνικοσοσιαλιστικής επανάστασης στην Αυστρία, ο Μουσσολίνι παρέταξε τα ιταλικά στρατεύματα στα σύνορα με την Αυστρία και απείλησε τον Χίτλερ με πόλεμο, αν ο γερμανικός στρατός παρενέβαινε στην Αυστρία, όπως είχε σχεδιασθεί. Ο Χίτλερ θορυβημένος υποχώρησε, και ο Μουσσολίνι δοξάσθηκε ως ο προστάτης της αυστριακής ανεξαρτησίας.

Εκείνη την εποχή ο Άντονι Ήντεν, που διετέλεσε ύπουργός των Έξωτερικών και αργότερα (1955-57) πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας, έκανε μια δήλωση που υπό το πρίσμα των μεταγενέστερων γεγονότων θα φάνταζε το λιγότερο παράδοξη: «Ο Μουσσολίνι, με την προνοητικότητα του, θέλει να εξαλείψει κάθε αίτια πολέμου και να είναι σεβαστή η κυριαρχία των μικρών κρατών». Τώρα, η Ελλάδα άσφαλως επρόκειτο να αποκτήσει ιδίαν και οδυνηρή πείρα του... σεβασμού που έτρεφε ο Μουσσολίνι για την κυριαρχία των μικρών κρατών. Άλλα επαναλαμβάνουμε ότι είναι σημαντικό να βλέπουμε τον Μουσσολίνι με τα μάτια των συγχρόνων του. Διότι, σέ τελική ανάλυση, οί Έλληνες επέλεξαν να βροντοφωνάξουν τó ΟΧΙ στον Μουσσολίνι

όπως τόν έβλεπε ο κόσμος τότε, και όχι στον Μουσσολίνι όπως τόν βλέπουμε εμείς σήμερα.

Το 1934, λοιπόν, ήταν η εποχή που ο Μουσσολίνι έξυμνείτο σχεδόν απ’ όλους. Ο ύπουργός των Έξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Σάμιουελ Χόαρ δήλωνε απερίφραστα: «Ο Μουσσολίνι είναι ο μεγαλύτερος πολιτικός της σύγχρονης Ευρώπης!» Ακόμη και ο Τσώρτσιλ δέν έκρυβε τόν θαυμασμό του για τόν Μουσσολίνι, για τόν οποίο μάλιστα είχε δηλώσει χαρακτηριστικά ότι ήταν «ο μόνος άνθρωπος στην Ευρώπη ικανός να ανακόψει την πορεία του κομμουνισμού». Πολλά είχαν αλλάξει, ο Μουσσολίνι είχε περάσει από τόν κομμουνισμό στον φασισμό, αλλά υπήρχε κάτι που παρέμενε αμετάβλητο: ο άπεριόριστος θαυμασμός με τόν οποίο περιέβαλλαν οί πάντες αυτόν τόν έμπνευσμένο ρήτορα, που συνάρπαζε τὰ πλήθη με τόν φλογερό του λόγο.

Τò 1935, ώστόσο, τόσο η Γαλλία όσο και η Άγγλία άποδοκίμασαν χλιαρά τήν εισβολή των ιταλικών δυνάμεων στην Αιθιοπία. Ο Μουσσολίνι δέν δυσκολεύθηκε να έμφανίσει αυτή τήν άποδοκίμασία ως αυτό που άλλωστε έν πολλοίς ήταν και στην πραγματικότητα, ως μια ζηλόφθονη αντίδραση των παραδοσιακών άποικιακών δυνάμεων άπέναντι σέ ένα κράτος που έβγαινε από τó περιθώριο της ιστορίας και άρχιζε να κτίζει τή δική του αυτοκρατορία. Στο έσωτερικό της Ιταλίας, ο Μουσσολίνι έφθασε στο άπόγειο της δημοτικότητάς του ακριβώς τότε, κατά τήν εισβολή στην Αιθιοπία. Η χλιαρή αντίδραση της Γαλλίας και της Άγγλίας δέν επέφερε τελικά άλλο άποτέλεσμα από τó να οδηγίσει τόν Μουσσολίνι όριστικά στο πλευρό του Χίτλερ.

Τρία χρόνια αργότερα, μετά και τήν καθοριστική παρέμβασή του στον ισπανικό εμφύλιο στο πλευρό του Φράνκο,

ό Μουσσολίνι γνώρισε νέες δόξες. Τότε, τὸ 1938, ὁ Μουσσολίνι ἦταν ἐκεῖνος ποὺ εἶχε τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴ σύγκληση τῆς Διασκέψεως τοῦ Μονάχου, ἡ ὁποία φάνηκε σὲ ὅλους ὅτι ἔδιδε μιὰ συμβιβαστικὴ λύση στὶς διαφορὲς μεταξὺ τῶν Συμμάχων καὶ τοῦ Χίτλερ, ἀπέτρεπε τὸν πόλεμο καὶ διασφάλιζε μιὰ διαρκῆ εἰρήνη.

Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι τότε, τὸ 1938, ὁ Μουσσολίνι ἦταν ὁ δημοφιλέστερος πολιτικὸς ἡγέτης παγκοσμίως. Τὸ περιοδικὸ *Life* κυκλοφοροῦσε μὲ τὸν Μουσσολίνι στὸ ἐξώφυλλό του, καὶ ὁ Ντοῦτσε τῆς Ἰταλίας ἐξυμνεῖτο ἀπὸ ὅλους ὡς «ἄγγελος τῆς εἰρήνης».

Παράλληλα, βεβαίως, ὁ Μουσσολίνι εἶχε φροντίσει νὰ οἰκοδομήσει μιὰ παγκόσμια ὑπερδύναμη. Εἶχε συγκροτήσει ἕνα πανίσχυρο στρατό, ὁ ὁποῖος διαφημιζόταν ὡς ἄξιος διάδοχος τῆς ἀκαταμάχητης ἰσχύος τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων. Εἶχε ὀργανώσει μιὰ ἀεροπορία ἡ ὁποία, ἂν μὴ τι ἄλλο, ἐγγυάτο στὴν Ἰταλία τὴν ἀπόλυτη ἀεροπορικὴ ὑπεροχὴ στὸν πόλεμο μὲ τὴν Ἑλλάδα – καὶ γνωρίζουμε σήμερα πολὺ καλὰ πόση σημασία ἔχει αὐτὴ ἡ ἀεροπορικὴ ὑπεροχὴ. Καί, κυρίως, εἶχε ναυπηγήσει ἕνα πανίσχυρο στόλο, ἰσχυρότερο ἀπ’ ὅτιδήποτε θὰ μπορούσε νὰ ἀντιπαρατάξει στὴ Μεσόγειο ἡ παραδοσιακὴ ναυτικὴ ὑπερδύναμη, ἡ Μεγάλῃ Βρετανία, ἕνα στόλο ποὺ φιλοδοξοῦσε νὰ κάνει τὴ Μεσόγειο “*Mare nostrum*”, ἰταλικὴ θάλασσα. Ὁ Μουσσολίνι μπορούσε νὰ καυχίεται ὅτι εἶχε πάρει ἕνα μικρὸ κράτος, καὶ εἶχε κτίσει μιὰ αὐτοκρατορία.

Ἐνάντια σὲ αὐτὴ τὴν αὐτοκρατορία βροντοφώναξε τὸ ΟΧΙ ἡ Ἑλλάδα τὸ 1940. Ἄν σήμερα βλέπουμε ἐντελῶς διαφορε-

τικὰ τὸν Μουσσολίνι καὶ τὴν Ἰταλία του ἀπ’ ὅ,τι τοὺς ἔβλεπαν τότε, τὸ 1940, αὐτὸ ὀφείλεται στοὺς ἥρωες ἐκείνους ποὺ ταπείνωσαν καὶ γελοιοποίησαν τὸν Ἰταλὸ δικτάτορα καὶ τὴν «αὐτοκρατορία» του στὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου, τὴν ἴδια στιγμή ποὺ οἱ Ἕλληνοὶ ἀποδείκνυαν τὴ γύμνια τους στὴ βόρειο Ἀφρική.

Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ χρόνου τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης

Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ χρόνου ἐκδήλωσης τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης ἐνάντια στὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξε τοῦλάχιστον παράδοξη, μέχρι τοῦ σημείου νὰ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι δὲν ὑπάκουε σὲ καμμία λογική. Ἐν προκειμένῳ, εἶχε ἀπόλυτο δίκιο ὁ Χίτλερ νὰ γίνει ἔξω φρενῶν μὲ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ συμμάχου του.

Ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθοῦμε τὸ ἐξῆς: Ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα κιόλας, τὰ μέσα καὶ τέλη τοῦ φθινοπώρου ἦταν περίοδος διακοπῆς τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ ὄχι βεβαίως ἐναρξῆς τους. Καὶ ἂν αὐτὸ ὑπαγόρευε ἡ κοινὴ λογικὴ γιὰ τοὺς ἀρχαίους στρατοὺς, πολὺ περισσότερο τὸ ὑπαγόρευε στὴν περίπτωσή τους ἐνάντια στὴν Ἑλλάδα οἱ Ἴταλοὶ πόνταραν σὲ μεγάλο βαθμὸ στὴν τεχνολογικὴ τους ὑπεροπλία, καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὶς τεθωρακισμένες δυνάμεις καὶ στὴν καταλυτικὴ ἀεροπορικὴ τους ὑπεροχὴ. Αὐτὰ ὅμως τὰ συγκριτικὰ πλεονεκτήματα τῶν

Στὴν πραγματικότητα, ἡ ἐκδίλωση τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου δὲν ἦταν στρατιωτικὴ, ἀλλὰ πολιτικὴ ἐπιλογή. Καὶ ὁ λόγος αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἐπιλογῆς ἐκπλήσσει: Ὁ Μουσσολίνι ἐπέλεξε τὴ συγκεκριμένη ἡμερομηνία, γιατί αὐτὴ ἦταν ἡ ἐπέτειος τῆς ἀνόδου τοῦ στὴν ἐξουσία. Ἀλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς δίδει καὶ τὸ μέτρον τῆς ἐπιπολαιότητας τοῦ Μουσσολίνι. Ὁ φασισμὸς δὲν ἐπιτέθηκε στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ κάνει πόλεμο, ἀλλὰ γιὰ νὰ... ἐορτάσει τὰ γενέθλιά του!

Ἰταλῶν θὰ ἀκυρώνονταν αὐτομάτως μὲ τὴν ἐπιδείνωση τοῦ καιροῦ, ποὺ θὰ καθιστοῦσε ἀνέφικτη τὴν ἀξιοποίησή τους. Τί ἦταν λοιπὸν αὐτὸ ποὺ ἔσπρωξε τοὺς Ἰταλοὺς στὸν παραλογισμό νὰ ἐπιτεθοῦν στὴν Ἑλλάδα στίς 28 Ὀκτωβρίου;

Σίγουρα, μεγάλο μερίδιο εὐθύνης πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ὑπέρομη αἰσιοδοξία τοῦ Ἰταλικοῦ Ἐπιτελείου. Οἱ Ἰταλοί, πολὺ ἀπλᾶ, ἦταν σίγουροι ὅτι πολὺ γρήγορα –καὶ σίγουρα πρὶν τὴ μεγάλη ἐπιδείνωση τοῦ καιροῦ– θὰ εἶχαν ἀφῆσει πίσω τους τοὺς ὀρεινοὺς ὄγκους τῆς Ἡπείρου καὶ θὰ εἶχαν προωθηθεῖ στὰ πεδινά, ὅπου οἱ κακὲς καιρικὲς συνθῆκες δὲν θὰ ἦταν πλέον ἐξίσου ἀπαγορευτικὲς γιὰ τὴν περαιτέρω προέλασή τους. Ἐνδεικτικοὶ τῆς ὑπέρομης αὐτῆς αἰσιοδοξίας εἶναι οἱ στίχοι ἐνὸς νέου ἐμβατηρίου,

ποὺ τραγουδοῦσαν οἱ Ἰταλοὶ στρατιῶτες στὰ Δωδεκάνησα ἥδη ἀπὸ τὴν ἀνοιξη τοῦ 1940:

“Andremo nell’ Egeo
prenderemo pure il Pireo,
e –se tutto va bene–
prenderemo anche Atene”.
(= Ἄπ’ τοῦ Αἰγαίου τὰ νερά
θὰ πάρουμε τὸν Πειραιᾶ,
καὶ ἂν ὅλα πάνε φίνα,
παίρνουμε καὶ τὴν Ἀθήνα).

Ἡ ὑπέρομη ὁμως αὐτὴ αἰσιοδοξία δὲν δικαιολογεῖ τὴν αὐτοκαταστροφικὴ ἐπιλογὴ τῆς ἰταλικῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας νὰ ἐκδιλώσει ἐπίθεση στὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου. Διότι μπορεῖ πράγματι ὅλα νὰ ἔβαιναν καλῶς γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς. Τί θὰ συνέβαινε ὁμως, ἂν γιὰ κάποιον, ὁποιοδήποτε λόγο οἱ ἰταλικὲς δυνάμεις δὲν προλάβαιναν νὰ ἀπεμπλακοῦν ἐγκαίρως ἀπὸ τοὺς ὀρεινοὺς ὄγκους τῆς Ἡπείρου; Τί θὰ συνέβαινε, ἂν ὁ χειμῶνας ἐρχόταν νωρίτερα; Τότε ὅλα θὰ κινδύνευαν νὰ τιναχθοῦν στὸν ἀέρα. Ποιὰ σοβαρὴ στρατιωτικὴ ἡγεσία θὰ ἀναλάμβανε ἐλαφρᾶ τῆ καρδιά νὰ κάνει ἓνα τόσο μετέωρο βῆμα, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ εἶχε τὴν πολυτέλεια τῆς ἐπιλογῆς;

Στὴν πραγματικότητα, ἡ ἐκδίλωση τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου δὲν ἦταν στρατιωτικὴ, ἀλλὰ πολιτικὴ ἐπιλογή. Καὶ ὁ λόγος αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἐπιλογῆς ἐκπλήσσει: Ὁ Μουσσολίνι ἐπέλεξε τὴ συγκεκριμένη ἡμερομηνία, γιατί αὐτὴ ἦταν ἡ ἐπέτειος τῆς ἀνόδου τοῦ στὴν ἐξουσία. Πιὸ συγκεκριμένα, στίς 28 Ὀκτωβρίου 1922 ὁ Μουσσολίνι εἶχε ἠγηθεῖ τῆς περιφημῆς Πορείας πρὸς τὴ Ρώμη, ποὺ εἶχε ἀποτελέσει μιὰ πρωτοφανῆ ἐπίδειξη δύναμης τοῦ φασιστικοῦ κινήματος, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ βασιλεὺς Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ νὰ ἀναθέσει στὸν Μουσσολίνι τὴν ἐξουσία. Ἀπὸ τότε ὁ φασισμὸς κρατοῦσε τὰ σκῆπτρα τῆς ἐξουσίας στὴν Ἰταλία, ἐπὶ δέκα ὀκτῶ ἥδη συναπτά ἔτη.

Ίδου γιατί ὁ Μουσσολίνι ἐπέλεξε νὰ ἐξαπολύσει τὴν ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἑλλάδας τὴν 28^η Ὀκτωβρίου. Ἀλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς δίδει καὶ τὸ μέτρον τῆς ἐπιπολαιότητας τοῦ Μουσσολίνι. Ὁ φασισμὸς δὲν ἐπιτέθηκε στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ κάνει πόλεμο, ἀλλὰ γιὰ νὰ... ἐορτάσει τὰ γενέθλιά του!

Θυσία στὴ Μακεδονία

Ὅλοι γνωρίζουμε τὸ Ἔπος τῶν Ὀχυρῶν, ποὺ ἀκολούθησε τὸ λεγόμενο Ἔπος τῆς Ἀλβανίας, ὅταν ἡ Ἑλλάδα δέχθηκε τὴν ἐπίθεση τῆς ναζιστικῆς Γερμανίας στίς 6 Ἀπριλίου τοῦ 1941. Γνωρίζουμε τὸν ἀνυπόκριτο θαυμασμὸ τῶν ἰδριων τῶν Γερμανῶν γιὰ τὴν ἀπαράμιλλη ἀνδρεία τῶν λιγοστῶν ὑπερασπιστῶν τῶν ὀχυρῶν, ἀκόμη καὶ τὰ εὐσημα τοῦ ἰδίου τοῦ Χίτλερ, ὁ ὁποῖος ξεχώρισε τὸν Ἑλληνα στρατιῶτη ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀντιπάλους ποὺ εἶχε ἀντιμετωπίσει μέχρι τότε στὸν πόλεμο ἡ Γερμανία, σημειώνοντας ὅτι αὐτὸς πολέμησε μὲ ἀπαράμιλλο θάρρος καὶ ὑψίστη περιφρόνηση πρὸς τὸν θάνατο, καὶ δὲν συνθηκολόγησε, παρὰ μόνον ὅταν κάθε περαιτέρω ἀντίσταση ἀπέβη ἀδύνατη καὶ ἀπολύτως μάταιη.

Ἡ γραμμὴ τῶν ὀχυρῶν κατὰ μῆκος τῶν ἑλληνοβουλγαρικῶν συνόρων, ἡ γνωστὴ ὡς Γραμμὴ Μεταξᾶ, ἔμεινε μέχρι τέλους ἀπροσπέλαστη στοὺς Γερμανοὺς. Ἄν οἱ Γερμανοὶ κατάφεραν νὰ εἰσβάλουν στὴν Ἑλλάδα, αὐτὸ τὸ πέτυχαν ἀπὸ τὰ σύνορα μὲ τὴ Γιουγκοσλαβία, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν 9^η Ἀπριλίου 1941 νὰ φθάσουν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ νὰ ἐπιτύχουν τὴν παράδοση τῆς πόλεως, ὅποτε βεβαίως βρέθηκαν πίσω ἀπὸ τὰ ὀχυρά, καὶ ἡ ἑλληνικὴ διοίκηση ἀναγκάσθηκε νὰ δώσει στοὺς ὑπεραπιστῆς τῶν ἀνυπότακτων ἀκόμη ὀχυρῶν τὴ διαταγὴ νὰ καταθέσουν τὰ ὄπλα, ἀφοῦ ἡ παρατάση τῆς ἀντί-

στασης δὲν εἶχε πλέον κανένα νόημα. Στίς 27 Ἀπριλίου οἱ Γερμανοὶ μπῆκαν στὴν Ἀθήνα. Τὰ παραπάνω εἶναι, λίγο ὡς πολὺ, γνωστὰ σὲ ὄλους μας.

Αὐτὸ ποὺ ἐλάχιστα γνωρίζουμε καὶ σπανίως ἀναλογιζόμαστε εἶναι ὅτι ἡ κατάρρευση τῆς ἑλληνικῆς ἄμυνας ἦταν ἐντελῶς ἀναπόφευκτη, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἡ Ἑλλάδα ἐπέλεξε νὰ ἀμυνθεῖ στὸν συγκεκριμένο χώρο καὶ μὲ τὸν συγκεκριμένο τρόπο. Καὶ θὰ ἐξηγήσουμε ἀμέσως τί ἐννοοῦμε.

Ὅταν ἐνα στρατεύματα ἀμύνεται ἔναντι ἀριθμητικῶς ὑπερέτερου ἀντιπάλου, ἡ κοινὴ λογικὴ ἐπιτάσσει νὰ ἐπιλέξει μιὰ ἀμυντικὴ θέση ποὺ νὰ μὴ διατρέχει τὸν κίνδυνο νὰ ὑπερκερασθεῖ ἀπὸ τὶς ἐχθρικὲς δυνάμεις. Μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ λογικὴ, στὴν Ἀρχαιότητα ὁ Λεωνίδας ἐπέλεξε νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς δυνάμεις τοῦ Ξέρξη στὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν, καὶ μὲ τὴν ἴδια λογικὴ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπέμεινε καὶ ἐπέτυχε νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν περσικὸ στόλο στὸ στενὸ τῆς Σαλαμίνας.

Ἡ ἐπιλογὴ τῆς ἄμυνας στὴν ἑλληνοβουλγαρικὴ μεθόριο ἦταν ἐντελῶς ἀντίθετη πρὸς τὴν παραπάνω λογικὴ. Καὶ προκειμένου νὰ τὸ κατανοήσουμε αὐτὸ, δὲν χρειάζονται κάποιοις ἰδιαιτέρως γνώσεις στρατιωτικῆς τακτικῆς· ἀρκεῖ μιὰ ἐντελῶς στοιχειώδης εἰκόνα τῆς γεωγραφίας τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου: Τὰ ἐκτεταμένα πρὸς βορρᾶν σύνορα τῆς Μακεδονίας καθιστοῦσαν περισσότερο ἀπὸ βέβαιο ὅτι οἱ Γερμανοὶ θὰ ἔβρισκαν τὸν τρόπο νὰ παρακάμψουν τὴ γραμμὴ τῶν ὀχυρῶν καὶ νὰ εἰσβάλουν στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος δι' ἄλλης ὁδοῦ, εὐρισκόμενοι πίσω ἀπὸ αὐτά, ὅποτε βεβαίως ἡ ἑλληνικὴ ἄμυνα θὰ κατέρρεε – ὅπερ, ἄλλωστε, καὶ ἐγένετο.

Καὶ βεβαίως δὲν μποροῦσε νὰ τρέφει κανεὶς αὐταπάτες ὅτι οἱ Γερμανοὶ θὰ καθιπλώνονταν μπροστὰ στὰ ὀχυρά, τὴ στιγμή ποὺ μποροῦσαν κάλλιστα νὰ τὰ

παρακάμψουν, εισβάλλοντας στην Ελλάδα μέσω Γιουγκοσλαβίας. Αν ο γερμανικός στρατός φημιζόταν για κάτι, αυτό ήταν οι επιδόσεις του στον πόλεμο έλιγμων. Λίγους μόλις μήνες πριν, οι Γερμανοί είχαν εξουδετερώσει τη γαλλική άμυνα, παρακάμπτοντας άπλωσ την περίφημη και πολυδιαφημισμένη Γραμμή Μαζινώ

Ἡ Ἑλλάδα ἐπέλεξε συνειδητὰ νὰ θυσιάσει τὴν προοπτικὴ, ἂν ὄχι νίκης, πάντως τοῦλάχιστον μᾶς ἀποτελεσματικῆς ἄμυνας ἀπέναντι στὴ γερμανικὴ εἰσβολή. Μαθημένη ἀνέκαθεν νὰ βαδίζει τὴν ὁδὸ τῆς θυσίας, ἐπέλεξε νὰ θυσιασθεῖ, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι θυσιάζει τὴ Μακεδονία. Ἐπέλεξε νὰ ἠττηθεῖ στρατιωτικά, γιὰ νὰ μὴν ταπεινωθεῖ ἐθνικά.

στὰ γαλλογερμανικά σύνορα, εισβάλλοντας μέσω τῶν οὐδέτερων Κάτω Χωρῶν, εὐρισκόμενοι ἔτσι πίσω ἀπὸ τὶς γαλλικὲς ὀχυρώσεις καὶ ἀναγκάζοντας τὴ Γαλλία νὰ συνθηκολογήσει. Ποιὸς μποροῦσε νὰ τρέφει αὐταπάτες ὅτι θὰ δίσταζαν νὰ παραβιάσουν τὰ γιουγκοσλαβικά σύνορα; Εἴτε θὰ προσίλκυαν «μὲ τὸ καλό» τὴ Γιουγκοσλαβία στὸ στρατόπεδο τοῦ Ἄξονα (ὅπως φάνηκε ὅτι ἐπετύγχαναν, ὅταν στὶς 25 Μαρτίου 1941 ἡ Γιουγκοσλαβία ὑπέγραψε πρωτόκολλο προσχωρήσεως στὸν Ἄξονα), εἴτε ἐν ἀνάγκῃ θὰ εἰσέβαλλαν στὴ Γιουγκοσλαβία (ὅπως καὶ ἔκαναν τελικά, ὅταν κίνημα ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Σίμοβιτς στὶς 26-27 Μαρτίου ἀνέτρεψε τὴ γιουγκοσλαβικὴ κυβέρνησι καὶ ἀκύρωσε τὴν προσχώρησι στὸν

Ἄξονα). Ἀπὸ ἀμιγῶς στρατιωτικὴ ἄποψη, λοιπόν, ἡ ἐπιλογὴ τῆς ἄμυνας στὰ ἑλληνοβουλγαρικά σύνορα σαφῶς δὲν ἦταν ἡ ἐνδεδειγμένη λύσι.

Τὸ εὐλόγο ἐρώτημα, βεβαίως, εἶναι ἂν ὑπῆρχε ἐναλλακτικὴ λύσι γιὰ τὸν ἑλληνικὸ ἀμυντικὸ σχεδιασμό. Καὶ ἡ ἀπάντησι εἶναι ὅτι, ναί, ἀπὸ ἀμιγῶς στρατιωτικὴ ἄποψη ὑπῆρχε σαφὴς λύσι, ποὺ ἐξασφάλιζε πολὺ καλότερες προοπτικὲς ἄμυνας: Ἀκοῦσε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς νὰ ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ νὰ ὀργανώσει τὴν ἄμυνά του στὰ περάσματα βορείως τοῦ θεσσαλικοῦ κάμπου, ἢ, ἀκόμα καλύτερα, νοτίως αὐτοῦ. Αὐτὴ ἀκριβῶς, ἄλλωστε, ὑπῆρχε ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Βρετανικοῦ Ἐκστρατευτικοῦ Σώματος στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἐπέλεξε νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς Γερμανοὺς στὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ἀσχέτως ἂν λόγῳ τῆς περιορισμένης δυνάμεώς του δὲν κατόρθωσε κάτι τὸ ἄξιον λόγου.

Ἡ ἐνδεδειγμένη λοιπόν, ἀμιγῶς στρατιωτικὴ λογικὴ θὰ ἦταν ἡ ἐκκένωσι τῆς Μακεδονίας καὶ ἡ ἄμυνα νοτιώτερα, ὅσο καὶ ἂν αὐτὸ προϋπέθετε σύμπτυξι καὶ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων τοῦ ἀλβανικοῦ μετώπου (ἡ σύμπτυξι καὶ διάσωσι εἶναι προτιμώτερη στρατιωτικὰ ἀπὸ τὴν ἀποκοπή, στὴν ὁποία τελικὰ ὀδηγήθηκαν τὰ πράγματα). Αὐτὴ ἦταν λοιπόν, ἐπαναλαμβάνουμε, ἡ ἀμιγῶς στρατιωτικὴ λογικὴ. Ἀλλὰ ἡ στρατιωτικὴ λογικὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη, οὔτε κἂν στὸν πόλεμο. Τὸ νὰ πεῖ ἡ Ἑλλάδα, «θὰ ἐγκαταλείψουμε τὴ Μακεδονία», ἦταν... μία κουβέντα... Διότι εὐλόγα διερωτᾶται κανεὶς: Πῶς θὰ εἰσέπρατταν μιὰ τέτοια ἐγκατάλειψι οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Μακεδονίας; Καὶ ποιοὺ μῆνυμα θὰ ἔπαιρναν οἱ ἀπὸ βορρᾶν γείτονες, ποὺ οὐδέποτε εἶχαν παύσει νὰ ἐποφθαλμοῦν τὴ μακεδονικὴ γῆ, ἂν ἡ Ἑλλάδα ἐπέλεγε νὰ ἐγκαταλείψει μὲ περισσὴ εὐκολία τὴ Μακεδονία;

Ἡ Ἑλλάδα ἔκανε τὴν ἐπιλογὴ τῆς.

Και εἶναι σημαντικό νὰ γνωρίζουμε ποιά ἦταν αὐτὴ ἡ ἐπιλογή: Ἡ Ἑλλάδα ἐπέλεξε συνειδητὰ νὰ θυσιάσει τὴν προοπτικὴ, ἂν ὄχι νίκης, πάντως τοῦλάχιστον μιᾶς ἀποτελεσματικῆς ἄμυνας ἀπέναντι στὴ γερμανικὴ εἰσβολή. Μαθημένη ἀνέκαθεν νὰ βαδίζει τὴν ὁδὸ τῆς θυσίας, ἐπέλεξε νὰ θυσιασθεῖ, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι θυσιάζει τὴ Μακεδονία. Ἐπέλεξε νὰ ἠττηθεῖ στρατιωτικά, γιὰ νὰ μὴν ταπεινωθεῖ ἐθνικά. Καὶ ἴσως ἔτσι –ἴσως, λέμε– τὸ ἀθνηκεντρικὸ ἑλληνικὸ κράτος ἐξιλώθηκε γιὰ τὶς ἁμαρτίες του ἀπέναντι στὴ βόρεια Ἑλλάδα – τοῦλάχιστον γιὰ τὶς μέχρι τότε ἁμαρτίες του...

Μιὰ ἄγνωστη πτυχὴ τῆς μάχης τῆς Κρήτης

Μετὰ τὸ Ἔπος τῶν Ὀχυρῶν, τὸ ἐπόμενο κεφάλαιο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔπους γράφτηκε στὴ μάχη τῆς Κρήτης. Θὰ ἐστιᾶσουμε ἐδῶ σὲ μιὰ μόνο σελίδα αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, ἴσως ὄχι ἀπὸ τὶς μείζονες, ἢ ὁποία ὅμως περνᾶει ἐντελῶς ἀπαρτιήρητη.

Τὶς παραμονὲς τῆς εἰσόδου τῆς Ἑλλάδας στὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον τὸ 1940, δὲν εἶχαν ἀκόμη ἐπουλωθεῖ οἱ πληγὲς τοῦ μεγάλου διχασμοῦ: Βενιζελικοὶ καὶ βασιλικοὶ ὄχι μόνον ἀποστρέφονταν, ἀλλὰ καὶ πολεμοῦσαν οἱ μὲν τοὺς δὲ μὲ μένος καὶ φανατισμό. Τὸ 1940 οἱ Ἕλληνες ἄφησαν πίσω τοὺς τὶς διχόνοιες, ἐπιδεικνύοντας θαυμαστὴ ἐθνικὴ ὁμοψυχία ἀπέναντι στὸν κοινὸ ἐχθρό· ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἡ σκιά τοῦ παλαιοῦ διχασμοῦ δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἀποσυρθεῖ, παρὰ μόνον ὅταν ἕνας ἄλλος διχασμὸς θὰ ἐρχόταν νὰ πάρει τὴ θέση του.

Ἐνῶ ὅμως τὶς παραμονὲς τῆς εἰσόδου τῆς Ἑλλάδας στὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον ἡ Ἑλλάδα ἦταν χωρισμένη σὲ δύο στρατόπεδα, ἡ Κρήτη ἀποτελοῦσε μιὰ ἐντελῶς

ἰδιαίτερη περίπτωσι. Ἡ Κρήτη, τὸ νησὶ τοῦ Βενιζέλου, ἦταν σχεδὸν ἀκραιφνῶς βενιζελικὴ, καὶ φάνταζε ἀληθινὸ ὄχυρὸ τοῦ βενιζελισμοῦ. Αὐτὴ ἡ ἰδιαίτερότητα τῆς μεγαλονήσου ἐπρόκειτο νὰ «χρωματίσει» τὴ μάχη τῆς Κρήτης μὲ τρόπο ποῦ ἐλάχιστα γνωρίζουμε.

Κατὰ πρῶτον, οἱ Γερμανοὶ ἀλεξιπτωτιστὲς ποῦ ἐστάλσαν στὴν Κρήτη ἦταν ἀπολύτως πεπεισμένοι ὅτι δὲν θὰ συναντοῦσαν τὴν παραμικρὴ ἀντίσταση ἀπὸ τὸν ντόπιον πληθυσμό. Ὅπως τοὺς εἶχε διαβεβαιώσει ἡ γερμανικὴ προπαγάνδα, οἱ Κρητῆς ἦταν τόσο φανατικὰ βενιζελικοὶ, καὶ ὡς ἐκ τούτου τόσο φανατικὰ πολέμοι τῆς φιλοβασιλικῆς παράταξης ποῦ εἶχε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὴν ἐξουσία στὴν Ἑλλάδα, ὥστε ὄχι μόνον δὲν θὰ ἀντιστέκονταν στὴ γερμανικὴ εἰσβολή, ἀλλὰ καὶ θὰ ὑποδέχονταν τοὺς Γερμανοὺς ὡς... ἐλευθερωτὲς. Εἰλικρινά, δυσκολευόμαστε νὰ σκεφθοῦμε φράση ποῦ θὰ ταίριαζε ἐδῶ περισσότερο ἀπὸ τὸ κοινῶς λεγόμενον... «κούνια ποῦ τοὺς κούναγε»! Διότι γνωρίζουμε πολὺ καλὰ ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἀλεξιπτωτιστὲς, ποῦ ἔπεσαν στὴν Κρήτη ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἐπρόκειτο νὰ πῆσουν καί... ἀπὸ τὰ σύννεφα, μὲ τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν ποῦ ὑποτίθεται ὅτι θὰ τοὺς ὑποδέχονταν ὡς ἐλευθερωτὲς...

Ἐπὶ τοῦ θέματος: Ὅπως γνωρίζουμε, ἡ μάχη τῆς Κρήτης διεξήχθη οὐσιαστικὰ χωρὶς συγκροτημένη ἑλληνικὴ στρατιωτικὴ παρουσία στὸ νησὶ. Ἐλάχιστες ἦταν οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις ποῦ εἶχαν κατορθώσει νὰ διαφύγουν ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Τὴν ἄμυνα τῆς Κρήτης εἶχαν ἀναλάβει οἱ Σύμμαχοι (Βρετανοί, Αὐστραλοὶ καὶ Νεοζηλανδοί), οἱ ὁποῖοι εἶχαν παραταχθεῖ στὶς ἀκτὲς, καθὼς περιμέναν τὴ γερμανικὴ εἰσβολὴ ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀλλὰ τελικὰ αὐτὴ τοὺς ἤλθε... ἀπὸ τὸν οὐρανό. Τὸ ἔπος τῆς μάχης τῆς Κρήτης τὸ ἔγραψαν ἀπὸ ἑλληνικῆς

ἀμυντική προετοιμασία τῆς μεγαλονήσου μὲ τὰ πάθη τοῦ διχασμοῦ. Φαίνεται ὅτι, πράγματι, κύκλοι τῆς κυβέρνησης ἔβλεπαν μὲ καχυποψία τὴ «βενιζελική» Κρήτη. Ὅλα αὐτὰ ὅμως πολὺ γρήγορα θὰ περνοῦσαν στὸ παρελθόν, σὰν νὰ μὴν εἶχαν ὑπάρξει ποτέ.

Ὅταν ἄρχισε νὰ γίνετα φανερὴ ἡ ἀνάγκη στρατιωτικῆς ὀχύρωσης τῆς Κρήτης, τόσο τὸ ΓΕΣ ὅσο καὶ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Β΄ ἄφησαν στὴν ἄκρη τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ ἐνέκριναν τὴ σύσταση στὴ μεγαλόνησο πολιτοφυλακῆς. Ἀρχικὰ, ἡ προώθηση τοῦ σχεδίου φάνηκε νὰ μπλέκει στὰ γρανάζια τῆς γραφειοκρατίας. Λίγο πρὶν τὴ μάχη τῆς Κρήτης, ὁ πρωθυπουργὸς

Οἱ Γερμανοὶ ἀλεξιπτωτιστὲς ποὺ ἐστάλησαν στὴν Κρήτη ἦταν ἀπολύτως πεπεισμένοι ὅτι δὲν θὰ συναντοῦσαν τὴν παραμικρὴ ἀντίσταση ἀπὸ τὸν ντόπιο πληθυσμό. Ὅπως τοὺς εἶχε διαβεβαιώσει ἡ γερμανικὴ προπαγάνδα, οἱ Κρηῖτες ἦταν τόσο φανατικὰ βενιζελικοί, καὶ ὡς ἐκ τούτου τόσο φανατικὰ πολέμιοι τῆς φιλοβασιλικῆς παράταξης ποὺ εἶχε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὴν ἐξουσία στὴν Ἑλλάδα, ὥστε ὄχι μόνον δὲν θὰ ἀντιστέκονταν στὴ γερμανικὴ εἰσβολή, ἀλλὰ καὶ θὰ ὑποδέχονταν τοὺς Γερμανοὺς ὡς... ἐλευθερωτές.

πλευρᾶς οἱ ἀπλοὶ Κρητικοί. Γιὰ πρώτη φορά, οἱ Γερμανοὶ κατάλαβαν στὴν Κρήτη ὅτι δὲν εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἕναν στρατό, ἀλλὰ ἕναν ὀλόκληρο λαό. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν Κρήτη τραγουδᾶνε περήφανα μέχρι σήμερα:

«Κρήτη μου, ὁμορφο νησί, ποὺ ἔγραψες ἱστορία,

δίχως στρατὸ πολέμους μὴν αὐτοκρατορία».

Ὁ Antony Beevor, στὸ σύγγραμμά του ποὺ ἀποτελεῖ ἔργο ἀναφορᾶς γιὰ τὴ μάχη τῆς Κρήτης (Κρήτη. Ἡ μάχη καὶ ἡ ἀντίσταση, Ἐκδόσεις Γκοβόστη, Ἀθήνα 2004, σελ. 105), συνδέει ρητῶς αὐτὴ τὴν ἑλληπὶ

Ἐμμανουὴλ Τσουδερὸς κινήθηκε ἀποφασιστικά, γιὰ νὰ δώσει τὴν τελικὴ ὠθηση στὴ σύσταση πολιτοφυλακῆς: ἐξέδωσε τὴ διαταγὴ κατανομῆς τῶν πολιτοφυλάκων, παρήγγειλε τὰ γαλάζια δίκωχά τους καὶ ἀνέμενε τὸν ὀπλισμὸ.

Παρ' ὅλ' αὐτά, τὸ σχέδιο δὲν πρόλαβε νὰ ὑλοποιηθεῖ, μὲ συνέπειες σοβαρότερες ἴσως ἀπ' ὅ,τι θὰ ὑπέθετε κανεὶς. Οἱ περήφανοι Κρητικοὶ ρίχθηκαν πάνω στοὺς ἀπρόσκλητους εἰσβολεῖς μὲ γεωργικὰ ἐργαλεῖα, πέτρες καὶ πρωτόγονα τυφέκια ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν κρητικῶν ἐπαναστάσεων ἐνάντια στοὺς Τούρκους.

Τὸ σὸκ τῶν Γερμανῶν ἀποτυπώθηκε στὴ σφοδρότητα τῶν ἀντιποίνων. Τὸ χωριὸ Κοντομαρὶ ὑπῆρξε ὁ χῶρος τῆς πρώτης μαζικῆς ἐκτελέσεως ἀμάχων στὴν κατεχόμενη Εὐρώπη, μὲ τὸν φακὸ μάλιστα τοῦ Γερμανοῦ φωτογράφου νὰ ἀπαθανατίζει τὴ σκοτεινὴ ὄψη τῆς Νέας Τάξης τοῦ Χίτλερ. Στὶς 3 Ἰουνίου, στὸ χωριὸ Κάνδανος, οἱ Γερμανοὶ ὄχι μόνον ἐκτέλεσαν ὄσους κατοίκους δὲν εἶχαν προλάβει νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς ἐστίες τους, πυρπόλησαν τὸ χωριό, ἀπαγόρευσαν μὲ ποινὴ τυφεκισμού τὴν εἴσοδο στὴν Κάνδανο κάθε Ἑλληνα καὶ ἐξέδωσαν διαταγὴ νὰ μεταβληθεῖ τὸ χωριὸ σὲ καλλιεργήσιμους ἀγρούς πρὸς ὄφελος τοῦ Γ' Ράιχ, ἀλλὰ καὶ ἔστησαν πινακίδα, πρόχειρη στὴν ἀρχή, μόνιμη ἔπειτα, μὲ τὴν ἀνατριχιαστικὴ ἐπιγραφή: «Ἐδῶ ὑπῆρχε ἡ Κάνδανος».

Καὶ αὐτὴ δὲν ἦταν παρὰ μόνον ἡ ἀρχή: Μόνον ἀπὸ τὰ στρατοδικεῖα, ἐκτελέσθηκαν μεταξύ 1ης Ἰουνίου καὶ 30ης Αὐγούστου 890 Κρητικοί. Ἄν προσθέσουμε σὲ αὐτὸν τὸν ἀριθμὸ καὶ τοὺς Κρητικούς ποὺ ἐκτελέσθηκαν χωρὶς δίκη, ὡς ὑποπτοὶ γιὰ συμμετοχὴ σὲ μάχες κατὰ τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν ἢ στὸ πλαίσιο ἀντιποίνων, τότε φθάνουμε σὲ ἓνα σύνολο 1.423 ἐκτελεσθέντων στὸν νομὸ Χανίων, 330 στὸν νομὸ Ρεθύμνης, 918 στὸν νομὸ Ἡρακλείου καὶ 213 στὸν νομὸ Λασιθίου. Οἱ ἐκτελέσεις ἔγιναν μὲ τὴν κατηγορία τῆς «παράβασης τῶν νόμων τοῦ πολέμου», ἐπεὶδὴ οἱ Κρητικοὶ ρίχθηκαν πάνω στοὺς εἰσβολεῖς μὲ πολιτικὴ ἐνδυμασία...

Ἡ ὁμόθυμη ἀντίσταση τῶν Κρητῶν στὴ γερμανικὴ εἰσβολὴ καὶ ἡ πανηγυρικὴ διάφρεση τόσο τῶν γερμανικῶν ἐκτιμήσεων, ὅσο καὶ τῆς καχυποψίας κάποιων κύκλων τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης, δείχνει ἀνάγλυφα πόσο μικρὰ ἀποδεικνύονται αὐτὰ ποὺ μᾶς χώρισαν στὸ παρελθόν, ἀκόμη καὶ μὲ φανατισμούς καὶ πάθη, ὅταν βρεθεῖ αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς ἐνώσει σὲ ἓνα κοινὸ ἀγῶνα.

Ἡ λιγώτερο... ἐπικίνδυνη(!) κατοχή

Ὅταν μιλάμε γιὰ Κατοχή, ὁ νοὺς μας πηγαίνει συνήθως στὴ γερμανικὴ κατοχή. Γνωρίζουμε βεβαίως πολὺ καλά ὅτι αὐτὸ εἶναι τοῦλάχιστον ὑπεραπλουστευτικὸ. Στὴν πραγματικότητα, ἡ Ἑλλάδα βρέθηκε ὑπὸ τριπλῆ κατοχή, μὲ τοὺς Γερμανοὺς νὰ πλαισιώνονται ἀπὸ τοὺς συμμάχους τοὺς Ἰταλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἕως τὸ καλοκαίρι τοῦ 1943 κατεῖχαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἑλλάδας, καὶ τοὺς ἐπίσης συμμάχους τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ὑπὸ τὴν κατοχή τους τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη, μὲ ἐξαιρέση κάποιες μικρὲς περιοχὲς στὸν νομὸ Ἐβρου. Κάτι ποὺ σπανίως συνειδητοποιοῦμε εἶναι ὅτι, ἀπὸ μία τοῦλάχιστον ἄποψη, ἡ γερμανικὴ κατοχὴ ὄχι ἀπλῶς δὲν ἦταν ἡ μόνη, ἀλλὰ ἦταν καὶ ἡ λιγώτερο... ἐπικίνδυνη. Γιὰ νὰ προλάβουμε τὴν ἀντίδραση ὅσων ἔζησαν ἀπὸ κοντὰ τὴ φρίκη τῆς γερμανικῆς κατοχῆς καὶ τὴ διατηροῦν στὴ μνήμη τους μέχρι σήμερα, θὰ ἐξηγήσουμε ἀμέσως τί ἐννοοῦμε.

Ὅταν ἡ Ἰταλία εἰσέβαλε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1940, εἶχε ἤδη ὑπὸ τὴν κατοχὴ της μὴ γωνιὰ ἑλληνικῆς γῆς. Πιο συγκεκριμένα, εἶχε ὑπὸ τὴν κατοχὴ της τὰ Δωδεκάνησα, τὰ ὁποῖα οἱ Ἰταλοὶ εἶχαν ἀποσπᾶσει ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1912, στὸ πλαίσιο τῆς τότε συγκρούσεώς τους μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Καὶ ἐνῶ στὴν ἀρχὴ ἡ ἰταλικὴ παρουσία στὰ Δωδεκάνησα εἶχε παρουσιασθεῖ ὡς προσωρινή, ἡ συνέχεια εἶχε ἀποκαλύψει τὶς πραγματικὲς προ-

Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς συμμάχους τοὺς Ἴταλοὺς καὶ Βουλγάρους, οἱ Γερμανοὶ τοῦλάχιστον δὲν εἶχαν ἐδαφικὲς βλέψεις ἔναντι τῆς Ἑλλάδας· βρισκόνταν στὴν Ἑλλάδα ὡς δύναμη κατοχῆς, καὶ τίποτα πέραν τούτου. Ἀπὸ αὐτὴ λοιπὸν τὴν ἄποψη, ἰσχύει πράγματι αὐτὸ ποὺ μπορεῖ ἐν πρώτοις νὰ φαίνεται παράδοξο, ὅτι δηλαδὴ ἡ γερμανικὴ κατοχὴ, ποὺ σημαδεύτηκε ἀπὸ φρικτὰ ἐγκλήματα πολέμου, ἦταν ὡστόσο... λιγώτερο ἐπικίνδυνη ἔθνικὰ, συγκρινόμενη μὲ τὴν ἰταλικὴ καὶ τὴ βουλγαρικὴ κατοχὴ.

θέσεις τῶν Ἰταλῶν. Ἀρκεῖ νὰ ἐπισκεφθεῖ κάποιος σήμερα τὴ Ρόδο καὶ νὰ δεῖ τὰ ἐπιβλητικὰ κατάλοιπα τῆς ἰταλικῆς παρουσίας στὴ νῆσο, γιὰ νὰ πεισθεῖ ὅτι στὴν πραγματικότητα οἱ Ἴταλοι δὲν εἶχαν καμμία ἀπολύτως πρόθεση νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα· εἶχαν ἔλθει, γιὰ νὰ μείνουν.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον τὰ Δωδεκάνησα. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς, οἱ ταπεινωμένοι στὰ βουνὰ τῆς Ἠπείρου Ἴταλοὶ ὑπερέβαλαν πολλὰς φορὲς σὲ ζῆλο τοὺς Γερμανοὺς κατακτητές. Ἔτσι, εἶχαν τὸ θράσος νὰ προωθήσουν τὰ σχέδιά τους γιὰ ἐνσωμάτωση στὴν Ἰταλία... καὶ τῶν Ἑπτανήσων! Παράλληλα, ὀργάνωσαν καὶ τὴν παραχώρηση τῆς Θεσπρωτίας καὶ τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς ἑλληνικῆς Ἠπείρου στὸ προτεκτοράτο τους, τὴν Ἀλβανία. Ὑπῆρχαν μάλιστα καὶ Ἴταλοὶ ἀξιωματοῦχοι οἱ ὁποῖοι ἔβλεπαν μὲ καλὸ μάτι ἀκόμη καὶ τὴ φαυδρὴ κίνηση γιὰ ἴδρυσιν... Πριγκιπάτου τῆς Πίνδου, τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν πλήρως ἐξαρτημένο ἀπὸ τὴν Ἰταλία.

Ὅμοιως καὶ οἱ Βούλγαροι, ποὺ βρέθηκαν ὡς δύναμη κατοχῆς στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη, δὲν ἔκρυβαν καθόλου τὶς ἐδαφικὲς τοὺς βλέψεις ἔναντι τῆς Ἑλλάδας. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι δὲν εἶχαν περάσει οὔτε τριάντα χρόνια, ἀπὸ τότε ποὺ οἱ Βούλγαροι στρατιῶτες βᾶδιζαν στὸν πόλεμο στοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους τραγουδώντας τὸ ἐμβατήριο «Ἄρς,

μάρς, Σόλουν νάς» (= Ἐμπρός, μάρς, ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι δική μας). Ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἡ βουλγαρικὴ κατοχὴ στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη κινήθηκε στὴ λογικὴ τῆς προσάρτησης. Μὲ διάταγμα τοῦ Μαΐου τοῦ 1941 καθιερώθηκε ἡ ὑποχρεωτικὴ χρῆση τῆς βουλγαρικῆς γλώσσας, ἐνῶ ἀπαγορεύθηκε ἡ χρῆση τῆς ἑλληνικῆς. Ὅλοι οἱ ἀξιωματοῦχοι ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ Βουλγάρους, καὶ ἡ βουλγαρικὴ ὑπηκοότητα κατέστη ὑποχρεωτικὴ γιὰ κάθε δημόσια θέση.

Ἴδου λοιπὸν τί ἐννοοῦμε, ὅταν γράφουμε ὅτι, ἀπὸ μία τοῦλάχιστον ἄποψη, ἡ γερμανικὴ κατοχὴ ὄχι ἀπλῶς δὲν ἦταν ἡ μόνη, ἀλλὰ ἦταν καὶ ἡ λιγώτερο... ἐπικίνδυνη. Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς συμμάχους τοὺς Ἴταλοὺς καὶ Βουλγάρους, οἱ Γερμανοὶ τοῦλάχιστον δὲν εἶχαν ἐδαφικὲς βλέψεις ἔναντι τῆς Ἑλλάδας· βρισκόνταν στὴν Ἑλλάδα ὡς δύναμη κατοχῆς, καὶ τίποτα πέραν τούτου. Ἀπὸ αὐτὴ λοιπὸν τὴν ἄποψη, ἰσχύει πράγματι αὐτὸ ποὺ μπορεῖ ἐν πρώτοις νὰ φαίνεται παράδοξο, ὅτι δηλαδὴ ἡ γερμανικὴ κατοχὴ, ποὺ σημαδεύτηκε ἀπὸ φρικτὰ ἐγκλήματα πολέμου στὸ Κομμμένο Ἄρτας, τὰ μαρτυρικὰ Καλάβρυτα, τὸ Δίστομο Φωκίδας καὶ ἄλλοῦ, ἦταν ὡστόσο... λιγώτερο ἐπικίνδυνη ἔθνικὰ, συγκρινόμενη μὲ τὴν ἰταλικὴ καὶ τὴ βουλγαρικὴ κατοχὴ.

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΤΟ ΣΩΜΑΤΙΔΙΟΝ ΤΟΥ ΧΙΓΚΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ «ΣΩΜΑΤΙΔΙΟΝ ΘΕΟΣ», ΚΑΙ Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Οί άνθρωποι πολύ συχνά εΐμεθα «ἀπρόβλεπτοι», ἀλλὰ καί «δεσερμίνευτοι». Σὲ περίπτωσιν ἑνὸς δυσάρεστου ἢ ἀπρόβλεπτου καὶ ἀναπάντεχου γεγονότος, αὐθόρμητα βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα πολλῶν ἕνα «Θεέ μου», ἀνεξαρτίτως τοῦ «πόσο πιστεύουμε σὲ Θεό». Ἄλλοτε, πάλι, εὐχάριστα «κνήθει τὴν ἀκοήν» κἀτὶ τὸ ὅποιο μᾶς ἀνεβάζει τὴν αὐτοεκτίμησίν μας. Καὶ ὄχι σπάνια «αὐτοθανυμαζόμεθα» γιὰ κάποια «ἐπινόησίν μας», ἢ καὶ γιὰ ἕνα «ἐπίτευγμά μας».

Τὸ 2008, λοιπόν, παγκόσμιες ἦσαν οἱ θριαμβευτικὲς ἀναγγελίαι γιὰ τὴν ἐπικείμενη «ἐπιβεβαίωσιν τῆς θεωρίας» τοῦ θεωρητικοῦ Φυσικοῦ Peter Higgs (Χίγκς) τοῦ 1964, γιὰ τὸ ἀναφερόμενον πρὸς τιμὴν του καὶ ὡς «μποζόνιον τοῦ Χίγκς», ἐπονομασθὲν καὶ “God particle”, δηλαδὴ «σωματίδιον Θεός», ἢ καὶ “God’s particle”, δηλαδὴ «σωματίδιον τοῦ Θεοῦ», διότι δι’ αὐτοῦ θὰ ἀπεκαλύπτετο, τάχα, καὶ τὸ «ἑπτασφράγιστο» μυστικὸ τῆς «δημιουργίας τοῦ κόσμου», ἀνυψώνοντας ἔτσι καὶ τὸν ἄνθρωπο –ἀναφέρθηκε μάλιστα καὶ αὐτό– σὲ ἐπίπεδο «δημιουργοῦ».

Ὁ ὅρος “God particle” δὲν προῦλθε ἀπὸ ἐπιστήμονες, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν τίτλον ἑνὸς βιβλίου τοῦ νομπελίστα Leon Lederman, ὁ ὅποιος ἤθελε νὰ ἀναφέρει τὸ «μποζόνιον τοῦ Χίγκς» ὡς “Goddamned particle”, δηλαδὴ «ἀναθεματισμένο» ἢ «καταραμένο σωματίδιο», ἐπιθυμώντας δι’ αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀπογοίτευσίν του γιὰ τὴν ἀνεπιτυχή ἀνα-

Παγκόσμιες ἦσαν οἱ θριαμβευτικὲς ἀναγγελίαι γιὰ τὴν ἐπικείμενη «ἐπιβεβαίωσιν τῆς θεωρίας» τοῦ θεωρητικοῦ Φυσικοῦ Peter Higgs (Χίγκς) τοῦ 1964, γιὰ τὸ ἀναφερόμενον πρὸς τιμὴν του καὶ ὡς «μποζόνιον τοῦ Χίγκς», ἐπονομασθὲν καὶ “God particle”, δηλαδὴ «σωματίδιον Θεός», ἢ καὶ “God’s particle”, δηλαδὴ «σωματίδιον τοῦ Θεοῦ», διότι δι’ αὐτοῦ θὰ ἀπεκαλύπτετο, τάχα, καὶ τὸ «ἑπτασφράγιστο» μυστικὸ τῆς «δημιουργίας τοῦ κόσμου».

ζήτησιν τοῦ «μποζονίου τοῦ Χίγκς». Ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος ὅμως ἀρνίθηκε αὐτὸν τὸν τίτλον, διότι «θὰ εἶχε ἀρνητικὸ ἀντίκτυπο στὸ θρησκευτὸν ἀναγνωστικὸ κοινόν», καὶ τὸν ἀντικατέστησε μὲ τὸν τίτλον “God particle”, δηλαδὴ «σωματίδιον Θεός» ἢ «θεϊκὸ σωματίδιο» ἢ «σωματίδιο τοῦ Θεοῦ».

Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν «παραγωγὴν τοῦ μποζονίου τοῦ Χίγκς

Μετὰ τὴν «ἀνίχνευσιν τῆς ἀκτινοβο-

Τώρα πλέον οί επιστήμονες προσδοκοῦν νὰ πολλαπλασιάσουν τὶς γνώσεις τους γιὰ τὴν προέλευση τοῦ κόσμου, μὲ τὶς τεράστιες δυνατότητες τὶς ὁποῖες προσφέρει τὸ C.E.R.N., δηλαδὴ τὸ «Ἐρευνητικὸ Ἐργαστήριον γιὰ τὴ Φυσικὴ τῶν Στοιχειωδῶν Σωματιδίων»

λίας τῶν μικροκυμάτων» τὸ 1965, ἄρχισε κατὰ τὴ NASA ὁ «χρυσὸς αἰώνας γιὰ τὴν Κοσμολογία» μὲ τὸν δορυφόρο COBE (Cosmic Background Explorer). Διότι ἡ κοσμικὴ αὐτὴ «ἀρχέγονος ἀκτινοβολία τῶν μικροκυμάτων» ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἐκρηξῇ εἶναι ἓνα «ἀπολίθωμα φωτός» καὶ ἀφορᾷ μιὰ καθοριστικὴ στιγμή στὴν ἐξέλιξη τοῦ σύμπαντος γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν «γαλαξιών». Ἀποδεικνύεται δὲ καὶ ἀστείρευτη «πηγὴ πληροφοριῶν καὶ γνώσεων».

Ἀπὸ φωτογραφίες τῆς NASA μὲ τὸ διαστημικὸ ὄχημα W.M.A.P. τὸ 2003, οἱ πληροφορίες γιὰ τὴ Δημιουργία τοῦ Σύμπαντος ἔφθαναν μόνον μέχρι τὴν ἡλικία τῶν 380.000 ἐτῶν ἀπὸ γενέσεώς του. Ὅμως τώρα πλέον οἱ ἐπιστήμονες προσδοκοῦν νὰ πολλαπλασιάσουν τὶς γνώσεις τους γιὰ τὴν προέλευση τοῦ κόσμου, μὲ τὶς τεράστιες δυνατότητες τὶς ὁποῖες προσφέρει τὸ C.E.R.N., δηλαδὴ τὸ «Ἐρευνητικὸ Ἐργαστήριον γιὰ τὴ Φυσικὴ τῶν Στοιχειωδῶν Σωματιδίων», μὲ τὸν «Μεγάλον Ἐπιταχυντὴ Συγκρουομένων Ἀδρονίων LHC (Large Hadron Collider)».

Αὐτὸς εἶναι ἐγκατεστημένος κοντὰ στὴ Γενεύη στὰ γαλλοελβετικὰ σύνορα, σὲ βάθος 100 μέτρων κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, καὶ σὲ σήραγγα ἡ ὁποία ἔχει σχῆμα δακτυλίου μὲ περιφέρεια 27 χιλιομέτρων. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐπιταχύνονται πρωτόνια σὲ ἀντίθετη κατεύθυνση, συγκρουόμενα μὲ μεγάλη ταχύτητα, πού πλησιάζει, κατὰ τὸ δυνατόν, ἐκείνη τοῦ φωτός. Ἐπιδιώκεται δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ δημιουργήσουν τὸ «θεμελιῶδες

σωμάτιο», δηλαδὴ ἓνα ἐλάχιστο τιμῆμα «ὑλης καὶ ἐνέργειας», ὥστε νὰ κατανοήσουν τὸ «πῶς» προέκυψε ἡ μάζα τῶν θεμελιωδῶν σωματιδίων τῆς ὑλης στὸ Σύμπαν. Αὐτό, λοιπόν, τὸ «θεμελιῶδες σωματίδιο» εἶναι τὸ «μποζόνιο τοῦ Χίγκς».

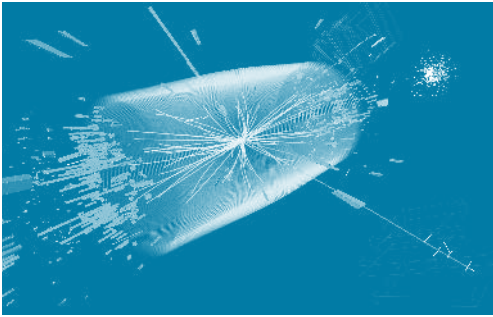
Πρὸς ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν τὶς ἐνεργειακὲς συνθήκες οἱ ὁποῖες, κατὰ τὶς ἐκτιμήσεις τους, ἐπικρατοῦσαν ἓνα δισεκατομμυριοστὸ ἢ τρισεκατομμυριοστὸ τοῦ δευτερολέπτου μετὰ τὴ Μεγάλῃ Ἐκρηξῇ (Big Bang), ἀπὸ τὴν ὁποία προέκυψε τὸ Σύμπαν.

Ἄν ὅμως δὲν ἀποδειχθεῖ τὸ θεωρητικῶς σχεδιασθὲν μὲ μαθηματικούς ὑπολογισμοὺς μποζόνιο τοῦ Χίγκς, τότε θὰ δυσχερανθεῖ καὶ ὅλη ἡ θεωρία τοῦ «Καθιερωμένου Προτύπου» (Standard Model), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει στηριχθεῖ ἡ περιγραφή τῶν θεμελιωδῶν σωματιδίων τῆς ὑλης καὶ τῶν ἀλληλεπιδράσεών τους.

Ἄλλοι ἐπιστήμονες, ἐγνωσμένου κύρους καὶ αὐτοί, ἐπίσης μὲ μαθηματικούς ὑπολογισμοὺς, ἔχουν καταλήξει στὸ ὅτι, κατὰ τὴ δική τους ἐκτίμηση, «ὅποιαδήποτε συσκευὴ ἐπιχειρήσει νὰ δημιουργήσῃ τὸ σωματίδιο τοῦ Χίγκς, θὰ ἀποτύχει». Ἴδωμεν, λοιπόν, «ἐν ὑπομονῇ».

Τὸ «σωματίδιον τοῦ Θεοῦ» ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας

Ἐπὶ τοῦ θέματος ἔχουν ἐνδιατρίψει εὐάριθμοι Ἐπίσκοποι τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν

Σ.Σ.: Υποψήφιο γεγονός «παραγωγής» ενός σωματιδίου Χίγκς. Η εικόνα προέκυψε με τη χρήση των ηλεκτρικών σημάτων «ιχνών» που αφήνουν τα διάφορα σωματίδια, όταν διασχίζουν τον πολυσύνθετο κυλινδρικό ανιχνευτή CMS, εγκατεστημένο 100 μ. κάτω από την επιφάνεια της Γης. Στο κέντρο του CMS συγκρούονται οι αντίθετα κινούμενες δέσμες πρωτονίων, που ταχύτατα περιφέρονται επί ώρες μέσα στον κυκλικό Μεγάλο Έπιταχυντή (συγκρουόμενων δεσμών) Άδρωνίων, LHC. Σε κάθε σύγκρουση δύο πρωτονίων παράγονται διάφορα σωματίδια, και εξαιρετικά σπανίως (ένδεχομένως) και το σωματίδιο Χίγκς. Στην εικόνα, το Χίγκς διασπάται άμεσα σε ένα πραγματικό σωματίδιο Z και σε ένα δυνητικό σωματίδιο Z (δηλαδή σωματίδιο που έχει τις ιδιότητες του Z, αλλά διαφορετική μάζα). Αυτά τα δύο Z, με τη σειρά τους, διασπώνται πολύ σύντομα, αντίστοιχα, σε δύο ηλεκτρόνια (πράσινες τροχιές), και δύο μόνια (κόκκινες τροχιές). Με τη χρήση των κινηματικών πληροφοριών για τα σωματίδια αυτά, μπορεί να υπολογισθεί η μάζα (ήρεμίας) του υποψήφιου σωματιδίου Χίγκς (βλ. και έγχρωμη εικόνα έξωφύλλου).

διά μακρών και ο Μητροπολίτης Πειραιώς Σεραφείμ, ο οποίος έμβαθύνει και στα υπάρχοντα επιστημονικά δεδομένα, χωρίς μάλιστα να φείδεται και σκληρών χαρακτηρισμών προς εκείνους τους θιασώτες του «σωματιδίου του Χίγκς» που κάνουν λόγο για «σωματίδιο Θεός», χαρακτηρίζοντάς τους και «έτεροκίνητα νευρόσπαστα του αρχαίου δαίμονος», επειδή ως υποστηρικτάι του άθειστικού ύλισμου υπεισέρχονται σε θέματα της μεταφυσικής.

Ο Μητροπολίτης Ναυπιάκτου Ίερό-

θεος, «συγκρατημένος» σε χαρακτηρισμούς, παραθέτει έκτενη άναδρομή στα επιστημονικά γνωστά και τις απόψεις του επί τη βάσει των δογματικών θέσεων της Εκκλησίας. Καταλήγει δε με το του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, ότι ο άνθρωπος είναι «ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχού μεθιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου τῆ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενον» [Εἰς τὰ Θεοφάνια, εἴπουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος, (Λόγος ΔΗ'), ed. J.-P. Migne, PG 36, 324.11-13]· και δὲν ἀναπαύεται με μερικὲς ἀποκαλύψεις, ὅσο ὠφέλιμες και ἂν εἶναι αὐτές, ἀλλὰ ἀναζητᾷ τὸν προσωπικὸ Θεό.

Ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος θεωρεῖ ὅτι «ὅλη αὐτὴ ἡ ἀντίδραση ἔχει ξεκινήσει ἀπὸ ἓνα ἐρευνητικὸ λάθος, με τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ σωματιδίου τοῦ Χίγκς ὡς “σωματίδιον Θεός”».

Ο Μητροπολίτης Μεσογαίας Νικόλαος, περισσότερο εἰδήμων περὶ τὰ θέματα αὐτά, ἀποφαίνεται ὡς ἐξῆς: «Λένε ὅτι θὰ τὸ βροῦμε τὸ σωματίδιο αὐτό. Ἀλλὰ ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου δὲν ἔχει καμμία σχέση με ὄλο αὐτὸ τὸ πράγμα. Ἐγὼ εὐχομαι νὰ βρεθεῖ και τὸ “σωματίδιο τοῦ Θεοῦ”. [...] Δὲν θὰ βρεθεῖ ὅμως με τίποτα μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη ὁ ψηλαφητὸς Θεὸς γιὰ τὶς αἰσθήσεις».

Τὰ ἀνωτέρω (Ορθόδοξος Τύπος, 6.7.2012) εἶναι ἐνδεικτικὰ προσωπικῶν ἐκτιμήσεων, ἀπόψεων και θέσεων Μητροπολιτῶν τινῶν. Ἡ διοικοῦσα, ὅμως, Ἐκκλησία δὲν ἔχει παρουσιάσει σημεῖα ἐνασχολήσεως με τὰ θέματα αὐτά. Θὰ ἦταν εὐλόγο, λοιπόν, νὰ ἐνδιατρίψει, και μάλιστα «μετὰ σπουδῆς», ἐπειδὴ οἱ τῆς ὑλιστικῆς κοσμοθεωρίας ἔχουν ἀναγάγει τὸ «μποζόνιον τοῦ Χίγκς», μετονομασθέν και “God particle” («σωματίδιον Θεός»), σὲ «σημαία» τοὺς ἐναντίον τῆς πίστεως σὲ Θεὸ Δημιουργό, τῆ στιγμῆ ποὺ οἱ περισσότεροι ἐπιστήμονες εἶναι ἐνοχλημένοι γι’ αὐτὴ τὴν ὀνομασία ἢ τὴν “God’s particle”!

Ἐπιστήμη καὶ ὀρθόδοξος πίστις

Ἡ πίστις σὲ ὑπαρξὴ Θεοῦ Δημιουργοῦ τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ζωῆς δὲν ἀποδεικνύεται μὲ ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία. Ἔχει ὅμως ὑπὲρ αὐτῆς δεδομένα τὰ ὁποῖα τὴν ἰσχυροποιοῦν. Εἶναι δὲ ἀναρίθμητοι οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ ἐρευνηταὶ διεθνῶς κύρους οἱ ὁποῖοι ὀδηγήθηκαν ἀπὸ τὶς μελέτες τους σὲ ὁμολογίες καὶ στὴν ἀναγνώριση τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ Δημιουργοῦ τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ζωῆς.

Εἶναι ἀποδεκτόν, γενικῶς, ὅτι σύγκρουση μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ πίστεως σὲ Θεὸ Δημιουργὸ δὲν ὑπάρχει, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι οἱ ρόλοι τους εἶναι διακριτοί. Ἡ μὲν ἐπιστήμη εἶναι «ἡ γνώση τοῦ ἐπιστητοῦ, δηλαδὴ τοῦ δυναμένου νὰ γίνῃ γνωστὸ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος». Ἡ δὲ πίστις σὲ Ζῶντα Θεὸ καὶ Δημιουργὸ τοῦ παντὸς εἶναι «ἐξ ἀποκαλύψεως» στὸν ἄνθρωπο.

Ἡ ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μὲ τὸ «πῶς» ἔγιναν τὰ πράγματα. Ἡ δὲ πίστις σὲ Δημιουργὸ ἀσχολεῖται μὲ τὸ «γιατί» ἔγιναν καὶ «μὲ ποιοὺ σκοποὺ». Ἐπιστήμη καὶ πίστις δραστηριοποιοῦνται, ἐπομένως, σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα, τὰ ὁποῖα οὐδόλως συγκρούονται.

Προβλήματα δημιουργοῦνται, μόνον ὅταν ἄνθρωποι ἐκ τῆς ἐπιστήμης ἢ ἐκ τῆς πίστεως «εἰσπνδοῦν ἀδοκίμως εἰς ἀλλότριον ἔδαφος», δηλαδὴ, «μπαίνουν σὲ ξένα χωράφια». Αὐτὸ δυστυχῶς ἔχει συμβεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

Τὸ ὅλον θέμα ἔθεσε ἐπὶ σταθερᾶς βάσεως μὲ παρέμβασή του ὁ Καθηγ. Ἀστρονομίας καὶ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Γ. Κοντόπουλος, ἐγνωσμένου ἐπιστημονικοῦ κύρους διεθνῶς καὶ ἀδιαμφισβήτητων χριστιανικῶν πεποιθήσεων, διὰ τῶν ἐξῆς: «Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὀνομασία “θεϊκὸ σωματίο”, πρέπει νὰ τονίσω ὅτι οἱ φυσικοὶ χρησιμοποιοῦν πολλὰς

φορὲς ἐκφράσεις ἐντυπωσιακές, χωρὶς νὰ ἔχουν κάποια βαθύτερη σημασία. [...] Ἔτσι, κάθε συζήτηση γιὰ θεϊκὲς ιδιότητες τοῦ σωματίου τοῦ Higgs δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ σοβαρά. Ἐξ ἄλλου, ἐφ' ὅσον κανεὶς πιστεύει στὸν Θεό, ἀσφαλῶς δέχεται ὅτι ὅλα τὰ δημιουργήματα (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν σωματίων Higgs) ἔγιναν ἀπὸ τὸν Θεό...» (ἀπὸ ἐπιστολή του στὴν *Καθημερινή*, 11.7.2012).

Ὁ Stephen Hawking (Στῆβεν Χῶκινγκ), ἀστροφυσικὸς καὶ μαθηματικὸς, μὴ πράγματι μεγάλῃ διάνοια μὲ τὶς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίες του, ἐκπλήσσει μὲ τὶς «παλινοδίεες» του. Στὸ βιβλίο του *Τὸ Χρονικὸ τοῦ Χρόνου* (ἐκδ. Κάτοπτρο, 1989²), εἶχε γράψῃ τὰ ἐξῆς: «Λίγοι ἄνθρωποι ἀρνοῦνται τὴν ἀξία ἢ τὴ χρησιμότητα τῆς “ἀνθρωπικῆς ἀρχῆς”» (σελ. 190). Καί: «Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι οἱ ἀρχικὲς συνθήκες τοῦ Σύμπαντος θὰ ἔπρεπε πραγματικὰ νὰ ἔχουν ἐπιλεγεῖ ἐξαιρετικὰ προσεκτικὰ [...] θὰ ἦταν ὅμως δύσκολο νὰ ἐξηγήσει κανεὶς γιατί τὸ Σύμπαν ἄρχισε

Ἐπιστήμη καὶ πίστη δραστηριοποιούνται σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα, τὰ ὅποια οὐδόλως συγκρούονται. Προβλήματα δημιουργούνται, μόνον ὅταν ἄνθρωποι ἐκ τῆς ἐπιστήμης ἢ ἐκ τῆς πίστεως «εἰσπηδοῦν ἀδοκίμως εἰς ἀλλότριον ἔδαφος», δηλαδή, «μπαίνουν σὲ ξένα χωράφια». Αὐτὸ δυστυχῶς ἔχει συμβεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

νὰ ὑπάρχει μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐκτὸς ἂν ἐπικαλεσθεῖ μιὰ Θεία Πρόνοια ποὺ ἀποσκοποῦσε στὴ δημιουργία νομιόνων ὄντων ὅπως ἐμεῖς» (σελ. 193).

Στὸ πλέον πρόσφατο ὅμως βιβλίο του, *Τὸ Μέγα Σχέδιο (The Grand Design, 2010)*, ἐπανακάμπτει ὁ ἀγνωστικιστῆς-ἀθεϊστῆς Χῶκινγκ, ἰσχυριζόμενος ὅτι «οἱ σύγχρονες θεωρίες καθιστοῦν περιττὴ τὴν ὑπαρξὴ δημιουργοῦ», καὶ ὅτι «μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῶν νόμων, τὸ Σύμπαν εἶναι ἱκανὸ νὰ αὐτοδημιουργηθεῖ» (*Καθημερινή*, 19.10.2010).

Ὁ Χῶκινγκ παραμένει, ἐπομένως, ἐνταγμένος στὴ φιλοσοφία τῆς ὕλιστικῆς κοσμοθεωρίας, κατὰ τὴν ὁποία «ἡ ὕλη εἶναι ἡ Μὴν Ἀρχὴ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς». Αὐτό, ὅμως, εἶναι ζήτημα προσωπικῆς του ἐπιλογῆς, ἐν ἐλευθερίᾳ συνειδήσεως.

Ὁ διάσημος γενετιστῆς Francis Collins ἔχει γράψει στὸ βιβλίο του *Ἡ Γλῶσσα τοῦ Θεοῦ, 2009 (The Language of God)*: «Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀντίφαση στὸ νὰ εἶναι κανεὶς γνήσιος ἐπιστήμων καὶ ἄνθρωπος ποὺ πιστεύει σὲ ἕναν Θεὸ ὁ ὅποιος ἐνδιαφέρεται προσωπικῶς γιὰ τὸν καθένα μας. [...] Ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ ἐρευνᾷ τὴ φύση. Τοῦ Θεοῦ ἡ δικαιοδοσία βρίσκεται σὲ ἕνα βασίλειο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξερευνηθεῖ μὲ τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὴ διάλεκτο τῆς ἐπιστήμης» (σελ. 21). Ἄλλου δέ: «Εἶναι καιρὸς νὰ σημάνουμε μιὰ ἀνακωχὴ σ' αὐτὸν τὸν κλιμακούμενο πόλεμο ἀνάμεσα στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ

θρησκεία. [...] Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀπειλεῖται ἀπὸ τὸν Θεό, ἐνθαρρύνεται. Ὁ Θεὸς μὲ κάθε βεβαιότητα δὲν ἀπειλεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Αὐτὸς τὴν ἔκανε δυνατὴ» (σελ. 201). Στὴ δὲ σελ. 184 γράφει ὅτι: «Ὁ Θεὸς τῆς Βίβλου εἶναι, ἐπίσης, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ γονιδιώματος», δηλαδὴ τοῦ D.N.A.

Ἡ χαρτογράφηση τοῦ γονιδιώματος ἐπετεύχθη μὲ τὴ συνεργασία τοῦ F. Collins καὶ τοῦ Craig Venter, τοῦ προγράμματος τῆς ἐρευνητικῆς ἐταιρείας Celera. Συνεργαζόμενοι δὲ οἱ δύο τους μὲ τὸν «κοινὸ τους φίλο», τὸν Ἀριστείδη Πατρινοῦ (Aris Patrinos, τοῦ Προγράμματος τοῦ Ὑπουργείου Ἐνεργείας τῶν Η.Π.Α.), ἐτόιμασαν καὶ τὸ σχέδιο γιὰ τὴν παγκόσμια ἀναγγελία τῆς ἀποκωδικοποίησης τοῦ D.N.A., ποὺ χαρακτηρίσθηκε καὶ «ἀνάγνωση τοῦ βιβλίου τῆς ζωῆς», ἡ ὁποία μετεδόθη παγκοσμίως ἀπὸ τὸν Λευκὸ Οἶκο, παρουσίᾳ καὶ τοῦ Προέδρου τῶν Η.Π.Α., στὶς 26 Ἰουνίου 2000.

Ἐπίμετρον

Στὸ λίαν φιλόδοξο ἐγχείρημα τοῦ CERN, τὸ ὁποῖο ἐτέθη σὲ λειτουργία στὶς 30 Μαρτίου 2010, ἐργάζονται πολλὲς χιλιάδες εἰδικῶν ἐπιστημόνων ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμο. Τὸ πρόγραμμα πέρασε πολλὲς δυσκολίες, καὶ μὲ βραχυκυκλώματα στὶς ὑπόγειες ἐγκαταστάσεις του, γιὰ τὰ ὅποια χρειάσθηκαν πολὺμηνες διακοπὲς τῆς λειτουργίας του πρὸς ἀποκατάσταση τῶν ζημιῶν.

Στις 4 Ιουλίου 2012 ανακοινώθηκε η ανάλυση των δεδομένων των πειραμάτων ATLAS και CMS, που έδειχνε με την απαιτούμενη επιστημονική βεβαιότητα την ύπαρξη ενός νέου σωματιδίου συμβατού με το επιδιωκόμενο να παρατηρηθεί σωματίδιο του Χίγκς. Το γεγονός πανηγυρίστηκε μεγαλοπρεπέστατα και υπό τις επευφημίες των πολυπληθών εργαζομένων στο CERN, με την παρουσία, μάλιστα, και του 83χρονου πλέον Peter Higgs, έπινου του «μποζονίου Higgs».

Υπάρχουν ένδειξεις ότι πλησιάζει η ώρα για την ανακάλυψη του ποθητού «μποζονίου του Χίγκς». Επί του παρόντος, όμως, έχει έντοπισθεί μόνον «ένα σωματίδιο-φάντασμα», και «θα χρειασθεί χρόνος, μέχρι να διευκρινισθεί «περι τίνος ακριβώς πρόκειται» (Καθημερινή, 15.3.2013). Τό «σταυροδρόμι», πάντως, στο οποίο βρίσκονται οι επιστήμονες είναι δύσβατο, και θα χρειασθούν περισσότερα πειραματικά δεδομένα.

Για το 2013-2014 δέν προβλέπεται λήψη νέων δεδομένων, και είναι προγραμματισμένη η «προσπάθεια αναβάθμισης» του επιταχυντή και των μεγάλων άνιχνευτών ATLAS και CMS, ώστε να επιτευχθούν περισσότερο συχνές συνθήκες παραγωγής και άνιχνευσης του «μποζονίου του Χίγκς». Κανείς, πάντως, δέν είναι απολύτως βέβαιος ότι έχει παραχθεί τό «μποζόνιο του Χίγκς», η αν πρόκειται για κάποιο άλλο σωματίδιο ενός θεωρητικού σχήματος που επεκτείνει τό Καθιερωμένο Πρότυπο. Και ό δρόμος φαίνεται να είναι ακόμη μακρής.

Τά νεώτερα περι ό αυτών πληροφορείται ό Έλλην άναγνώστης και από τό άρθρο του Όμ. Καθηγ. του Ε.Μ.Π. Ήλία Κ. Κατσούφη [«Νεώτερα από την αναζήτηση του σωματιδίου Χίγγς», *Ακτίνες* 734 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2012), σελ. 269-274].

Κατά τόν Γ. Γραμματικάκη, Καθηγ.

Φυσικής του Πανεπιστημίου Κρήτης και δύο φορές Πρότανη, ό οποίος εργάσθηκε και στό C.E.R.N.: «... ένδέχεται να μην έπαρκει ή διανοητική ικανότητα του ανθρώπου για την κατανόηση του κόσμου. [...] Ίσως, μάλιστα, να μην ύπάρξει πλήρης επιστημονική άπάντηση» (*Αυτοβιογραφία του Φωτός*, 2006, σελ. 376). Άποδεικνύεται, έπομένως, δικαιωμένος ή Ήράκλειτος, ό οποίος είχε προ άιώνων έπιστημάνει ότι «φύσις κρύπτεσθαι φιλεί» (Β 151). Άκόμη όμως και αν οι ποιητές άδιαφορούν, συμπληρώνει ό Γραμματικάκης, «ή γλώσσα των άστρον και των νεφελωμάτων ξεπερνά την πιο προικισμένη φαντασία [...] και συνθέτει ένα συγκλονιστικό μυθιστόρημα».

Ό Άπόστολος Παύλος, όμως, «έπί του πραγματικού», διακήρυξε: «πώς οικος κατασκευάζεται υπό τινος, ό δέ τά πάντα κατασκευάσας Θεός» (Εβρ., γ' 4).

Ό φιλόσοφος Πλάτων, ό «πρό Χριστού αυτός Άπόστολος», με τόν «σπερματικό του λόγο», διέβλεψε ότι «μέγας γεωμέτρης είναι ό Θεός».

Ό δέ προφητάναξ Δαβίδ διετράνωσε: «Οί ουρανοί διηγούνται δόξαν Θεού, ποίησιν δέ χειρών αυτού αναγγέλλει τό στερέωμα» (Ψαλμ., ΙΗ' 2).

Βαθυστόχαστος, ό κοινός νοός των άπλων ανθρώπων δέχεται «Θεόν, δημιουργόν των πάντων». Διότι, «όπου κι αν στρέψω τή ματιά μου», όπως τό λέει και στό τραγούδι του, «παντού έσε Θεέ θα 'δω».

Και είναι Ήκείνος, ό οποίος «έδωκε τοίς ανθρώποις έπιστήμην ένδοξάζεσθαι έν τοίς θαυμασίοις αυτού» (Σοφ. Σειρ., λη' 6).

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Β. ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ

Καρδιολόγος
Άμ. Καθηγ. Παθολογίας
Πανεπιστ. Αθηνών

ΕΝΑΣ ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΟΣ, ΑΛΛΑ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΣ ΕΧΘΡΟΣ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Διαβάζοντας κανείς την ιστορία των βυζαντινών χρόνων, δεν είναι δυνατόν να μη σταθεί και να μελετήσει με θαυμασμό την πολύχρονη και πολυκύμαντη περίοδο επί αυτοκράτορος Ιουστινιανού (527-565 μ.Χ.). Οί άγώνες του έναντι των Περσών του Χοσρόη στην Ανατολή και εκείνοι κατά των Γόθων στη Δύση (Ιταλία) σημάδεψαν επί πολλά χρόνια τη ζωή των Βυζαντινών. Με έντατικούς αγώνες και πολέμους, ο Ιουστινιανός κατόρθωσε να αποκαταστήσει την ειρήνη στην Αυτοκρατορία.

Εκτός των έξωτερικών προβλημάτων, ο Ιουστινιανός είχε να αντιμετωπίσει και έσωτερικές αναταραχές, οί όποιες είχαν φθάσει σε σημείο ένα μεγάλο μέρος του λαού της Κωνσταντινούπολης να είναι διαιρεμένο σε δύο αντιμαχόμενες πολιτικές, κατά κάποιον τρόπο, παρατάξεις (Βένετοι και Πράσινοι). Είναι γνωστή ή «Στάση του Νίκα» και ή σφαγή χιλιάδων όπαδών των δύο ομάδων στον Ίππόδρομο, για να ξεκαθαρίσει τό «καρκίνωμα» αυτό.

Είναι γνωστή, επίσης, ή φροντίδα του Ιουστινιανού για την ανοικοδόμηση της Κωνσταντινούπολης, με πρώτο και κύριο στόχο την οικόδομηση ενός μεγαλοπρεπούς ναού, της Άγίας του Θεού Σοφίας. Σιγά σιγά ή Κωνσταντινούπολη απέκτησε

μιά θαυμάσια όμορφία, με έπιβλητικούς ναούς και κτήρια.

Είναι ακόμη γνωστές οί άλλες που έπέφερε ο Ιουστινιανός στη Νομοθεσία. Ο Τριβωνιανός, με τους συνεργάτες του, διαμόρφωσε την «Ιουστινιάνεια Νομοθεσία». Πολλές άλλες έσωτερικές μεταρρυθμίσεις, στη Δημόσια Διοίκηση, στα έκκλησιαστικά θέματα, καθώς και σε άλλους τομείς έσωτερικής πολιτικής, ανέδειξαν τον Ιουστινιανό σε μιά ανεπανάληπτη, ισχυρή μορφή Βυζαντινού Αυτοκράτορα.

Στό άρθρο μας αυτό θα επικεντρώσουμε τό ενδιαφέρον του αναγνώστη σε ένα θέμα που έχει σχέση με τον Ιουστινιανό, αλλά δεν προκαλεί την άμεση προσοχή των μελετητών της περιόδου αυτής. Λίγοι ίσως από τους ιστορικούς του Βυζαντίου έδωσαν σημασία στο θέμα της επιδημίας βουβωνικής πανώλης ή όποια ένέσκηψε κατ' αρχάς στην Κωνσταντινούπολη, την άνοιξη του 542 μ.Χ., και στη συνέχεια έπεκτάθηκε σε όλη την Αυτοκρατορία. Ο ίδιος ο Ιουστινιανός προσβλήθηκε από την ασθένεια, και κινδύνευσε ή ζωή του. Ο ιστορικός J. J. Norwich, στο βιβλίο του *Σύντομη Ιστορία του Βυζαντίου* (Εκδόσεις Γκοβόστη, 1999) αναφέρει σχετικώς τα έξης: «Επί έβδομάδες κατά τη διάρκεια αυτού του έφιαλτικού καλοκαιριού, ο Αυτοκράτορας βρισκόταν μεταξύ ζωής και θανάτου,

ἀφίνοντας τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τῆς συζύγου του». Τελικά, ὁ ὀργανισμὸς του κατενίκησε τὸ μικρόβιο τῆς πανώλης, καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπανῆλθε ὑγιῆς στὰ καθήκοντά του.

Ἀλλὰ ἂς δοῦμε τὸ θέμα πιὸ ἀναλυτικά. Τὸ 2007 κυκλοφόρησε στὸ Λονδίνο ἓνα βιβλίο μὲ τὸν τίτλο *Justinian's Flea: Plague, Empire and the Birth of Europe* (Ὁ Ψύλλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ: Πανώλης, Αὐτοκρατορία καὶ ἡ Γένεση τῆς Εὐρώπης). Τὸ βιβλίο εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν συγγραφέα William Rosen. Στὸ βιβλίο αὐτό, ὁ Rosen ἀναφέρει βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὶς πολλὲς καὶ σημαντικὲς δραστηριότητές του, τόσο στὸν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὅσο καὶ σὲ αὐτὸν τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Ἐξηγεῖ τὸ αἷτιο τῆς πανώλης, ποὺ εἶναι ἓνα βακτήριο, τὸ *Yersinia pseudotuberculosis*. Ἐξηγεῖ πῶς δρᾷ τὸ βακτήριο αὐτό, τὸ ὁποῖο εἶναι θανατηφόρο γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἀναφέρει, ἐπίσης, ὅτι σημειώθηκε τὸ 540 μ.Χ. στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ ὁποῖου προμηθευόταν ἡ Κωνσταντινούπολη σιτάρι.

Τὸ μικρόβιο μόλυνε τοὺς ποντικούς ποὺ βρίσκονταν μέσα στὰ φορτία σιταριοῦ, μέσῳ φορέως ποὺ δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸ μικροσκοπικὸ ἔντομο ψύλλος (*Xenopsylla Cheopsis*). Τὸ ἔντομο αὐτό, τὸ ὁποῖο ἔχει μῆκος μόλις 3-4 χιλιοστά, προσβάλλει διάφορα ζῶα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μυζᾷ τὸ αἷμα τους, γιὰ νὰ διατραφεῖ. Προσβάλλει βεβαίως καὶ τὸν ἄνθρωπο. Μυζώντας αἷμα ἀπὸ ἄρρωστα ζῶα, καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση ἀπὸ ἀρουραίους, μπορεῖ νὰ μεταδώσει μικρόβια σὲ ὑγιεῖς ζωνταντοὺς ὀργανισμούς, προκαλώντας ἀσθένεια σὲ αὐτούς. Ἔτσι, οἱ ψύλλοι ποὺ μετεφέρθησαν μὲ τοὺς ποντικούς τοὺς προσβεβλημένους ἀπὸ τὸ βακτήριο, μὲ τὰ φορτία σιταριοῦ, μετέδωσαν τὸ βακτήριο τῆς βουβωνικῆς πανώλης στοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινούπολης.

Τὴν ἀνοιξη τοῦ 542 ἐκδηλώθηκε ἡ ἀσθένεια στὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ γρήγορα ἐπεκτάθηκε σὲ ὅλη τὴν Αὐτοκρατορία. Τοῦλάχιστον 25 ἑκατομμύρια ἄνθρωποι πέθαναν ἀπὸ τὴν ἐπιδημία, μᾶλλον πανδημία τῆς βουβωνικῆς πανώλης στὴν Αὐτοκρατορία, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανὸς προσβλήθηκε ἀπὸ τὸ μικρόβιο, ἀλλὰ τελικὰ ἐπιβίωσε.

Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἡ φοβερὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀσθένεια μεταφέρθηκε σὲ εὐρωπαϊκὸ ἔδαφος.

Ὁ Rosen ἀναφέρει στὸ βιβλίο του ὅτι τὴν ἀνοιξη τοῦ 542 ἐκδηλώθηκε ἡ ἀσθένεια στὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ γρήγορα ἐπεκτάθηκε σὲ ὅλη τὴν Αὐτοκρατορία. Τοῦλάχιστον 25 ἑκατομμύρια ἄνθρωποι πέθαναν ἀπὸ τὴν ἐπιδημία, μᾶλλον πανδημία τῆς βουβωνικῆς πανώλης στὴν Αὐτοκρατορία. Ὅπως ἀναφέραμε, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανὸς προσβλήθηκε ἀπὸ τὸ μικρόβιο, ἀλλὰ τελικὰ ἐπιβίωσε.

Ἐνδιαφέρον ἔχει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι ἀρκετοὺς αἰῶνες ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς θανατηφόρου ἀσθένειας τῆς βουβωνικῆς πανώλης στὸ Βυζάντιο, ἐκδηλώθηκε μιὰ παρόμοια πανδημία, σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη, τῆς φοβερῆς αὐτῆς ἀσθένειας, ἡ ὁποία πῆρε τὸ ὄνομα «Μαῦρος Θάνατος» καὶ ἐξόντωσε τὸ ἓνα τρίτο τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἦταν τὸ 1346, ὅταν ἡ ἀσθένεια μεταδόθηκε ἀπὸ τὴν Κριμαία μὲ πλοῖα γενοβέζικα, καὶ ἔπληξε πρῶτα τὴ Σικελία (1347). Στὴ συνέχεια, ἐξαπλώθηκε τὸ 1348 καὶ 1349

στη Γαλλία, στην Αγγλία, την Ιταλία, την Ισπανία και την Κεντρική Ευρώπη, φθάνοντας μέχρι τις Σκανδιναβικές χώρες. Και φορέας της ασθένειας, ο ψύλλος. Έπληξε πάλι το Βυζάντιο (1466), αποδεκατίζοντας τον πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης, καθώς και άλλων περιοχών της Αυτοκρατορίας.

Στο βιβλίο του, ο Rosen γράφει ότι ο κόσμος μας θα ήταν κάπως διαφορετικός, εάν η πανώλης δεν είχε ενσκήψει την εποχή εκείνη, επί Ιουστινιανού. Είναι της γνώμης ότι αποτέλεσμα της μείωσης του πληθυσμού της Αυτοκρατορίας, εξαιτίας της θανατηφόρου ασθένειας, είναι η γένεση των πρώτων ευρωπαϊκών κρατών, καθώς και η εμφάνιση του Ισλάμ στην ανατολική πλευρά της Αυτοκρατορίας. Είναι πάντως αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο Rosen προβάλλει τη σημασία που είχε το μικροσκοπικό αυτό έντομο, ο ψύλλος, στη διαμόρφωση μιας νέας κατάστασης πραγμάτων στο Βυζάντιο.

Με άφορη τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε το μικρό αυτό έντομο, ο ψύλλος, στην ιστορία του Βυζαντίου, ως φορέας του μικροβίου της πανώλης, θα κάνουμε στη συνέχεια μια σύντομη αναφορά στην

κατηγορία αυτή των εντόμων, που είναι φορείς ασθενειών για τον άνθρωπο.

Θα αρχίσουμε με τα κουνούπια, στα όποια όλοι μας είμαστε ευαίσθητοποιημένοι, αντιμετωπίζοντας ενοχλήσεις, ιδίως τους καλοκαιρινούς μήνες, με τα τσιμπήματά τους, που προκαλούν μικρά ή μεγάλα προβλήματα στους κατοίκους πολλών περιοχών της χώρας μας. Όμως τα διάφορα είδη κουνουπιών, σε πολλές περιοχές της γης, αποτελούν για τον άνθρωπο έναν από τους μεγαλύτερους θανατηφόρους παράγοντες στη σημερινή εποχή. Η έλονοσία, ή όποια μεταδίδεται από το κουνούπι *Anopheles sacharovi*, προκαλεί κάθε χρόνο τουλάχιστον 1,2 εκατομμύρια θανάτους (εκτιμήσεις του 2010). Και η έλονοσία δεν είναι η μόνη ασθένεια που μεταδίδεται από τα κουνούπια. Είναι και άλλες πολύ σοβαρές ασθένειες: ο κίτρινος πυρετός, ο δάγκειος πυρετός, οι έγκεφαλίτιδες και οι φιλαριάσεις είναι μερικές από τις σοβαρές ασθένειες που μεταδίδονται από διάφορα είδη κουνουπιών. Οι τρεις πρώτες αναφερόμενες ασθένειες οφείλονται σε ιούς, ενώ η φιλαρίαση σε ένα μικροσκοπικό σκώληκα (σάν νημάτιο), που εισέρχεται στην κυκλοφορία των λεμφαγγείων του ανθρώπινου οργανισμού.

Στη συνέχεια, θα αναφέρουμε τους φλεβοτόμους (σκνίπες). Οι σκνίπες μοιάζουν με τα κουνούπια, και τρέφονται και αυτές με αίμα ζώων και ανθρώπου. Είναι από παλαιά γνωστή η ασθένεια που μεταδίδουν στον άνθρωπο, η Λείσμανίαση (Καλά-αζάρ). Η ασθένεια αυτή οφείλεται σε πρωτόζωο (Λείσμανία), το οποίο προσβάλλει το δέρμα, το ήπαρ και το λεμφικό σύστημα (διόγκωση του ήπατος και του σπλινός).

Οι γνωστές μας μύγες αποτελούν αναπόσπαστο «σύντροφο» του ανθρώπου. Μας είναι γνωστά 2 ή 3 είδη, τα όποια συνήθως μας ενοχλούν στις οικι-

ακές δραστηριότητες μας. Ἐς σκεφθοῦμε ὅμως ὅτι ὑπάρχουν 70.000 εἶδη μυγῶν, ποὺ ζοῦν καὶ δραστηριοποιοῦνται στὸν πλανήτη μας. Ἡ μύγα, μὲ τὴν προβοσκίδα τῆς, μέσῳ τῆς ὁποίας διατρέφεται, καθὼς καὶ μὲ τὰ πόδια τῆς, μπορεῖ νὰ μεταφέρει διάφορα μικρόβια, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποία νὰ εἶναι παθογόνα γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Μιὰ σοβαρὴ ἀσθένεια, ποὺ μεταδίδεται ἀπὸ τὴ μύγα τσέ-τσέ, εἶναι ἡ ἀσθένεια τοῦ ὕπνου (τρυπανοσωμίαση), ἡ ὁποία παρουσιάζει συμπτώματα μὲ πυρετό, κηλίδες στὸ δέρμα, διανοητικὴ σύγχυση καὶ ληθαργικὴ κατάσταση. Ἡ ἀσθένεια αὐτὴ ἐμφανίζεται σὲ χῶρες τῆς Ἀφρικῆς. Ἄλλες σοβαρὲς ἀσθένειες ποὺ μεταδίδονται ἀπὸ μύγες εἶναι ὁ τυφοειδὴς πυρετός, ἡ χολέρα καὶ ἡ σαλμονέλωση.

Οἱ κατσαρίδες ἀποτελοῦν καὶ αὐτὲς αἰτίες μετάδοσης διαφόρων ἀσθενειῶν στὸν ἄνθρωπο. Δὲν εἶναι ἅμεσοι φορεῖς ἀσθενειῶν, ὅμως λόγω τῆς διαβίωσής των, σὲ μέρη ἀκάθαρτα, μποροῦν νὰ μεταφέρουν ποικίλους παράγοντες ἀσθενειῶν (ιοῦς, βακτήρια καὶ ἄλλους παθογόνους μικροοργανισμούς).

Δὲν θὰ προχωρήσουμε σὲ ἄλλες ἀναφορὲς ἐντόμων ποὺ μεταδίδουν ἀσθένειες στὸν ἄνθρωπο. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέραμε μερικὲς κατηγορίες. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔντομα ἀποτελοῦν μιὰ ξεχωριστὴ ομάδα εἰδῶν, μὲ τὴν ὀνομασίαν «Ἐντομα Ὑγειονομικῆς Σημασίας». Οἱ ἀσθένειες ποὺ ἀναφέραμε σημειώνονται κυρίως σὲ πληθυσμούς τῆς Ἀφρικανικῆς ἠπείρου, τῆς Ν.Α. Ἀσίας, καθὼς καὶ τῆς Ν. Ἀμερικῆς. Ἐκατομμύρια ἀνθρώπων σὲ αὐτὲς τὶς περιοχὲς ὑποφέρουν ἀπὸ τὶς θανατηφόρες ἀσθένειες ποὺ μεταδίδονται ἀπὸ ἔντομα. Μόνο ἀπὸ τὴν ἔλνοσσία ὑπολογίζεται ὅτι ὑποφέρουν 270 ἑκατομμύρια ἄνθρωποι. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ὅτι τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν εἶναι ὀδυνηρὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο· τὸν καθιστοῦν, ἐπὶ πλέον, ἀνίκανο πρὸς ἐργασία, μὲ γενικὲς δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις

Μὲ ἀφορμὴ τὸν σημαντικὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε τὸ μικρὸ αὐτὸ ἔντομο, ὁ ψύλλος, στὴν ἱστορία τοῦ Βυζαντίου, ὡς φορέας τοῦ μικροβίου τῆς πανώλης, θὰ κάνουμε στὴ συνέχεια μιὰ σύντομη ἀναφορὰ στὴν κατηγορία αὐτῆ τῶν ἐντόμων, ποὺ εἶναι φορεῖς ἀσθενειῶν γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

ἐπὶ τῶν κοινωνιῶν.

Ὅμως τὰ εἶδη τῶν ἐντόμων ποὺ εἶναι φορεῖς ἀσθενειῶν ἀποτελοῦν μικρὸ ποσοστὸ στὸ σύνολο τῶν εἰδῶν, τὰ ὁποία ὑπολογίζονται σήμερα σὲ 1.000.000. Δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει τὸ γεγονὸς ὅτι πολλὰ εἶδη ἐντόμων εἶναι καταστροφικὰ γιὰ τὶς καλλιέργειες καὶ τὴ γεωργία ἐν γένει. Σὲ περίπου 300.000 εἶδη ὑπολογίζονται τὰ ἔντομα «Γεωργικῆς Σημασίας». Καὶ νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ὅλος αὐτός ὁ πληθυσμὸς ἔχει ἅμεση σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο, μειώνοντας σημαντικὰ τὰ μεγέθη τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς στὸ σύνολό τῆς (ὑπολογίζεται στὸ 1/3 τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς).

Τὰ ἔντομα, ἐπομένως, εἶναι ἀλληλένδετα μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὶς δραστηριότητες τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονοῦμε ὅτι πολλὰ εἶδη ἐντόμων εἶναι ὠφέλιμα γιὰ τὸν ἄνθρωπο, καὶ γενικὰ γιὰ τὸ περιβάλλον, συμβάλλοντας στὴ βιολογικὴ ἰσορροπία στὴ φύση. Θὰ σημειώσουμε ἐδῶ τὰ δύο εἶδη ἐντόμων ποὺ ἔχουν ἅμεση ὠφέλεια γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴ μέλισσα καὶ τὸν μεταξοσκώληκα. Καὶ γιὰ νὰ θυμηθοῦμε πάλι τὸν Ἰουστινιανό, ἦταν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ποὺ δύο μοναχοὶ ταξιδιωτὲς μετέφεραν ὠά (σπόρο)

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ρόλου ποὺ παίζουν στὴ φύση τὰ ἔντομα, καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὸν ἄνθρωπο, θὰ πρέπει νὰ ἀποτελεῖ ἀντικείμενο συνεχοῦς ἐνδιαφέροντος, ὄχι μόνο τῶν ἀρμοδίων φορέων τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ καθενὸς ἀπὸ ἐμᾶς, διότι τὰ ἔντομα ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο παράγοντα ποὺ ἐπιηρεάζει τὴ ζωὴ μας, καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμοῦμε τὴν παρουσία των.

τοῦ μεταξοσκώληκα ἀπὸ τὴν Κίνα στὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ ξεκίνησε ἔτσι, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Εὐρώπη, ἡ παραγωγὴ μεταξιοῦ. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εἶχε ἰδρυθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη αὐτοκρατορικὸ μονοπώλιο γιὰ τὴν ὕφανση καὶ τὸ ἐμπόριο τοῦ μεταξιοῦ. Ἡ τιμὴ τοῦ μεταξιοῦ ἦταν ἰδιαίτερα μεγάλη, καὶ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὴν τιμὴ ἴσου βάρους χρυσοῦ.

Γιὰ τὴν ἱστορία, ἀναφέρουμε ὅτι ὁ μεταξοσκώληκας ἦταν γνωστὸς ὡς παραγωγὸς μετάξης στὴν Κίνα ἀπὸ τὸ 2640 π.Χ. Οἱ Κινέζοι κράτησαν τὸ μυστικὸ, δηλαδὴ τὴ μέθοδο ἐκτροφῆς τοῦ ἐντόμου, καθὼς καὶ τὴν ὅλη διαδικασίαν παραλαβῆς τοῦ μεταξιοῦ ἀπὸ τὰ κουκούλια καὶ τὴ μετέπειτα ἐπεξεργασία του γιὰ τὴν ὕφανση μεταξωτῶν ὕφασμάτων, ἐπὶ 2.000 περίπου χρόνια.

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ρόλου ποὺ παίζουν στὴ φύση τὰ ἔντομα, καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὸν ἄνθρωπο, θὰ πρέπει νὰ ἀποτελεῖ ἀντικείμενο συνεχοῦς ἐνδιαφέροντος, ὄχι μόνο τῶν ἀρμοδίων φορέων τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ καθενὸς ἀπὸ ἐμᾶς, διότι τὰ

ἔντομα ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο παράγοντα ποὺ ἐπιηρεάζει τὴ ζωὴ μας, καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμοῦμε τὴν παρουσία των. Δὲν ἐπιτρέπεται ἄγνοια τοῦ ρόλου των.

Μία παράμετρος ποὺ εὐθύνεται γιὰ τὴν ἀδιαφορία μας ἀπέναντι σὲ αὐτὰ εἶναι τὸ μικρὸ μέγεθος των, σὲ σχέση μὲ τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ ζωικοῦ βασιλείου. Ὅμως, μελετώντας ὁ ἄνθρωπος τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, μὲ φιλικὸ μάτι καὶ ταπεινὸ φρόνημα, τὰ δημιουργήματα στὴ φύση, θὰ ὀδηγηθεῖ ἀναμφισβήτητα στὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀνεξιχνίαστης σοφίας τοῦ Θεοῦ, ὅπως πολὺ σωστὰ ἀναφέρει κάποιος στὶς ὁμιλίες του πάνω στὴν *Ἑξαήμερο* ὁ Μέγας Βασίλειος: «Τὴν ἀνεξιχνίαστη σοφία τοῦ Θεοῦ μποροῦμε νὰ τὴ δοῦμε ὄχι μόνο στὰ μεγάλα ζῶα, ἀλλὰ καὶ στὰ πάρα πολὺ μικρά, τὰ ὁποῖα ἐξίσου μᾶς προκαλοῦν τὸν θαυμασμό» (*Ὁμιλίαι εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, ed. S. Giet, Θ' 5.63-66: «Ὁὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς μεγάλοις τῶν ζῴων τὴν ἀνεξιχνίαστον σοφίαν ἐξέσσι κατιδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις οὐδὲν ἔλαττον συναγεῖραι τὸ θαῦμα»). Καὶ στὰ πάρα πολὺ μικρὰ βεβαίως ὑπάγονται καὶ τὰ ἔντομα.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

Ὁμότιμος Καθηγητῆς
Γεωπονικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΚΑΒΑΦΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΣ

(1863-1933)

*Διανύουμε τὸ ἔτος Καβά-
φης. Μᾶς χωρίζουν ἑκατὸν
πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴ
γέννησή του καὶ ὀγδόντα
ἀπὸ τὴν ἐκδημία του,
καὶ ὡστόσο ἐξακολουθεῖ
νὰ μᾶς γοητεύει, νὰ μᾶς
προβληματίζει καὶ νὰ μᾶς
προκαλεῖ.*

Ο Καβάφης ἔχει ἀφήσει τὸ
στίγμα του στὸν χῶρο
τῆς ἑλληνικῆς ποίησης
ὅσο κανεὶς ἄλλος, χάρι
στὴ μοναδικότητά του.
Δὲν ἐμμύθησε κανέναν, καὶ κανεὶς δὲν
μπόρεσε νὰ τὸν μιμηθεῖ. Ἄξιζει νὰ προ-
σπαθίσουμε νὰ ἀνιχνεύσουμε τοὺς παρά-
γοντες ποὺ συνετέλεσαν στὴ διαμόρφωση
τῆς ποιητικῆς του ἰδιοσυγκρασίας.

Γόνος πολυμελοῦς, εὐκατάστατης
οικογένειας, μεγάλωσε σὲ μιὰ πόλη ὄχι
μόνο ἱστορική, ἀλλὰ καὶ πολυπολιτισμι-
κή, ὅπου ὡστόσο τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο
ξεχώριζε. Ἦταν γνωστὸ τὸ “quartier grec”,
ἡ ἑλληνικὴ συνοικία, ὅπου εἶχαν τὰ ἀρχο-
ντικά τους διακεκριμένες οἰκογένειες,
Μπενάκηδες, Σαλβάγοι, Συνοδινοὶ καὶ

ὅποιοι ἄλλοι. Μιὰ πόλη μὲ σημαντικὴ
πνευματικὴ κίνηση, στὴν ὁποία μποροῦσε
νὰ ἐνταχθεῖ ὁ νεαρὸς ποιητής.

Δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ ὁ Καβάφης
χωρὶς τὴν Ἀλεξάνδρεια, τὴν ἀγαπημένη
πόλη, τὴν πόλη του. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ
ὁ Καβάφης ἦταν ἀστὸς, ἄνθρωπος τοῦ
γραφείου. Ἀπὸ τὴν ποίησή του ἀπουσι-
άζει τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὴ φύση.

Πολὴν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ
πηγές τῆς ἔπνευσίς του.

Ἀφ’ ἐνὸς ἡ *Ἱστορία*. Τὰ ἱστορικὰ γε-
γονότα, μέσα στὰ ὁποῖα διακρίνει *πρό-
σωπα*. Παράδειγμα, τὸ σύντομο ποίημα

«Άννα Δαλασπνή», την οποία χαρακτηρίζει «λίαν νοήμονα, ἀξιόλογη εἰς τὰ ἔργα της καὶ εἰς τὰ ἥθη».

Ὁ Καβάφης δὲν πελαγοδρομεῖ μέσα στην Ἱστορία. Δὲν εἶναι ἱστορικός. Ἀναμφισβήτητα, εἶναι εὐρυμαθῆς καὶ μελετᾶ σὲ βάθος ὅ,τι τὸν ἐνδιαφέρει. Κυρίως ὅμως ἡ Ἱστορία τὸν βοηθεῖ νὰ στηρίξει τὴν ἀκλόνητη πίστη του στὸ φαινόμενο τῆς διάρκειας τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέσα στὸν χρόνο. Ὁ ἴδιος χαρακτηρίζεται «ἑλληνικός», ὄχι ἀπλῶς Ἑλλήν. Στὸν ὄρο «ἑλληνικός» ἀποδίδει εὐρύτερο περιεχόμενο. Γι' αὐτὸν κάθε ἄτομο, ἀλλὰ καὶ κάθε χῶρος ποὺ ἔχει ποτιστεῖ μὲ τὰ νάματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, εἶναι ἑλληνικός. «Ἰδιότητα δὲν ἔχει ὁ ἀνθρώπος τιμωτέραν», θὰ γράφει.

Ἡ ποιήσῃ του –μὲ ἐξαίρεση τὰ ἐρωτικά του ποιήματα– εἶναι ριζωμένη μέσα στὸ πλούσιο ἔδαφος τῆς παράδοσης. Ἔχει πίσω του τὴν ἀρχαιότητα, τὸ Βυζάντιο, τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους, αὐτὴ τὴν ἀνεξάντλητη δεξαμενὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ ἐπνέεται, καὶ κυρίως νὰ ἐπιλέγει πρόσωπα καὶ θέματα.

Ὅμως ἐκεῖνο ποὺ τὸν διακρίνει εἶναι ἡ ἐσωστρέφεια. Εἶναι, μπορούμε νὰ ποῦμε, μιὰ ψυχὴ βασανισμένη. Τὸ βάρος τῆς τόσο πολυσυζητημένης ὁμοφυλοφιλίας του, τῆς τόσο αὐτονόητα καταδικαστέας στὴν ἐποχὴ του, παρὰ ταῦτα δὲν ἐδίστασε νὰ τὸ μετασηματίσει σὲ ποιήσῃ. Ἐξῆσε τὴ δυστυχία του καὶ τὴ διοχέτευσε σὲ κάποια ποιήματά του, ποὺ ἀντέχουν καὶ θὰ ἀντέχουν στὸν χρόνο, ἐπειδὴ ἡ ποιήσῃ εἶναι φυγὴ, εἶναι λύτρωση, εἶναι

δημιουργία. Ἴσως ἂν ἐξοῦσε στὶς μέρες μας, στὴν πολὺ πρὸ «ἀνεκτική» κοινωνία μας, ἴσως νὰ μὴν ἔνωθε αὐτὸ τὸ αἶσθημα ἐνοχῆς, ποὺ τὸν βασάνιζε.

Ὅμως, πέρα ἀπὸ τὰ ἐρωτικά του ποιήματα, μᾶς ἔχει δώσει καὶ ἄλλα, ἐξαιρετικά, ποὺ μαρτυροῦν τὶς ἐσωτερικὲς του ἀγωνίες, ὅπως τὸ ἀκόλουθο:

«Σὲ μερικοὺς ἀνθρώπους
ἔρχεται μιὰ μέρα

ποὺ πρέπει τὸ μεγάλο

Ναὶ ἢ τὸ μεγάλο Ὅχι

νὰ ποῦνε. Φανερώνεται

ἀμέσως ὅποιος τὸχει

ἔτοιμο μέσα του τὸ Ναί,

καὶ λέγοντάς το πέρα

πηγαίνει τὴν τιμὴ

καὶ τὴν πεποιθήσῃ του.

Ὁ ἀρνηθεὶς δὲν μετανοοῦνει.

Ἄν ρωτοῦνταν πάλι,

Ἦχι θὰ ξανάλεγε.

Κι ὅμως τὸν καταβάλλει

ἐκεῖνο τ' Ὅχι –τὸ σωστό–

σὲ ὄλην τὴν ζωὴ του».

Στὸ πολὺ γνωστὸ καὶ ἐξαίσιο ποιήμα «Ἡ πόλις», μᾶς παρουσιάζει μὲ μοναδικὸ τρόπο τὴν εἰκόνα τοῦ ἀδιεξόδου.

Καινούργιους τόπους

δὲν θὰ βρεῖς, δὲν θὰ βρεῖς ἄλλες

θάλασσες» κτλ.

Ἡ ἀπαισιοδοξία διαποτίζει κάθε στίχο, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα («Ἀπ' τὲς ἐννιά»).

«Δώδεκα καὶ μισί.

Πῶς πέρασεν ἡ ὥρα.

Δώδεκα καὶ μισί.

Πῶς πέρασαν τὰ χρόνια».

Ὁ Καβάφης δὲν πελαγοδρομεῖ μέσα στην Ἱστορία. Δὲν εἶναι ἱστορικός. Ἀναμφισβήτητα, εἶναι εὐρυμαθῆς καὶ μελετᾶ σὲ βάθος ὅ,τι τὸν ἐνδιαφέρει. Κυρίως ὅμως ἡ Ἱστορία τὸν βοηθεῖ νὰ στηρίξει τὴν ἀκλόνητη πίστη του στὸ φαινόμενο τῆς διάρκειας τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέσα στὸν χρόνο. Ὁ ἴδιος χαρακτηρίζεται «ἑλληνικός», ὄχι ἀπλῶς Ἑλλήν.

Αυτή η ακάθεκτη ροή του χρόνου φαίνεται να τον τρομάζει, όπως και τα επερχόμενα γηρατειά. Το παραπάνω δίστιχο έχει γραφεί το 1918, όταν ο ποιητής ήταν 55 ετών.

Αλλά εκείνο που καθιστά τον Καβάφη άμιμτο είναι η στιχουργική του. Γλώσσα λιτή, θαυμαστή οικονομία στη χρήση των επιθέτων. Μιά γλώσσα δυναμική, από την οποία ωστόσο δεν λείπει ο λυρισμός. Ήραίο δείγμα «Οί φωνές»:

*«Ιδανικές φωνές κι αγαπημένες
έκείνων που πέθαναν
ή εκείνων που είναι
για μᾶς χαμένοι σαν τούς πεθαμένους.
Κάποτε μὲς στὰ ὄνειρά μας ὀμιλοῦνε.
Κάποτε μὲς στὴ σκέψη
τὲς ἀκούει τὸ μυαλό.
Καὶ μὲ τὸν ἦχό των
γιὰ μιὰ στιγμὴ ἐπιστρέφουν
ἦχοι ἀπὸ τὴν πρώτη ποίησι
τῆς ζωῆς μας.
Σὰ μουσικὴ τὴ νύχτα μακρυνὴ
που βῆνει».*

Όμως στο ποίημα με τίτλο «Στὰ 200 π.Χ.», στο οποίο θέμα του είναι η γέννηση του ἑλληνιστικοῦ κόσμου με τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὁ λυρισμός του γίνεται χειμαρρῶδης.

*«Κι ἀπ' τὴ θαυμάσια
πανελληνίαν ἐκστρατεία
τὴ νικηφόρα, τὴν περίλαμπρη,
τὴν περιλάλητη, τὴ δοξασμένη,*

*Ὁ Καβάφης ὑπῆρξε μεγάλος
μάστορας τῆς γλώσσας.
Ὅπως ἔχει γραφεῖ,
ἀπέδωσε στὴ γλώσσα,
στὴ φράση, στὴ λέξη, μιὰ
μαγεία πρωτόγνωρη, μιὰν
ἐξᾶισια ποιότητα.*

*ὡς ἄλλη δὲν δοξάσθηκε καμιὰ,
τὴν ἀπαράμιλλη
βγίκαμ' ἐμεῖς, ἑλληνικὸς
καὶ καινούργιος κόσμος μέγας.
Ἐμεῖς, οἱ Ἀλεξανδρεῖς, οἱ Ἀντιοχεῖς,
οἱ Σελευκεῖς κι οἱ πολυάριθμοι
ἐπίλοιποι Ἑλλήνες Αἰγύπτου καὶ
Συρίας κι οἱ ἐν Μηδία κι οἱ ἐν Περσίδι
κι ὅσοι ἄλλοι. Μὲ τὲς
ἐκτεταμένες ἐπικράτειες,
μὲ τὴν ποικίλη δράση
τῶν στοχαστικῶν προσαρμογῶν.
Καὶ τὴν Κοινὴν Ἑλληνικὴ Λαλιά
ὡς μέσα στὴ Βακτριανὴ τὴν πῆγαμεν,
ὡς τούς Ἰνδοὺς».*

Ὁ Καβάφης ὑπῆρξε μεγάλος μάστορας τῆς γλώσσας. Ὅπως ἔχει γραφεῖ, ἀπέδωσε στὴ γλώσσα, στὴ φράση, στὴ λέξη, μιὰ μαγεία πρωτόγνωρη, μιὰν ἐξᾶισια ποιότητα. Ἐδημιούργησε τὴ γλώσσά του, τὴ δική του γλωσσικὴ νοοτροπία,

τὴν πιδ ταυριαστὴ στὴν ποιήσῃ του, στὴν ὁποία οἱ τύποι τῆς καθαρεύουσας δὲν εἶναι κατάλοιπα, ἀλλὰ ἀναξίτησπ.

Ὁ Τίμος Μαλάνος ἀναφέρει ὅτι ὁ Καβάφης μιλοῦσε πάντοτε γιὰ λέξεις, ἐπειδὴ ἤξερε ὅτι ἡ ὁμορφία καὶ ἡ πνευματικότητα ἑνὸς στίχου, πολλὲς φορὲς, ἴσως πάντα, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἰδανικὴ διάταξη λέξεων. Εἶχε συνείδηση τῆς λεκτικῆς ἀξίας.

Αὐτὴ ἡ λιτὴ καὶ ἀπέριττη γλῶσσα, ποὺ θυμίζει κάπως τὸν Κάλβο, μὲ τὴν ὁποία ὑποβάλλει καὶ συμβολίζει, εἶναι ἄλλο ἓνα στοιχεῖο τῆς γοητείας του. Ἡ «Ἰθάκη», «Οἱ βάρβαροι», οἱ «Θερμοπύλες», «Οἱ Τρῶες», τὰ «Τεῖχη» εἶναι τὰ σπανιώτερα καὶ ἐκλεκτότερα εὐρήματα στὴν Ποίησῃ μας, ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Ἔχει γραφεῖ ὅτι ὁ Καβάφης εἶναι τὰ ποιήματά του, ἐπειδὴ ἔμεινε πιστὸς στὸν ἑαυτό του, γι' αὐτὸ τὸ ἔργο του ἔχει ἐνότητα καὶ συνοχή. Εἶναι εὐρύτατα δραματικός, ἐνίοτε εἴρων, ἀπαιτητικός μὲ τὴν τέχνη του. Χωρὶς μεγαλοστομίες, μὲ συγκρατημένο λυρισμό, ἐκφράζει μὲ τὸν δικό του τρόπο τὶς ἐσωτερικὲς μας διαθέσεις, τοὺς φόβους, τὶς συγκινήσεις μας. Οἱ στίχοι του εἶναι μιὰ *καίρια σύλληψη τῆς δραματικῆς οὐσίας τῆς ζωῆς*.

Γιὰ τὸν κάθε καλλιτέχνη –καὶ γιὰ τὸν ποιητὴ φυσικά–, ὁ χρόνος εἶναι ἡ λυδία λίθος. Ὁ χρόνος δηλώνει πάντοτε ποιὸς

ἐπιβιώνει καὶ ποιὸν καλύπτει ἡ λήθη. Ποιὸς διαθέτει στοιχεῖα ἀνθεκτικὰ στὸν χρόνο καὶ ποιὸς ὄχι.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Καβάφη ἔχει χαρακτηρησθεῖ παρακμιακὴ, ἀλλὰ παρακμιακὸς ἔχει χαρακτηρησθεῖ ἀπὸ κάποιους καὶ ὁ ἴδιος, ἴσως ἐπειδὴ τὰ περισσότερα ἐρωτικά του ποιήματα εἶναι φορτισμένα μὲ ὀδύνη καὶ θλίψη γιὰ τὴν κρυφὴ ἁμαρτία ποὺ ἔζησε. Ἀλλὰ καὶ οἱ μεταμέλειές του ἦσαν πρόσκαιρες. Ὑπῆρξε μιὰ τραγικὴ ὑπαρξή. Τὸν τρομάζουν τὰ ἐπερχόμενα γηρατειά. Ἔχει γράψει:

*«Τὸ γήρασμα τοῦ σώματος
καὶ τῆς μορφῆς μου
εἶναι πληγὴ ἀπὸ φρικτὸ μαχαίρι.
Τὰ φάρμακά σου φέρε,
τέχνη τῆς ποιήσεως,
ποὺ κάμνουνε –γιὰ λίγο–
νὰ μὴ νιώθεται ἡ πληγή».*

Ἦταν ἓνας ἥσυχος, εὐγενικὸς ἄνθρωπος, ἓνας κοινωνικὸς ἄνθρωπος, χωρὶς δικὴ του οἰκογένεια, κατὰ βάθος μοναχικός. Οἱ βιογράφοι του περιγράφουν τὸ σπίτι του σὰν ἓνα εἶδος μικροῦ παζαριοῦ. Τὸ σαλόνι του κατάφορτο ἀπὸ τὰ πλέον ἐτερόκλητα πράγματα, κατάλοιπα παλαιοῦ ἀρχοντικοῦ, ἓνα εὐπρεπὲς σπίτι, γιὰ νὰ δέχεται τοὺς φίλους του. Ἀλλὰ ἡ συντροφιά καὶ ἡ φιλολογικὴ συζήτηση δὲν καλύπτουν τὸ κενό.

*«Ἀπ' τὲς ἐννιά ποὺ ἄναγα τὴ λάμπα
μένω κατάμονος μέσα στὸ σπίτι
αὐτό».*

Ὅμως τὸ ἔργο του ἐπιβιώνει. Ἔχει μιὰν ἐπικαιρότητα, παρ' ὅλο ποὺ κρίθηκε καὶ κατακρίθηκε. Κάθε συσχετισμὸς ἢ σύγκριση μὲ ἄλλους ποιητὲς μας θὰ ἦταν ἄστοχος. Ὁ Καβάφης εἶναι μοναδικός, καὶ ὡς τέτοιος πρέπει νὰ κρίνεται.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Γ. ΣΚΑΡΒΕΛΗ-ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐπίκουρος Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Κ. Π. Καβάφης

Ἐν μεγάλῃ ἑλληνικῇ ἀποικίᾳ, 200 π.Χ.

Ὅτι τὰ πράγματα δὲν βαίνουν κατ' εὐχὴν στὴν Ἀποικία
δὲν μὲν' ἢ ἐλαχίστη ἀμφιβολία,
καὶ μ' ὄλο ποῦ ὅπως οὖν τραβοῦμ' ἐμπρός,
ἴσως, καθὼς νομίζουν οὐκ ὀλίγοι, νὰ ἔφθασε ὁ καιρὸς
νὰ φέρουμε Πολιτικὸ Ἀναμορφωτῆ.

Ὅμως τὸ πρόσκομμα κ' ἢ δυσκολία
εἶναι ποῦ κáμνουνε μιὰ ἱστορία
μεγάλῃ κάθε πράγμα οἱ Ἀναμορφωταὶ
αὐτοί. (Εὐτύχημα θὰ ἦταν ἂν ποτὲ
δὲν τοὺς χρειαζόταν κανεῖς). Γιὰ κάθε τί,
γιὰ τὸ παραμικρὸ ρωτοῦνε κ' ἐξετάζουν,
κ' εὐθύς στὸν νοῦ τους ριζικὲς μεταρρυθμίσεις βάζουν,
μὲ τὴν ἀπαίτησι νὰ ἐκτελεσθοῦν ἄνευ ἀναβολῆς.

Ἐχουνε καὶ μιὰ κλίσι στὲς θυσίες.
Παραιτηθεῖτε ἀπὸ τὴν κτῆσιν σας ἐκεῖνη·
ἢ κατοχὴ σας εἶν' ἐπισηφαλής·
οἱ τέτοιες κτίσεις ἀκριβῶς βλάπτουν τὲς Ἀποικίες.
Παραιτηθεῖτε ἀπὸ τὴν πρόσοδον αὐτή,
κι ἀπὸ τὴν ἄλληνα τὴν συναφῆ,
κι ἀπὸ τὴν τρίτη τούτην ὡς συνέπεια φυσικὴ·
εἶναι μὲν οὐσιώδεις, ἀλλὰ τί νὰ γίνει;
σὰς δημιουργοῦν μιὰ ἐπιβλαβῆ εὐθύνην.

Κι ὅσο στὸν ἔλεγχό τους προχωροῦνε,
βρίσκουν καὶ βρίσκουν περιττά, καὶ νὰ παυθοῦν ζητοῦνε·
πράγματα ποῦ ὅμως δύσκολα τὰ καταργεῖ κανεῖς.

Κι ὅταν, μὲ τὸ καλό, τελειώσουνε τὴν ἐργασία,
κι ὀρίσαντες καὶ περικόπαντες τὸ πᾶν λεπτομερῶς,
ἀπέλθουν, παίρνοντας καὶ τὴν δικαία μισθοδοσία,
νὰ δοῦμε τί ἀπομένει πιά, μετὰ
τόση δεινότητα χειρουργικῆ.—

Ἴσως δὲν ἔφθασεν ἀκόμη ὁ καιρὸς.
Νὰ μὴ βιαζόμεθα· εἶν' ἐπικίνδυνον πράγμα ἢ βία.
Τὰ πρόωρα μέτρα φέρουν μεταμέλεια.
Ἐχει ἄτοπα πολλά, βεβαίως καὶ δυστυχῶς, ἢ Ἀποικία.
Ὅμως ὑπάρχει τὶ τὸ ἀνθρώπινον χωρὶς ἀτέλεια;
Καὶ τέλος πάντων, νά, τραβοῦμ' ἐμπρός.

* Σχόλιο: Εἶναι ἀπίστευτο πόσο ἐπίκαιρος μπορεῖ νὰ ἴχει ὁ λόγος τοῦ Καβάφη στὶς μέρες μας...

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΟΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

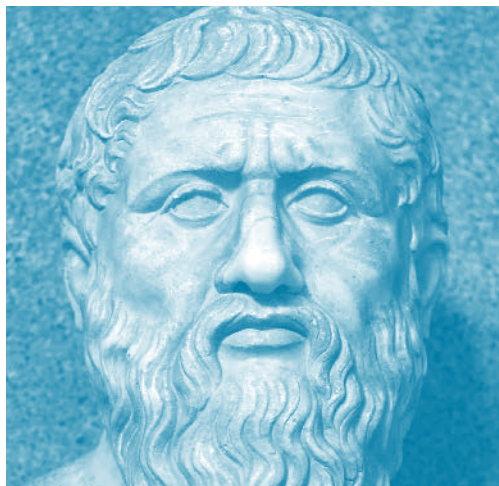
Παιδεία είναι ή μεγάλη κληρονομιά που μας άφησαν οί πρόγονοί μας. Κεντρικός στόχος της ήταν και είναι πάντοτε ή αναζήτηση ένδου προτύπου βίωσης και συγκεκριμένης συμπεριφοράς, άτομικης, κοινωνικής, πολιτικής. Τόν φορέα του προτύπου αυτού θα μπορούσαμε να τον ονομάσουμε άρτιο άνθρωπο, και να του αποδώσουμε ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα, την άρετή, ή, με άλλη διατύπωση, τὸ ένάρετο ήθος. Γιατί ό άνθρωπος σ' όλους τους τόπους και σ' όλους τους καιρούς, πέρα από τὰ επιφανόμενα, διακατέχεται από ένδόμυχο πόθο και μιὰ ανύσταχτη λαχτάρα, τόν πόθο της τελειότητας και τη λαχτάρα της έλευθερίας. Τούτο σημαίνει ότι στην καθημερινή πρακτική όλοι λίγο-πολύ ζούμε σε ένα τέλμα ατέλειας και σχετικής δουλειάς, αλλά την κατάσταση αυτή ένδόμυχα την απορρίπτουμε, τη νιώθουμε σαν ένα ζυγό που μας καταπιέζει. Γι' αυτό παλεύουμε, με περισσότερη ή λιγότερη έπιτυχία, να την υπερβούμε. Αυτή την υπέρβαση μέσω μιας πραγματικά ανυψωτικής παιδείας την κινήσαν με πάθος τόσο οί άρχαιοί

Έλληνες, όσο και οί χριστιανοί του Βυζαντίου, αλλά ακόμα και οί ραγιάδες της Τουρκοκρατίας. Πεποίθησή μας είναι ότι ό έλληνικός λαός την έπιθυμεί και στις μέρες μας, παρά την αντιφατικότητα ή και την παρανοϊκότητα της εποχής μας, ή και την παρανοϊκότητα της εποχής μας, ή και τις αποπροσανατολιστικές προσπάθειες που καταβάλλονται, μέσα σε ένα κλίμα ύλιστικής νοοτροπίας και ύλικής ευημερίας.

Όστόσο, πριν προχωρήσουμε, είναι ανάγκη να αποσαφηνίσουμε τις έννοιες. *Παιδεία* είναι ή ανθρωποπλαστική εκείνη δύναμη που δημιουργεί πολιτισμό σ' όλες του τις εκφάνσεις. Σε ένα άναρχο, αδιάμορφο και άμορφο έσωτερικό ανθρώπινο τοπίο, δίνει προσανατολισμό και κατεύθυνση και προσδιορίζει μιάν άρχη κι ένα τέλος. Μεταπλάθει τὸ χάος σε μορφή, και ήμερεύει έτσι τὸ ήθος. Η παιδεία φθάνει να έχει όντολογικό χαρακτήρα. Γι' αυτό έλεγε ό λαός μας, «Μάθε, παιδί μου, γράμματα, να γίνεις άνθρωπος»!

Περίπου την ίδια σημασία έχει και ό άρχαίος όρος *παίδευσις*. Ό Ίσοκράτης, ένας άνθρωπος με άνοικτούς όρίζοντες, έγραψε τὸ θαρραλέο εκείνο «ή πόλις ήμῶν (δηλ. ή Αθήνα)... τὸ τῶν Ἑλλήνων όνομα πεποιίκε

Παιδεία είναι ή ανθρωποπλαστική εκείνη δύναμη που δημιουργεί πολιτισμό σ' όλες του τις εκφάνσεις. Σε ένα άναρχο, αδιάμορφο και άμορφο έσωτερικό ανθρώπινο τοπίο, δίνει προσανατολισμό και κατεύθυνση και προσδιορίζει μιάν άρχη κι ένα τέλος.

μικέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἑλλήνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας» (Πανηγ., 50.4-8). Ἡ Ἀθήνα, δηλαδή, κατόρθωσε τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων νὰ μὴ θεωρεῖται πιά ὅτι δπλώνει τὴ φυλή, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο, καὶ νὰ ὀνομάζονται Ἑλλήνες ἐκεῖνοι ποὺ μετέχουν στὴν παιδεία μας μᾶλλον, παρὰ στὴν κοινὴ καταγωγὴ – κᾶτι ποὺ τὸ ἔκαμε ἱστορικὴ πράξη ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος.

Στὰ νεώτερα χρόνια χρησιμοποιεῖται πολὺ καὶ ὁ ὅρος *μόρφωση*, ποὺ πλησιάζει πολὺ τὸν ὅρο *παιδεία*, χωρὶς καὶ νὰ συμπίπτει πάντοτε. Δὲν μπορούμε νὰ μπούμε σὲ λεπτομέρειες. Ἄλλο ὅμως νόημα ἔχει ὁ ὅρος *ἐκπαίδευση*, ποὺ σημαίνει τὴν ὀργανωμένη ἀπὸ τὸ κράτος προσπάθεια νὰ παρέχει γνώσεις στὴ νέα γενιὰ μὲ τὴν ἴδρυση καὶ συντήρηση σχολείων καὶ γενικώτερα ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες. Πάντως, ἡ ἐκπαίδευση ὀφείλει, παράλληλα μὲ τὸ εὐρύτατο πεδίο τῶν γνώσεων, νὰ διαπλάθει ἔγκυρα καὶ τὸ ἦθος τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων. Ἀλλὰ αὐτὸ ἀποτελεῖ συνάρτηση πολλῶν παραγόντων, ποὺ δὲν θὰ τοὺς ἀναπτύξουμε ἐδῶ, γιατί ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ θέμα μας. Πάντως ἡ παιδεία ἀποτελεῖ,

γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἀριστοτελικούς ὅρους, ἔννοια γένους, ἐνῶ ἡ ἐκπαίδευση εἶναι ἔννοια εἶδους. Δηλαδή ἡ παιδεία, ὡς πλατύτερη ἔννοια, μπορεῖ νὰ συμπεριλάβει καὶ τὴν ἐκπαίδευση, ἡ ὁποία σαφῶς ἀποτελεῖ στενότερη ἔννοια. Ἄλλωστε, ἡ παιδεία ἀρχίζει ἀπὸ τὴ νηπιακὴ ἡλικία καὶ φθάνει ὡς τὰ γεράματα. Ἡ γνωστὴ φράση «διὰ βίου παιδεία» –παρὰ τὴν κατάχρηση ποὺ τῆς ἔχει γίνει– τὰ λέει ὅλα. Ἡ ἐκπαίδευση, ἀντίθετα, ἔχει ἀρχὴ καὶ τέλος.

Καὶ λίγα λόγια γιὰ τὸν ὅρο *ἦθος*. Τὴ λέξη τὴν πρωτοβρίσκουμε στὸν Ὅμηρο, καὶ ἔχει διπλὴ σημασία: *τόπος* καὶ *τρόπος*. Ἐξηγούμαστε: τὰ *ἦθεα* τῶν ζώων εἶναι ὁ *τόπος* ὅπου διαμένουν, δηλαδή οἱ φωλιές τους. Τὰ *ἦθεα-ἦθη* τῶν ἀνθρώπων εἶναι ὁ *τρόπος* μὲ τὸν ὁποῖο συμπεριφέρονται, μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιδρῶν σὲ μιὰ ὀρισμένη περίπτωσι. Ὁ *τρόπος* αὐτὸς ἐκφράζεται μὲ κάποιες ἐνέργειες μέσα στὴν οἰκογένεια, στὴν κοινωνία, στὴν πολιτεία, μὲ λόγο ἢ μὲ πράξη ἢ μὲ ἀποχή. Μὲ τὸν καιρὸ φθάνει νὰ παγιῶνεται σχεδόν, καὶ καταλήγει σ' ἕναν ἐθισμό χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸ κάθε ἄτομο. «Καλά, δὲν τὸν γνώρισες ἀκόμα; Ἀμφέβαλλες ὅτι θὰ ἀντιδρούσε ἔτσι;». Τὸ κάθε ἄτομο, δηλαδή, ἔχει σχεδόν τὴ δική του συμπεριφορὰ, περίπου πάγια.

Ὡστόσο, ὅταν μιλοῦμε γιὰ ἦθος, ἀναφερόμαστε συνήθως σὲ κάποιες σοβαρὲς ὥρες τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, καὶ ὄχι στὴν τρέχουσα καθημερινότητα. Εἶναι κάποιες κρίσιμες στιγμές, ποὺ ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ πάρει μιὰν ἀπόφαση, νὰ κινηθεῖ πρὸς τὴν ἄλφα ἢ τὴ βῆτα κατεύθυνση, νὰ μιλήσει ἢ νὰ σιωπήσει σὲ ἕνα θέμα, σὲ μιὰ κατάστασι, σὲ μιὰ ὑπόθεσι ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει συνέπειες στὴν περαιτέρω ζωὴ του. Εἶναι τὸ μεγάλο *Ναὶ* ἢ τὸ μεγάλο *Ὁχι*, ποὺ λέει ὁ Καβάφης. Στὶς περιπτώσεις αὐτές, ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ συγκεκριμένη συμπεριφορὰ του μπορεῖ νὰ ἀνέβει, ἢ νὰ πέσει χαμηλά, ἀποκαλύπτοντας τὸ μέταλλο τῆς ψυχῆς του, τὴν ποιότητά του, δηλαδή τὸ ἦθός του.

Ἡ παιδεία, συνεπῶς, καλλιεργεῖ καὶ διαμορφώνει τὸ ἦθος, μὲ βάση κάποιες ἀρχές, κάποιες ἀξίες. Αὐτὲς θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια.

* * *

Θὰ ξεκινήσουμε φυσικὰ ἀπὸ τὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅπου ἡ παιδεία λειτουργεῖ ὡς «ἡ ἔσχατη δικαίωσις τῆς υπάρξεως ἀνθρωπίνης κοινότητος καὶ ἀτομικότητος», ὅπως ἐπεσήμανε ὁ κορυφαῖος φιλόλογος τοῦ προηγούμενου αἰῶνα Βέρνερ Γαίγκερ. Οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν, καθὼς εἶναι γνωστὸ, ἕνας λαὸς μᾶλλον φτωχός, χωρὶς ὅμως νὰ φθάνουν στὰ ὅρια τῆς ἐξαθλίωσης. Ἔτσι δὲν ἔνωσαν τὴν καταπίεση οὔτε τοῦ πλοῦτου τοῦ ἐξαχρειώει οὔτε τῆς πενίας τοῦ ἐξαθλιώνει. Παράλληλα, στάθηκαν ἐλεύθεροι ἀπὸ πολιτειακές, πολιτικές, κοινωνικές καὶ ἰδεολογικές δεσμεύσεις σὲ βαθμὸ ἐξουθενωτικό. Ἔτσι, ὅσο ὠρίμαζαν μὲ τὸν καιρὸ, τοὺς αἰῶνες, στὴ γνώση, στὴν τέχνη καὶ στὸν στοχασμὸ, τόσο καὶ προβληματίζονταν πῶς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ζωή. Ἡ ἔρευνά τους λοιπὸν ἄρχισε καὶ προχώρησε χωρὶς προκαταλήψεις, μὲ ἀνοικτὸ καὶ ἀδέσμευτο νοῦ, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ σχηματίζει ὀρθὴ γνώμη γιὰ τὸ θεῖον, γιὰ τὸν ἀνθρώπου, γιὰ τὸν κόσμον – τὴ φύση, γιὰ τὴ ζωή, γιὰ τὸν πόνο, γιὰ τὸν θάνατο.

Τὰ καίρια αὐτὰ φιλοσοφικὰ ἐρωτήματα, μὲ κάποιες ἀπαντήσεις, ὑπάρχουν κιάλας στὸν Ὅμηρο. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, ξαναγυρίζουν ἀδιάκοπα, πλουτίζονται, ἀνανεώνονται, δουλεύονται βαθύτερα, κατὰ

τὸ δυνατόν ὀλοκληρώνονται. Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, οἱ περιπέτειες, οἱ ἐμπειρίες τῆς κοινότητος καὶ τῶν ἀτόμων, ἡ συσσωρευμένη μνήμη, βοηθοῦν σὲ πῶς τεκμηριωμένες καὶ ὑπεύθυνες ἀπαντήσεις. Τὶς ἀπαντήσεις αὐτὲς τὶς δίνουν σταδιακὰ καὶ κατὰ περίπτωσιν οἱ ποιητές, κυρίως οἱ δημιουργοὶ τοῦ δράματος, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης, Ἀριστοφάνης, ἀλλὰ πῶς συστηματικὰ οἱ φιλόσοφοι, μὲ κορυφαίους βέβαια τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη. Ἔτσι διαμορφώνεται ἕνα καθολικὸ κλίμα παιδείας, ποὺ ἐκφράζεται σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις πνευματικῆς καλλιέργειας καὶ πολιτιστικῆς ἐπίδοσης, καθὼς καὶ στὶς ἐκδηλώσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ παιδεία διαποτίζει εὐεργετικὰ τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ καὶ βλέπουμε τὸν Σωκράτη μὲ πολλὴ ἄνεση νὰ κυκλοφορεῖ στὴν ἀγορὰ καὶ στὰ γυμναστήρια, νὰ ἐπισκέπτεται μαγαζιά τῆς ἐποχῆς ἀλλὰ καὶ οἰκίες, καὶ νὰ συζητεῖ ὑψίστα θέματα, κι ἂς μοιάζουν δευτερεύοντα. Θέτει ἐρωτήματα, ἐκμαιεῖ ἀπαντήσεις, προτείνει λύσεις. Κάτι ἀνάλογο, ἂν καὶ σὲ περιορισμένη κλίμακα, ἔκανε καὶ ὁ Παῦλος στὴν Ἀθήνα. Δὲν εἶναι τυχαῖο ποὺ ὁ Ρωμαῖος συγγραφέας Πλίνιος ὁ Νεώτερος, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1^{ου} μ.Χ. αἰῶνα, σὲ μιὰ ἐπιστολή του, γράφει γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ἀπευθυνόμενος σ' ἕναν ἐραστὴ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων: "Profecturus es ad homines, maxime homines", δηλαδή, θὰ πᾶς, θὰ γνωρίσεις, θὰ μελετήσεις ἀνθρώπους, κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπους

Ἀνάμεσα στὴ νεώτερη ἱστορία καὶ σὲ ἐκείνη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ὑπάρχει μιὰ οὐσιώδης διαφορά: Ἡ νεώτερη προβάλλει τοὺς κυβερνητὲς, τοὺς στρατηγούς, τοὺς οικονομολόγους, τὰ "golden boys"· ἡ ἀρχαία ἀναφέρεται κυρίως σὲ νομοθέτες, σὲ φιλοσόφους, σὲ ποιητές. Στὴν πρώτη περίπτωσιν ἔχουμε τίτλους καὶ ἀξιώματα· στὴ δεύτερη ἔχουμε ἀνθρώπους μὲ ἀληθινὴ παιδεία.

(μελετώντας βέβαια τὰ συγγράμματά τους).

Ὅστόσο, ἡ γενικὴ αὐτὴ θέσι πρέπει νὰ ἀναλυθεῖ. Ποιὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ποὺ διαμορφώνουν τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων; Στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου εἶχαμε ὀρίσει ὡς κεντρικὸ στόχο τῆς παιδείας τὴν ἀναζήτηση ἐνὸς μοντέλου συμπεριφορᾶς, ἐνὸς ἀνθρωπολογικοῦ προτύπου. Ἡ ἀρχαιότητα μᾶς ἔδωσε πράγματι τὸν τύπο αὐτὸ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ «καλὸς κάγαθός». Ὅλες λοιπὸν οἱ προσπάθειες ἔτιταν πρὸς τὴν πραγμάτωση αὐτοῦ τοῦ ἰδανικοῦ τύπου. Ὁ Θουκυδίδης, στὸν περίφημο Ἐπίταφιο τοῦ Περικλέους, περιγράφει μὲ ἐνάργεια ἀλλὰ καὶ μὲ περιφάνεια τὸν τύπο τούτο, ὅπως διαπλάσθηκε στὴν Ἀθῆνα τὸν 5^ο αἰῶνα. Τὸν παρουσιάζουμε συνοπτικά.

Πρόκειται γιὰ ἕνα ἄνθρωπο μὲ πολλαπλὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα, δραστήριο στὶς ἰδιωτικὲς του ὑποθέσεις καὶ μέτοχο στὴ δημόσια ζωὴ, ἕνα ἐνεργὸ πολίτη, ποὺ σέβεται τοὺς γραπτοὺς καὶ ἀγραφοὺς νόμους τῆς πατρίδας. Ἔχει μιὰ διακριτικὴ θεοσέβεια καὶ στὶς ἰδέες καὶ στὶς πράξεις, καὶ ζεῖ μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ μέτρο, χωρὶς νὰ ἐνοχλεῖ τὸν συμπολίτη του. Χαίρεται τὶς ὁμορφιὲς τῆς φύσης μὲ ἀμεσότητα, ἐκείνη τὴ θαυμάσια ἀττικὴ γῆ, καθὼς καὶ κάθε ἔργο τέχνης, «φιλοκαλῶν μετ' εὐτελείας» καὶ ὄχι σὰν ἕνας πολυεκατομμυριοῦχος συλλέκτης. Εἶναι πατριώτης καὶ γενναῖος πολεμιστὴς, χωρὶς νὰ ταλαιπωρεῖται μὲ ἐξαντλητικὲς στρατιωτικὲς ἀσκήσεις. Τὸ ἰδιωτικὸ του σπῆτι εἶναι λιτὸ καὶ πρακτικὸ, ἀλλὰ τὰ δημόσια κτίσματα ξεχωρίζουν γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ δομὴ τους. Ἡ πολιτεία «δημοκρατία κέκληται», καὶ εἶναι ἔτσι ὀργανωμένη, ὥστε νὰ τοῦ ἐξασφαλίζει τὴ δυνατότητα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν οικονομικὴ του κατάστασι, νὰ ἀναλαμβάνει θέσεις πολιτικῆς ἢ δικανικῆς εὐθύνης. Μετράει μόνον ἡ ἰκανότητα. Τέλος, ἡ πολιτεία τοῦ παρέχει ψυχαγωγία καὶ θεάματα ὑψηλῆς ποιότητας (θέατρο). Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσο-

νομία καὶ ἡ ἰσηγORIA, τὸ δικαίωμα δηλαδὴ ἔκφρασις τῆς γνώμης, εἶναι δεδομένα.

Ἡ περιγραφή μπορεῖ νὰ φαίνεται ἢ καὶ νὰ εἶναι ἐξωραϊσμένη ὡς ἕνα σημεῖο, ἀλλὰ ὁ μεγάλος ἱστορικὸς ἔχει ἀρκετὴ ὀξυδερκεία, ὥστε νὰ μένει πάντα στὰ πλαίσια τῆς πραγματικότητας. Ἄλλωστε, ἀνάμεσα στὴ νεώτερη ἱστορία καὶ σὲ ἐκείνη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ὑπάρχει μιὰ οὐσιώδης διαφορὰ: Ἡ νεώτερη προβάλλει τοὺς κυβερνητὲς, τοὺς στρατηγούς, τοὺς οικονομολόγους, τὰ “golden boys”· ἡ ἀρχαία ἀναφέρεται κυρίως σὲ νομοθέτες, σὲ φιλοσόφους, σὲ ποιητὲς. Στὴν πρώτη περίπτωσι ἔχουμε τίτλους καὶ ἀξιώματα· στὴ δευτέρῃ ἔχουμε ἀνθρώπους μὲ ἀληθινὴ παιδεία.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἔφθασε στὸ ὕψιστο μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐδῶ οἱ ἰδέες τῶν δύο φιλοσόφων μὲ πληρότητα. Κάποιες νύξεις ὁμῶς ποὺ δείχνουν τὸ μέγεθος τῆς προσφορᾶς τους εἶναι ἀπαραίτητες.

Ὁ Πλάτων θεωρεῖ τὴν παιδεία ὡς πρώτη προτεραιότητα στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. «Οὐ γὰρ ἔστι περὶ ὅτου θειοτέρου ἂν ἄνθρωπος βουλευσάιτο ἢ περὶ παιδείας» (Θεάγης, 122b5-6), ὑπογραμμίζει. «Δὲν ὑπάρχει τίποτε πιὸ θεϊκὸ μὲ τὸ ὅποιο θὰ μπορούσε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀσχοληθεῖ ἀπὸ τὴν παιδεία». Παράλληλα, ὑποστηρίζει ὅτι παιδαγωγὸς γιὰ τὴν εὕρεσι τῆς ἀλήθειας εἶναι ὁ λόγος. Δὲν πρόκειται βέβαια γιὰ τὸν δυτικὸ ὀρθολογισμό, γιὰ τὴ μονοδιάστασι “raison” τοῦ Καρτεσιῦ. Ὁ λόγος γιὰ τὸν Πλάτωνα ἀποτελεῖ σύνθετη λειτουργία τοῦ νοῦ καὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν δυνάμεων, καὶ περιλαμβάνει μάλιστα καὶ τὴν ἱστορικὴ μνήμη· «ἔδοξε δὴ μοι χρῆναι εἰς τοὺς λόγους καταφυγόντα ἐν ἐκείνοις σκοπεῖν τῶν ὄντων τὴν ἀλήθειαν» (Φαίδων, 99e4-6), «θεώρησα λοιπὸν σωστὸ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγω στὸν λόγο καὶ μὲ αὐτὸν νὰ ἐξετάσω τὴν ἀλήθεια τῶν ὄντων». Μὲ τὶς δύο αὐτὲς προϋποθέσεις, δηλαδὴ τὴ βα-

σική σημασία της παιδείας και τὸν λόγο ὡς ὄργανο γιὰ τὴν ἐξακριβωσὴ τῆς ἀλήθειας, ὁ Πλάτων καθορίζει τέσσερις θεμελιώδεις ἀρετές, ποὺ ἀπαρτίζουν τὸ ἀκέραιο ἦθος: τὴ σοφία, τὴν ἀνδρεία, τὴ σωφροσύνη καὶ τὴ δικαιοσύνη. Ἄξιζει τέλος νὰ τονιστεῖ ὅτι «ἡ κατὰ Πλάτωνα γνῶσις ὀδηγεῖ πρὸς τὸν θεόν», ὅπως ἔγραψε ὁ Συκουτρῆς. Ὁ πεπαιδευμένος ὑπερβαίνει τὰ ἐνδιαφέροντα ποὺ ἀναφέρονται στὸν ἄνθρωπο καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸν Θεό, «ἐξιστάμενος τῶν ἀνθρωπίνων σπουδασμάτων καὶ πρὸς τῷ θεῷ γιγνώμενος» (Φαίδρ., 249c8-d1). Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ Πλάτων ἀνασκευάζει τὴ γνώμη τοῦ Πρωταγόρα ὅτι «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος», καὶ ἀποφαίνεται ὅτι τὸ μέτρο –τὸ ἔσχατο κριτήριον– εἶναι ὁ Θεός.

Ὁ Ἀριστοτέλης δέχεται κατ' ἀρχὴν τὴν ἴδια κλίμακα ἀξιῶν μὲ τὸν διδάσκαλό του Πλάτωνα, μόνο ποὺ τὴν ἱεραρχεῖ μὲ περισσότερη ἀκρίβεια. Ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἑξῆς προϋπόθεση: ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀποφεύγει τόσο τὴν ὑπερβολή, ὅσο καὶ τὴν ἔλλειψη, σὲ κάθε πράξη του καὶ σὲ κάθε ψυχολογική του ἀντίδραση. Ἡ μεσότητα ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ ὁδὸ, «τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων» (Ἠθικ. Νικ., 1106a30). Ασφαλῶς δὲν εἶναι τόσο ἀφελής, ὥστε νὰ πιστεύει ὅτι ἡ ὀρθὴ πράξη βρίσκεται πάντοτε στὸ μέσον, ἀλλὰ μὲ τὴ θεωρία του ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπιβάλλει μιὰ συμμετρία στὶς πολὺμορφες ἐσωτερικὲς τάσεις τοῦ ἀνθρώπου, κἄτι ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο ποὺ ὄριζαν τὰ ἀποφθέγματα «Μηδὲν ἄγαν» καὶ «Μέτρον ἄριστον». Σὲ τελευταία ἀνάλυση, δὲν ὑφίσταται μονοκόμματος καὶ ἀπαρασάλευτος κανόνας, παρὰ οἱ συγκεκριμένες συνθῆκες προσδιορίζουν κάθε φορὰ τὸ πρακτέο. «Ἐν τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις» (Ἠθικ. Νικ., 1109b23). Χαρακτηριστικὸ βέβαια γνῶρισμα ἐλευθερίας καὶ ὑπευθυνότητας. Πάντως, πέρα ἀπὸ τὰ ὅποια περιστατικά, ἰσχύουν ἀπαραβάτες οἱ βασικὲς ἀρετὲς ποὺ μορφώνουν τὸ ἦθος. Καὶ κατὰ τὸν

Ἀριστοτέλη, ποὺ εἶναι πιὸ προσγειωμένος ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, αὐτὲς εἶναι οἱ ἑξῆς: ἡ ἀνδρεία, ἡ σωφροσύνη, ἡ πραότης, ἡ ἀλήθεια, ἡ εὐτραπεία –τὸ χιούμορ– (θυμίζουμε τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, «εὐχάριστοι γίνεσθε», Κολ., γ' 15) καὶ ἡ φιλία, ποὺ μᾶς πάει, ἀκροθιγῶς βέβαια, στὴν ἀγάπη. Κοντὰ σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς ἀρετὲς, τὸ ἰδανικὸ τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι νὰ μὴν περιορίζεται ὁ ἄνθρωπος μόνο στὰ ἀνθρώπινα. Ὅφειλε, κατὰ τὸ δυνατόν, νὰ μετέχει στὴν ἀθανασία, ὑπογραμμίζει: «Οὐ χρὴ κατὰ τοὺς παραινούντας ἀνθρώπινα φρονεῖν ἄνθρωπον ὄντα οὐδὲ θνητὰ τὸν θνητόν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἀθανατίζειν» (Ἠθικ. Νικ., 1177b31-33). Ὅφειλε νὰ αξιοποιεῖ τὸ πολυτιμώτερο μέρος τῆς ὑπαρξῆς του, ποὺ εἶναι τὸ θεῖο στοιχείο. «Εἶτε θεῖον ὄν καὶ αὐτὸ εἶτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θεϊότατον» (ὁ.π., 1177a15-16). «Ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη βίος κρείττων ἢ κατ' ἄνθρωπον» (ὁ.π., 1177b26-27). Μιὰ τέτοια ζωὴ θὰ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, δηλαδὴ θὰ ἀγγίξει τὰ ὅρια τοῦ θείου.

* * *

Ὡς τὸ σημεῖο αὐτὸ γνωρίσαμε τὸν «σπερματικὸν λόγον». Καιρὸς νὰ περάσουμε στὸν ἀποκεκαλυμμένο λόγο, νὰ ἐρευνήσουμε δηλαδὴ τὰ στοιχεῖα τοῦ χριστιανικοῦ ἦθους. Ἄλλωστε, ὁ γράφων εἶναι, κατὰ τὴ φράση τοῦ Τερτυλλιανοῦ, «Greciae discip-

ulus et coeli”, μαθητής τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Οὐρανοῦ (ἐπιτρέψτε μου μιὰ τέτοια δῆλωση).

Ὁ χριστιανισμός, ἢ καλύτερα ἡ Ἐκκλησία, ἔδωσε στὴν παιδεία ἕνα προσωπικὸ χαρακτηριστὴρα ποὺ ἀνταποκρίνεται στὶς ἀναζητήσεις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, σοφῶν καὶ ἀσόφων, δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν. Μιὰ διάσταση ἐπομένως «ξένη», δηλαδὴ ἄγνωστη ὡς τότε, παράξενη καὶ θαυμαστή. Δὲν γίνεται πιὰ λόγος γιὰ τὴν ἀ΄ ἢ β΄ ἀρετὴ ποὺ καλλιεργεῖ τὸ ἦθος, παρὰ προβάλλει ὡς πρότυπο ἕνα Πρόσωπο, τὸν θεάνθρωπο Χριστό. Ὁ σαρκωμένος Λόγος, ποὺ «ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν», ἀποτελεῖ τὴν Ἀλήθεια, τὴ Ζωή, τὴν Ὁδό, καὶ προπαντὸς φέρνει τὴ Χάρη. Συνεπῶς, πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπαναποθέτηση τῶν πάντων, ποὺ καταργεῖ τὰ ἰδεολογήματα καὶ εὐαγγελίζεται τὴ νέα παιδεία. Ἔτσι, ἀν ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα εἶναι ἡ μητέρα τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας, ἡ Ἐκκλησία χαρίζει στοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀσύνορη πνευματικὴ δημοκρατία, μὲ ὅλους τοὺς κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένους νὰ βρῆσκουν ἀνάπαυση μέσα σ’ ἕνα καθεστῶς Ἀγάπης, ἐνεργοὶ πιὰ πολῖτες τοῦ θεοῦ βασιλείου ἀπὸ τὴν παρούσα κιάλας ζωῆ. Αὐτὴ τὴν πραγματικότητα τὴν ἔχουμε τόσο συνηθίσει μέσα στὴ διαδρομὴ τῶν αἰῶνων, ὥστε δὲν μᾶς ἐντυπωσιάζει πιὰ. Καὶ ὅμως, πρόκειται γιὰ μιὰ πρωτοφανῆ ἐπανάσταση, ποὺ δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὴ συλλάβει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς πρὶν ἀπὸ τὴν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ στὸν κόσμο. Ἡ στροφὴ λοιπὸν ὡς πρὸς τὴ θεώρηση τῆς ζωῆς εἶναι ἀποφασιστικὴ καὶ ρηξικέλευθη.

Εἶναι ἀνάγκη ἀκόμη νὰ στοχαστοῦμε ὅτι τὸ χριστιανικὸ πρότυπο, δηλαδὴ ὁ Σταυρωμένος καὶ Ἀναστημένος Χριστός, «διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος» (Πράξ., ἰ 38), πέρασε δηλαδὴ τὴ ζωὴ του μὲ ἀπειρη ἀγάπη καὶ συμπόνια, ἀλλὰ καὶ μὲ πόνο προσωπικό. Ἡ πραγματικότητα αὐτὴ ὁδηγεῖ σὲ μιὰ νέα ἀντίληψη γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦ

Ἄν ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα εἶναι ἡ μητέρα τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας, ἡ Ἐκκλησία χαρίζει στοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀσύνορη πνευματικὴ δημοκρατία, μὲ ὅλους τοὺς κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένους νὰ βρῆσκουν ἀνάπαυση μέσα σ’ ἕνα καθεστῶς Ἀγάπης, ἐνεργοὶ πιὰ πολῖτες τοῦ θεοῦ βασιλείου ἀπὸ τὴν παρούσα κιάλας ζωῆ.

πόνου, τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας τὸ κρίσιμο αὐτὸ θέμα τὸ ἀντιμετώπισαν μέσα ἀπὸ τὴν τραγωδία, ὅπου ἡ πολυεπίπεδη σύγκρουση ὁδηγεῖ σὲ μιὰ συμβατικὴ κάθαρση, κατὰ τὴν ὁποία ἄλλοι δικαιώνονται καὶ ἄλλοι καταδικάζονται. Ὁ χριστιανισμὸς ἐντάσσει τὴ θλίψη καὶ τὸν πόνο εἰρηνικά καὶ μὲ τρόπο φυσικὸ μέσα στὸ ὑφάδι τῆς ζωῆς, ἀπαλύνοντάς τον μὲ τὴν ἐλπίδα. Ἦταν φυσικό, ἐπομένως, οἱ Ἕλληνες νὰ μὴ μπορούν νὰ ἀντέξουν στὴν ἰδέα ἢ τὴ θέα ἑνὸς Θεοῦ ποὺ πάσχει, γι’ αὐτὸ καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο τὸ θεωροῦσαν μωρία. Ὅμως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀπτῶτος ἐπέμενε νὰ κηρύττει: «*Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν*» (Α΄ Κορ., ἀ΄ 23). Πίστευε ἀκράδαντα ὅτι τὸν σταυρὸ τὸν ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάσταση, ποὺ μεταμορφώνει τὶς καταστάσεις. Τὴ λύπη τὴν κάνει χαρὰ, τὴ σκλαβιὰ ἐλευθερία, τὸν δούλο τέκνο τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι προκαλεῖται στὸν ἄνθρωπο μιὰ μετάλλαξη: Μεταμορφώνεται τὸ ἦθος του, ἢ συμπεριφορὰ, ἢ σχέση μὲ τὸν πλησίον. Εἶναι ἡ «καλὴ ἀλλοίωσις». Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι μιὰ ἀπλῆ ἀρετὴ κοντὰ σὲ κάποιες ἄλλες, ἔστω καὶ ἡ κορυφαία. Εἶναι “*modus vivendi*”, τρόπος ζωῆς.

Τὸ ἰδανικὸ τῆς χριστιανικῆς παιδείας εἶναι νὰ φθάσει ὁ ἄνθρωπος στὸν ἀρχικὸ προορισμὸ του, ποῦ εἶναι τὸ «καθ' ὁμοίωσιν». Ἀρχέτυπο βέβαια στάθηκε τὸ «κατ' εἰκόνα». Ἄλλὰ τὸ ὄντολογικὸ αὐτὸ στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου ἀμαυρώθηκε μὲ τὴν πτώση, ὅποτε, μὲ μιὰ ἐσωτερικὴ ἀλλοτρίωση, σημειώθηκε μιὰ στροφή τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν θεοκεντρισμὸ στὸν ἐγωκεντρισμὸ, ὄχι στὸν ἀνθρωποκεντρισμὸ, ὅπως νομίζουν πολλοί. Ἡ ὁμοίωση ὁδηγεῖ ἀκριβῶς στὴν ἀνόρθωση «τῆς πρὶν πεσοῦσης εἰκόνας». Ἄρα, ὁ ἄνθρωπος παραμένει ὡς ὁ βασικὸς στόχος.

Δὲν θὰ ἐπιμεινουμε περισσότερο σὲ θεολογικὲς ἔννοιες, ποῦ δὲν εἶναι καὶ ἡ εἰδικότητά μας. Περνάμε σὲ ὅρους πιὸ συνηθισμένους. Σκοπὸς τῆς χριστιανικῆς παιδείας εἶναι ἡ ἀγιότητα, ποῦ ἀληθινὰ μεταμορφώνει τὸ ἦθος. Πρόκειται γιὰ ἕνα διὰ βίου ἄθλημα, ποῦ μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ φθάει νὰ γίνῃ κατόρθωμα.

Ἡ χριστιανικὴ παιδεία ἱστορικὰ λειτούργησε στὸ Βυζάντιο, ὅπου ἀπέδωσε πλούσιους καρπούς. Τὰ μεγάλα πνεύματα τῶν Πατέρων τὴν καλλιέργησαν μὲ ἐνθουσιασμὸ. Ἡ σκέψη τους πάντα στρεφόταν πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ ἀκρότατα. Παράλληλα, εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ περισσότεροί εἶχαν μελετήσει σὲ βάθος τοὺς Ἑλλήνες συγγραφεῖς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὠφελήθηκαν στὴν ἀνάπτυξη, στὴν ἀνέλιξη καὶ στὴ διατύπωση τῶν στοχασμῶν καὶ βιωμάτων τους. Χρήσιμο ἐργαλεῖο τους στάθηκαν οἱ μέθοδοι καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἑλληνικῆς σκέψης καὶ ἐπιστήμης, καθὼς καὶ ἡ ὁρολογία, ὁ τρόπος ἔκφρασης καὶ οἱ θέσεις τους. Ὅλος αὐτὸς ὁ πλοῦτος χαρακτηριζόταν μὲ τὴ φράση «θύραθεν παιδεία» ἢ «θύραθεν σοφία». Μὲ λίγα λόγια, ἀνοῖξαν ἕνα γόνιμο διάλογο μὲ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καί, δουλεύοντας ἄλλοτε συνθετικὰ καὶ ἄλλοτε ἀντιθετικὰ, ἀποκρυστάλλωσαν τὴ δική τους προβληματική. Γι' αὐτὸ ἤδη ἀπὸ τὸν δεῦτερο αἰῶνα μ.Χ. ὁ ἀπολογητὴς καὶ μάρτυς Ἰουστίνος εἶχε γράψῃ: «Καὶ οἱ μετὰ λόγου βίωσαντες

Ἄν θέλουμε νὰ συνοψίσουμε σὲ μιὰ περιεκτικὴ φράση τὴ διαφορὰ σὲ ἀνθρώπινο ἐπίπεδο, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε: οἱ ἀρχαῖοι Ἑλλήνες ὑποστήριζαν ὅτι ἡ γνώση σώζει· οἱ Χριστιανοὶ καὶ βιωματικὰ ἀκόμη τὸ βλέπουμε: ἡ πίστιν σώζει.

Χριστιανοὶ εἰσι, κὰν ἄθεοι ἐνομίσθησαν, οἷον ἐν Ἑλλήσι Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς» (Απολογία, 46, 3.1-1). Καὶ ἡ Ἐκκλησία δέχθηκε τὴν ἀγιογράφησίν τους στὸν νάρθηκα τῶν ναῶν. Στὸ τέλος-τέλος, καθὼς εἶδαμε, κοινὴ στάθηκε ἡ ἔσχατη ἀρχὴ τῶν δύο παιδευτικῶν ὁραμάτων: ὁ Θεός. Κι ἂν θέλουμε νὰ συνοψίσουμε σὲ μιὰ περιεκτικὴ φράση τὴ διαφορὰ σὲ ἀνθρώπινο ἐπίπεδο, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε: οἱ ἀρχαῖοι Ἑλλήνες ὑποστήριζαν ὅτι ἡ γνώση σώζει· οἱ Χριστιανοὶ καὶ βιωματικὰ ἀκόμη τὸ βλέπουμε: ἡ πίστιν σώζει.

* * *

Ἡ φλόγα τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείας ἔμεινε ἄσβεστη καὶ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, παρὰ τὴν ποικίλη καταπίεση ἀπὸ τὸν ἀπαιδευτο κατακτητὴ. Στοιχειωδῶς διατηρήθηκε μέσα στὸ κρυφὸ σχολεῖο. Ἄλλὰ ἡ παρουσία καὶ κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη κάποιων προσωπικοτήτων εἶναι ἐντυπωσιακὴ. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ λίγα ὀνόματα: Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, Εὐγένιος Βούλγαρης, Νικηφόρος Θεοτόκης, οἱ «Κολυβάδες» ἅγιος Νικόδημος Ἁγιορείτης, Ἀθανάσιος Πάριος, Μακάριος Νοταρᾶς, πρῶην μητροπολίτης Κορίνθου, καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σὰν ἄλλη κιβωτὸς διέσωσε τὸ Γένος μέσα στὸν κατακλυσμὸ τῆς ἀπαιδευσίας καὶ τῆς βαρβαρότητας. Οἱ λεπτομέρειες θὰ μᾶς πᾶνε μακριά. Ἡ ἑλλη-

νοχριστιανική παιδεία ως ζωτική παράδοση μέσα στους αιώνες στήριζε τους αγωνιστές του '21, κι ως είχαν οι περισσότεροι μετριώτατη γραμματική μόρφωση. Πειστικό παράδειγμα αποτελούν δύο άνδρες: ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης με τη μεστή όμιλία του το 1838 στην Πνύκα προς τους μαθητές, τους καθηγητές και τον γυμνασιάρχη Γεννάδιο του μοναδικού τότε Γυμνασίου Αθηνών, και ο Μακρυγιάννης με το μνημειώδες έργο που μας άφησε.

Η φλόγα τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείας ἔμεινε ἄσβεστη καὶ σὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, παρὰ τὴν ποικίλη καταπίεση ἀπὸ τὸν ἀπαίδευτο κατακτητή.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ὁ κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας, γνήσιο τέκνο τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείας, με ἥθος κυριολεκτικὰ ἀκέραιο, ἀγωνίσθηκε νὰ ἐγκεντρίσει τὰ ἰδανικὰ τῆς παράδοσης στὴν Πολιτεία καὶ τὴν Ἐκπαίδευση. Δυστυχῶς ὅμως ἡ πρόωγη δολοφονία του καὶ ἡ κάθοδος τῶν Βαυαρῶν στὴν Ἑλλάδα περιόρισαν πολὺ τὸν πνευματικὸ ζωτικὸ μας χῶρο. Στὸ ὄνομα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ ἄρχισαν νὰ εἰσδύουν με τρόπο βίαιο ἐπιδράσεις ἀλλότριες. Δὲν ὑποστηρίζουμε ὅτι ὅλα ὅσα προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἑσπερία εἶναι ἀρνητικά. Ἡ ἀνταλλαγὴ πολιτιστικῶν στοιχείων, ὅταν γίνεται με σεβασμὸ στὴν παράδοση, με σύνεση καὶ διάκριση, μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ γόνιμη. Στὴν περίπτωσι ὅμως ἐκεῖνη, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες φάσεις τοῦ ἐθνικοῦ βίου, ἀσκήθηκε μὴ ἀπερίσκεπτη, βίαιη, ἄμετρη καὶ ἄναρχη ἰδεολογικὴ καταπίεση.

Ἐκτοτε καὶ ὡς τὶς μέρες μας, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς παλεύει μέσα σὲ σαράντα κύματα νὰ κρατηθεῖ στὶς ρίζες του, νὰ συντηρήσει

καὶ νὰ διατηρήσει τὴν ταυτότητά του. Τὸν μάχονται ἀπ' ἔξω καὶ ἀπὸ μέσα οἱ «προοδευτικοί» ἀντιρρησίες. Ὡστόσο, γνωρίζουμε ὅτι «λογισμοὶ θνητῶν δειλοὶ, καὶ ἐπισηφαλεῖς αἱ ἐπίνοια αὐτῶν» (Σοφ. Σολ., θ' 14).

Ἄλλωστε, στὸν τόπο αὐτὸ, τὸν μικρὸ, τὸν μέγα, ὅπως ἔγραψε ὁ Ἐλύτης, δὲν ἔλειψαν οἱ μεγάλοι δημιουργοί. Στὸν χῶρο τῶν γραμμάτων θὰ ἀναφέρουμε τὸν Σολωμό, τὸν Παπαδιαμάντη, τὸν Φώτη Κόντογλου. Στὸν χῶρο τῆς πολιτικῆς τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο. Στὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας τὸν Εὐσέβιο Ματθόπουλο, τὸν ἰδρυτὴ τῆς Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ἡ Ζωή». Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ στάθηκαν πλάστες πολιτισμοῦ, καὶ τὸ ἔργο τους δὲν τὸ ἔσβησε ὁ χρόνος. Ἀλλὰ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι καὶ οἱ μόνοι.

Σήμερα ὅμως, θὰ μπορούσε νὰ ρωτήσῃ κανεὶς, με τὴν κρίση που βιώνει ὁ ἑλληνισμός, καὶ ἐδῶ καὶ στὴν Κύπρο, ποῦ πᾶμε; Δὲν μᾶς ἀρέσουν οἱ πρόχειρες, μεγάλες κουβέντες. Ὡστόσο, ἡ πατρίδα μας, με τὴν πολιτιστικὴ τῆς παράδοσι, με ἕναν τέτοιο πνευματικὸ προβληματισμὸ, με τὴ διαιώνια ἀντοχή τῆς, με τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου, με τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τῆς νὰ κατακλύζονται κάθε Κυριακὴ ἀπὸ πλῆθος νεαρῶν ζευγαριῶν με τὰ παιδάκια τους, δοκιμάζεται βέβαια σκληρὰ, ἀλλὰ δὲν χάνεται. Πῶς νὰ τὸ κάνουμε. Στὸν τόπο τοῦτο ὁ καιρὸς αὐτός, ὁ δύσκολος, ὁ ἀποπροσανατολιστικὸς, πιστεύουμε ὅτι μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει τὴν ἀφετηρία γιὰ ἕνα νέο ξεκίνημα. Πίσω ἀπὸ τὴ συννεφιά, βλέπουμε ἕνα οὐράνιο τόξο. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ τελειώσουμε με τοὺς ἀθάνατους στίχους τοῦ Κύπριου ἐθνικοῦ ποιητῆ Βασίλη Μιχαηλίδη:

«Ἡ Ρωμοσύνη ἔν φυλῇ
συνώτσαρη τοῦ κόσμου,
κανένας δὲν εὐρέθηκεν,
γιὰ νὰ τὴν ἐξαλείψει,
κανένας γιὰτὶ σκέπει τὴν
ἴπου τᾶψη ὁ Θεός μου.
Ἡ Ρωμοσύνη ἔν νὰ χαθεῖ,
ὄντας ὁ κόσμος λείψει».

I. A. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΠΡΟΣΟΧΗ ΣΤΟ FACEBOOK!

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Έχουν πληθύνει υπερβολικά τον τελευταίο καιρό τα περιστατικά που αναδεικνύουν την επικινδυνότητα του Facebook, του δημοφιλέστερου κοινωνικού δικτύου στον κόσμο με 1,1 δισ. ενεργούς χρήστες, για τους άνήλικους ή ανυποψίαστους χρήστες του.

Κατ' αρχάς, η εταιρεία του ιδιοκτήτη Μάρκ Ζούκερμπεργκ καταδικάστηκε από αμερικανικό δικαστήριο να καταβάλει 20 εκατ. δολάρια σε 614.000 χρήστες του Facebook, γιατί αυτό αξιοποίησε έμπορικά φωτογραφίες και πληροφορίες τους, χωρίς την έγκρισή τους, εισπράττοντας 73 εκατ. δολάρια! Η υπόθεση αφορά τα διαφημιστικά μηνύματα Sponsored Stories, τα οποία αποστέλλονταν από το Facebook σε φίλους των χρηστών του και στα όποια το δίκτυο αποκαλύπτει σε ποιά διαφημιζόμενα προϊόντα είχαν κάνει "like" οί χρήστες, ώστε να πειστούν και οί φίλοι τους να καταναλώσουν τα συγκεκριμένα προϊόντα.

Παράλληλα, σε μεγάλο πονοκέφαλο για τον Μάρκ Ζούκερμπεργκ αναδεικνύεται η ασφάλεια των δεδομένων, των πληροφοριών και των στοιχείων

που καταχωρούν στις σελίδες τους οί χρήστες του Facebook, ακόμη και αν αυτές είναι κλειδωμένες. Η προσωπική σελίδα του ίδιου του Ζούκερμπεργκ έπεσε θύμα του Παλαιστίνιου χάκερ Χαλίλ Σριατέχ, που έσπασε τον κωδικό ασφαλείας της σελίδας και έγραψε σε αυτήν ένα προσωπικό μήνυμά του προς τον δισεκατομμυριούχο ιδιοκτήτη του Facebook.

Άλλα και άλλου είδους ψηφιακές επιθέσεις, που αποδεικνύουν ότι χρειάζεται μεγάλη υπευθυνότητα για τὸ τί αναρτούν οί χρήστες του Facebook στις σελίδες τους, συμβαίνουν πλέον και στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, τὸ καλοκαίρι ἑλληνικό blog δημοσίευσε φωτογραφίες νεαρῶν γυναικῶν, τις ὁποῖες ἔπαιρνε ἀπὸ τις προσωπικές σελίδες τους και τις δημοσιοποιούσε με τὰ ὀνόματα και τις διευθύνσεις τους, καθιστώντας αὐτές εὐάλωτες σὲ κάθε ἐγκληματικό στοιχείο. Τὸ περιστατικό αὐτὸ ἀνάγκασε τὴ Δίωξη Ἡλεκτρονικοῦ Ἐγκλήματος τῆς Ἀστυνομίας νὰ κάνει ἔκκληση, γιὰ ἄλλη μιὰ φορά, σὲ ὅλους τοὺς Ἑλληνες χρήστες τοῦ Facebook νὰ ἀποσύρουν ἀμέσως τις φωτογραφίες τους και τὰ προσωπικά στοιχεία τους ἀπὸ τις σελίδες τους.

Ἐξάλλου, τὸ δημοφιλὲς κοινωνικό δίκτυο γίνεται πλέον πεδίο δράσεως διαδικτυακοῦ ἐκφοβισμοῦ και ἐκβιασμοῦ. Τὸν Αὐγούστο ἡ Δίωξη Ἡλεκτρονικοῦ Ἐγκλήματος ἔκανε διαδοχικές συλλήψεις ἀτόμων πὸν ἐκβίαζαν και ἀπειλοῦσαν ἀνήλικα κορίτσια μέσῳ Facebook, ὥστε αὐτὰ νὰ φωτογραφηθοῦν ἢ νὰ βιντεοσκοπηθοῦν γυμνὰ μέσῳ τῶν ἐνσωματωμένων στοὺς φορητοὺς ὑπολογιστές καμερῶν τους· στὴ συνέχεια οί ἐκπι-

αστές πωλούσαν τις φωτογραφίες και τα βίντεο σε δίκτυα παιδικής πορνογραφίας στο διαδίκτυο.

Για όλα αυτά, το Έλληνικό Κέντρο Ασφαλούς Διαδικτύου, ανακοινώνοντας τα στατιστικά στοιχεία από την άνοικτη γραμμή καταγγελιών SafeLine (www.safeline.gr, ή τηλ. 2811 391615) για το πρώτο εξάμηνο του έτους, έπεσήμανε ότι οι μισές καταγγελίες αφορούσαν το Facebook, το οποίο «έχει γίνει πόλος έλξης δια-

φόρων παράνομων δραστηριοτήτων».

Οι περισσότερες καταγγελίες αφορούσαν σε κλεμμένους κωδικούς πρόσβασης των χρηστών, με στόχο την παραβίαση των προσωπικών σελίδων τους, αλλά και επιθέσεις ηλεκτρονικού έκφοβισμού τόσο σε ανήλικους όσο και σε ενήλικους, κυρίως με την προβολή φωτογραφιών και βίντεο χωρίς την έγκριση των χρηστών.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΘΕΡΙΝΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Κατά τη διάρκεια του θέρους συνεχίστησαν δύο ενδιαφέρουσες εκθέσεις σε Μουσεία των Αθηνών.

Η πρώτη διοργανώθη από το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο και είχε ως τίτλο «Μεσαιωνική τέχνη της Σερβίας». Η έκθεση περιελάμβανε επιλεγμένα κεμήλια εκκλησιαστικής τέχνης από φημισμένες μονές που ιδρύθηκαν στα ύστερα βυζαντινά χρόνια στην περιοχή της σημερινής Σερβίας και άλλων όμορων κρατιδίων. Η επίδραση της βυζαντινής τέχνης είναι εμφανής, αλλά υπάρχει και μια αξιόλογος δημιουργική πνοή από τους έντοπιους καλλιτέχνες. Τα εκθέματα εκτείνονται χρονικώς από τον 11° αϊ. μ.Χ. και τους επομένους και είναι έργα καλλιτεχνών από το Βυζάντιο και από τη Σερβία.

Ανάμεσα στα εκθέματα ξεχωρί-

ζουν φορητές εικόνες άμφιπρόσωπες ή άπλές. Καταπληκτική και πανέμορφος είναι μία άμφιπρόσωπος εικών με παραστάσεις της Παναγίας της Όδηγητριάς και του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της εκθέσεως είναι τα αντίγραφα (μᾶλλον σε φυσικό μέγεθος) από τοιχογραφίες των φημισμένων μοναστηριών της Σερβίας Mileševa, Sopoćani, Studenica, Gračanica κ.ά., τα οποία έχουν φιλοτεχνηθεί τις τελευταίες δεκαετίες από Σέρβους καλλιτέχνες με την τεχνική της τέμπερας και καζείνης. Κάποιες από τις αυθεντικές τοιχογραφίες των μοναστηριών έχουν καταστραφεί πλέον από τις εμφύλιες διαμάχες οι οποίες ταλαιπώρησαν την πρώην Γιουγκοσλαβία στη δεκαετία του 1990-2000. Υπάρχουν, επίσης, αντικείμενα μικρογλυπτικής τέχνης, κοσμήματα, λατρευτικά σκεύη, κ.ά. Άξιο μνηίας

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

είναι τὸ χρυσὸ δακτυλίδι ἀρραβώνων ποὺ ἔστειλε ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας στὴ βασιλοπούδα Ἄννα Κομνηνὴ μὲ ἀφιέρωση στὰ ἑλληνικά.

Ἡ ἔκθεσις δημιουργεῖ στὸν θεατὴ τῆς ἀφ' ἑνὸς αἰσθήματα θαυμασμοῦ γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀξία καὶ ὁμορφιὰ τῶν ἀντικειμένων καὶ ἀφ' ἑτέρου κατάνυξη καὶ μεταστροφή θρησκευτικὴ ἀπὸ τὴ θέαση τῶν ἀντικειμένων λατρείας. Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἔκθεσις ἡ συμβολὴ τοῦ χριστιανικοῦ Βυζαντίου στὸν πολιτισμὸ τῶν Σλάβων, οἱ ὁποῖοι ἀσπάσθησαν τὴν Ὁρθοδοξία.

Ἡ δευτέρη ἔκθεσις ὀργανώθη ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο (ποὺ ἐδράζεται στὴν Παλαιὰ Βουλή) καὶ ἀφοροῦσε τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους, ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἑκατονταετίας ἀπὸ τὴ διεξαγωγή τους. Στὴν ἔκθεσις αὐτή, πέραν τῶν κατατοπιστικῶν σημειωμάτων, τῶν χαρτῶν καὶ τοῦ ἀφθόνου φωτογραφικοῦ ὕλικου, ὑπῆρχαν καὶ προσωπικὰ ἀντικείμενα τῶν ἀγωνιστῶν αὐτῆς τῆς ἐποποιίας (λάφυρα, ὄπλα, στολές, ὥρολόγια, κ.ἄ). Κάποια ἦταν κειμήλια πεσόντων στὴ μάχη ἀξιοματικῶν. Συγκινητικὴ εἶναι ἡ διασωθεῖσα ἐπιστολὴ Συνταγμάρχου ποὺ ἔστειλε στὴ γυναῖκα του πρὶν τὴ μάχη, στὴν ὁποία εὐρῆκε ἔνδοξο τέλος.

Ἰδιαιτέρως ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἀνάμεσα στὰ προσωπικὰ ἀντικείμενα τοῦ Ναυάρχου Παύλου Κουντουριώτου, διοικητοῦ στοῦ θρυλικὸ θωρηκτὸ «Ἀβέρωφ», συγκαταλέγεται καὶ μία *Σύνοψις*. Εἶναι ἄξιο θαυμασμοῦ αὐτὸ τὸ ἔκθεμα, τὸ ὁποῖο

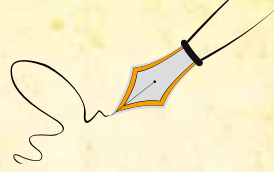
φανερώνει τὴ θρησκευτικότητα καὶ τὴ ζωσα πίστη τοῦ Ναυάρχου, τὴν ὁποία γνωρίζομε καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές. Τὸ μείον στὴν ἔκθεσις ἦταν ἀφ' ἑνὸς ὁ στενὸς χῶρος στὸν ὁποῖο ἐξετίθεντο τὰ ἐκθέματα καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀπουσία κατατοπιστικῶν πινακίδων στὰ ἀγγλικά.

Ἡ ἔκθεσις μᾶς τονώνει τὸ ἐθνικὸ καὶ πατριωτικὸ φρόνημα, τὸ ὁποῖο τόσο πολὺ τὸν τελευταῖο καιρὸ ἔχει παραμερισθεῖ καὶ ἐξοβελισθεῖ ἀπὸ τὸν δημόσιο λόγο, τὰ σχολεῖα μας καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά μας. Ὅπως ἐγράφη καὶ σὲ προηγούμενο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μας, οἱ Βαλκανικοὶ Πόλεμοι σὲ ὀλίγους μῆνες ἐδιπλασίασαν τὸν πληθυσμὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἔκτασή της. «Ἡ Ἑλλάδα ὡς κράτος ἀνδρώθηκε, ἔγινε στρατιωτικὰ ἰσχυρὴ, οἰκονομικὰ βιώσιμη καὶ πολιτικὰ ὑπολογίσιμη δύναμη» (σ. 139).

Στὶς ἡμέρες μας, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ πατριωτισμὸς θεωρεῖται ὄνειδος, ἡ ἀπώλεια τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ δεδομένη, ἡ ἀλλοίωσις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ συντελεῖται μεθοδικῶς καὶ συστηματικῶς μὲ τὴν εἰσροὴ χιλιάδων ἀλλοεθνῶν καὶ ἀλλοθρήσκων λαθρομεταναστῶν, ἡ ἔκθεσις καὶ οἱ ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν ἐπέτειο τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων ἦταν ἄκρως ἀπαραίτητα, γιὰ νὰ μὴ παραγνωρίζονται οἱ θυσίες καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν προγόνων μας, οἱ ὁποῖοι ἀπελευθέρωσαν ὁμοεθνεῖς μας ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ ἀνακατέλαβαν πανάρχαια ἑλληνικὰ ἐδάφη.

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Διόρθωση: Στὸ ἄρθρο τοῦ Γ. Κοντόπουλου, «Θεωρίες τοῦ Παντός», Ἀκτίνες 740 (Ιούλιος-Αὐγούστος 2013), σελ. 116, ἐκ παραδρομῆς ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιστήμονα Millikan ἀντὶ τοῦ σωστοῦ ὀνόματος Michelson.

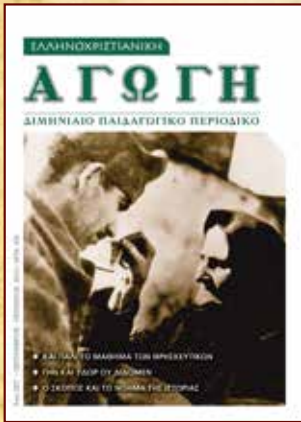

Άξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία μεγαλύτερη τῶν 50 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική καί κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καί τὴ σφραγίδα τῆς πίστεως καί τῆς παιδείας.

Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

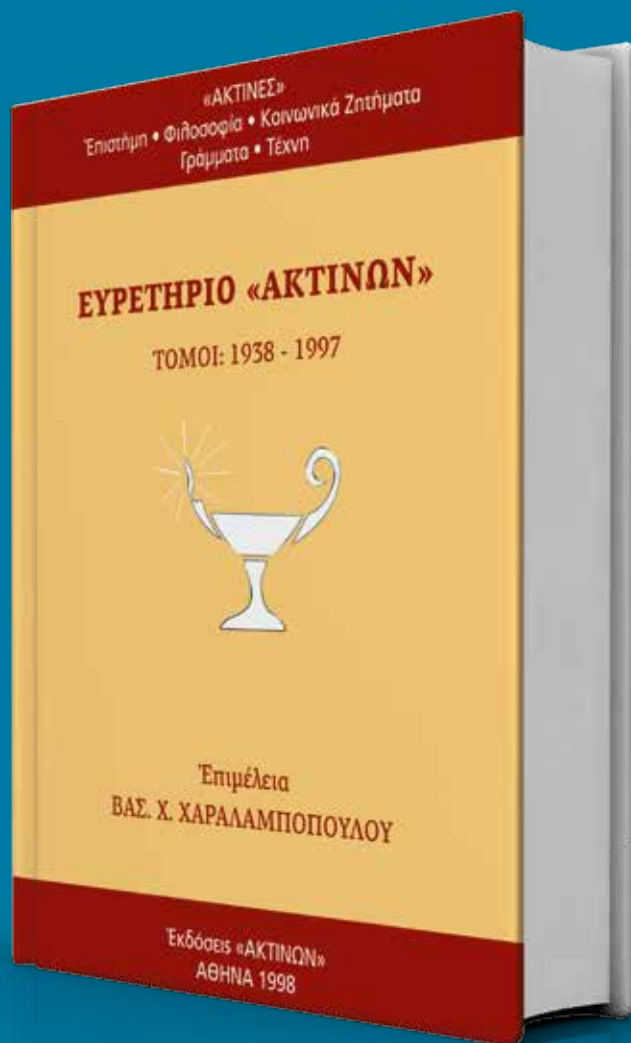
ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο
ΚΕΜΠ. ΑΘ.
Αριθμός Άδειας
1753

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:
όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες»
καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023